

С. АМИНОВ

ЗАБЌНИ
МОДАРЃ

7

МУРОЧИЯТ

Э. РАҲМОНОВ

радифи
меравад.
гузаштав
донис
ни

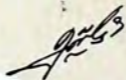
т ва ороҳ бош, ки китоб дар
Г арзанда тариқодасот ба ҳисоб
доширма иҷадманд
итобро яке аз беҳтарини шҳои ин
иси кунҷи танҳои" ва "фурӯги субҳи доноӣ"

дар дасҷи доред, бо заҳмати ниҳоят зиёд аз
чоп баромад. То да ин шакли ниҳоят зебо ва мазмуни
баланд ба Шу расидан муаллифон, ҳуруфчинон,
рассомон, сарфранг ва бисёре кашидаанд,
маблагии зиёде сарф адри меҳнати
онҳо расид камол. Овон м. ки. изи муқаддас
донед, чуқараки чаши онро эҳтиёт намоед. Китобро бо
шавк беандоза мутолиа созед, аз мундариҷаи он
дони. Афзун гардонед ва бомаърифату соҳибхирад
авед.

Китобед, ки китобхониву китобдӯстӣ инсонро ҳатман
ба қулурод мерасонад, мартабаашро дар ҷамъият
баланд бардорад, ўро ҳимматбаланду қадршinos
мегардонад. Эҳтиром ба Ватан, ҷаҳон ба Тоҷикистони
азиз, тоштинани ҳар гуна мутолиа
қарда. Китоб ва азбар қардани он ба даст
неояд.

Шумо, дӯсти ҷавони ман, дар роҳи омӯзиш,
зхудна и арзишҳои бузурги инсонӣ муваффақиятҳо
аманно нам.

Бо эҳтиром
Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон

Э. Раҳмонов

ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ЭМОМАЛӢ РАҲМОҶОВ

Аминов С.

Забони модарӣ, китоби дарсӣ барои синфи 7-ум.
“Сарпараст”, Душанбе. Соли 2002, 224 саҳифа.

Ин китоб аз тарафи Маркази татбиқи Лоихаи таҷдиди сектори иҷтимоӣ тавассути маблағҳои қарзи Банки Осии Тараққиёт ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор гардидааст.

Ҷадвали истифодаи иҷоравии китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли хониш	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1	Шуришова Д	7а	2004-2005		
2	Аминов Амиршариф	7б	2007	Ҳаҷми	Ҳаҷми
3	Ҷайҳонмуродов Дилшод	7а	2008	Ҳаҷми	
4	Шуришова Д	7а	2004-2005		
5	Шуришова Д	7а	2004-2005		

Муаллимони мӯхтарам!

Ҳошиямандем фикру мулоҳизаҳои худро оид ба мазмун
китоби мазкур ба нишони 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 45,
Пажӯҳишгоҳи улуми педагогии Тоҷикистон ирсол намоед.

ISBN 1-931938-09-1

1. Шеърро ифоданок хонед.
Гӯед, ки дар он кадом сифатҳои забон баён шудаанд.

ЗАБОНИ МОДАР

Чӣ сон азиз аст, басо лазиз аст,
Забони модар.
Зи шираи чон гирифта чавҳар,
Дурдонарез аст,
Аз тег тез аст,
Забони бурро—забони модар.
Дар арсаи кор
Ту ҳамсадоӣ, ҳам бебахой,
Забони корӣ, чозибодорӣ.
Ғайрату завқам
Ту қардӣ бисёр,
Зӯру тавоно—забони модар.
Дар шӯришу чанг
Забони фатҳӣ,
Дар газаб оӣ, басо шуҷоӣ.
Адӯ кунӣ қир бо найзаю тир,
Шуда ҳамоханг
Ханчари бурро—забони модар.
Чӣ сон азизӣ, басо лазизӣ
Забони тоҷик,
Ширинтар аз чон, зи нукта борик,
Дурдонарезӣ,
Аз тег тезӣ,
Ба ту шарафҳо, забони модар!

Иброҳим Раҳमतов

2. Байтҳо ва порчаи зеринро хонда маънидод кунед.
Гӯед, ки аз мутолиаи он чӣ натиҷа бардоштед.

1. Порсӣ гӯ, гарчи тозӣ хуштар аст,
Ишқро худ сад забони дигар аст.
2. Гарчи хиндӣ дар азубат шаккар аст,
Тарзи гуфтори дарӣ ширинтар аст.

Ҷалолитдини Румӣ

Мухаммад Иброб

3. Назме, ки ҳам ҳусни мазмун ва ҳам ҳусни алфоз дошта бошад, мисли “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ, “Ҳамса”-и Низомӣ ва “Девон”-и Ҳофиз аст, ки он назми нишотафзо, вачдовар ва мусаллами кулл аст.

Мирзо Фатҳалӣ Охундов

Шарҳи луғатҳо:

тозӣ—арабӣ

азубат—ширинӣ

алфоз—ҷамъи лафз, суҳан, қалом

нишотафзо—афзункунандаи шодӣ ва хушӣ

вачдовар—завқовар, шавқовар

мусаллам—писандида, қабул қардашуда

кулл—ҳама

Савол ва супоришҳо:

1. Бо истифода аз панҷ луғати аввал ҷумлаҳо тартиб диҳед.
2. Байту порчаҳои болоро ҳифз кунед.

3. Ҳикоятро ифоданок хонед ва гӯед, ки аз мутолиаи он ба чӣ ҳулоса омадед. Суду зиёни забонро чӣ тавр мефаҳмед? Андешаҳоятсро баён кунед.

Лукмони ҳаким сиёҳҷарда буд. Қасе ӯро ба бандагӣ гирифт ва муддате хидмат мефармуд ва аз вай осори илм ва ҳикмат мушоҳида менамуд. Рӯзе хоҷа ба расми имтиҳон вайро гуфт:

—Гӯсфанде бикӯш ва бехтарин аъзои ӯро ба назди ман ор.

Лукмон гӯсфандро бикӯшт ва дилу забонаш пеши хоҷа овард.

Рӯзе дигар гуфт:

—Гӯсфанде бикӯш ва бадтарин аъзои ӯро биёвар.

Лукмон гӯсфанде дигар бикӯшт ва ҳам дилу забонаш овард.

Хоҷа гуфт:

—Ин чӣ гуна аст?

Гуфт:

—Ҳеч чиз бех аз дилу забон нест, агар пок бошад ва ҳеч чиз бадтар аз он нест, агар нопок бошад.

аз “*Латиф-ут-тавоиф*”

Шарҳи лугатҳо:

расми имтихон—тариқи имтихон
сиёҳчарда—сиёҳпӯст, гандумгун
хидмат—кор кардан барои касе, нӯкар
хикмат—доноӣ, дониш

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро хоҷа маҳз ба Лукмон ин корро фармуд?
 2. **Сиёҳчарда**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.
 3. Дар талаффузи калимаи Лукмон чӣ ҳодисаи забониро мушоҳида мекунед?
 4. Пок ва нопок будани забонро чӣ тавр мефаҳмед?
-

4. Порчаи зеринро хонда маънидод кунед.

Мақтаб сабаби виқору ҳилм аст,
Бозорчаи диёри илм аст.
Аз мактабу васфи ӯ чӣ пурсӣ,
К-он ҷо фалак асту лавҳу курсӣ.
Эй тифл, зи илм баҳра бардор,
К-аз лавҳу қалам шавӣ хабардор.
Тифле, ки қалам гирифт дар даст,
Дасти ҳамаро ба ҷӯби тар баст.
В-он кас, ки ба лавҳу хат напардохт,
Ҳаргиз сияҳ аз сафед нашнохт...

Бадриддин Ҳилолӣ

Шарҳи лугатҳо:

виқор—савлату шукӯҳ
ҳилм—нармаӣ, хушодобӣ
фалак—дунё, ҷаҳон
лавҳ—лавҳа, тахтаи хатнависӣ
курсӣ—сандалича барои ништастан

Савол ва супоришҳо:

1. Шоир ба кӣ муроҷиат кардааст?
 2. Дар бораи мактаб иншо нависед ва аз шеърҳои медонистаатон истифода баред.
 3. Порчаро ҳифз кунед.
-

ТАКРОР ВА ЧАМЪБАСТИ МАВОДИ СИНФИ VI

5. Порчаҳои манзумро хонед ва маънидод кунед.
Феълҳои ҳолро ёфта нависед ва ба чӣ вобаста будани онҳоро шарҳ диҳед.

1. Ман шуда фориг, ки зи роҳи сахар,
Тегзанон субҳ даромад зи дар.
Оташи хуршед зи миҷғони ман
Об равон кард бар айвони ман.
Абр ба боғ омада бозикунон,
Ҷомаи хуршед намозикунон.

Низомии Ганҷавӣ

2. Аз он гулшан дили густохи мо гул чида меояд,
Ки чашми боғбон он ҷо зи худ пӯшида меояд...
Канори баҳр киштиро камингоҳи хатар бошад,
Аз он доим нафас аз дил ба лаб ларзида меояд.
Ба мӯе метавон сад кӯхро бардоштан, Соиб,
Зи дил то бар забон як нуктаи санчида меояд.

Соиб

Савол ва супоришҳо:

1. Роҳҳои сохта шудани феълҳои ҳолро баён кунед.
2. Гӯед, ки феълҳои ҳол дорои кадом хусусиятҳои феъланд.
3. Боз кадом роҳи сохта шудани феъли ҳолро медонед?

6. Ҷумлаҳоро нависед ва феълҳои ҳолро муайян созед.
Роҳҳои сохта шудани онҳоро шарҳ диҳед.

1. Фақат бар шохҳои дарахтони бед фароштурукон ва гунҷишкон нишаста, хониш мекарданд. (С. А.)

2. Кабӯтар аз даруни дег парида, баромада парвозкунон ва муаллақзанон аз даруни хучра берун шуда ба ҳаво рафтааст. (С. А.)

3. Бачагони кӯча шодикунон ва ҷапакзанон “об омаду об омад—аз рӯи китоб омад”—гӯён фарёд мекашиданд. (С. А.)

4. Ҳарчанд акаам розӣ нашуда бошад ҳам, модарам ўро кашола карда ба пеши падарам бурд. (С. А.)

7. Матиро хонед ва мақсади асосии нависандаро баён созед. Феълҳои ҳолро ёфта, вазифаи онҳоро шарҳ диҳед.

Амин ва арбоб, ки миёнашонро аз рӯй баста, дар сояи дарахтон менишастанд, аз дур намоён шудани козиро дида аз ҷо хеста, ба болои ҳашарчиён медавиданд ва овозашонро баланд карда “инча бизан!”—мегуфтанд. Як вақт як амини бисёр фарбех аз зери дарахте хеста ба сари ҳашар омад. Ва ӯ ҳам ба кози шунавонда ба ҳашарчиён чӣ навъ кор карданро нишон додан гирифт. Вақте ки кози наздик расид, ӯ салом дода таъзимқунон истод ва кози ба вай:

—Амин, шумо аз ҳад зиёд фарбех ҷидаед. Ин ҳолат ба шумо бори зиёдатӣ аст ва шуморо ноором мекунад. Бо ин коре, ки шумо дар пеши ман монанди арбоб ва амини дигар мекунад, боратон сабук наменшавад. Муносиб он аст, ки шумо гоҳе аз дасти ҳашарчиён каландро гирифта қадаре кор кунед, то ки ҳам бори худатон ва ҳам бори ҳашарчи сабук шавад.

Амин “хӯш таксир” гӯён давида ба рӯд даромад ва аз дасти ҳашарчи каландро гирифта ба замин зада хок қандан гирифт. Аммо баъд аз 10-12 бор қаланд задан чунон дар арақ гӯтид, ки гӯё ба сари ӯ аз сатил об рехта бошанд ва суст шуда бар замин нишаста монд, ҳашарчиён қаҳ-қосзанон хандиданд.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. Феълҳои ҳолро нависед ва чӣ тавр сохта шуданашонро баён кунед.
2. Амин чӣ маъноҳо дорад ва дар ин матн чиро ифода мекунад?
3. Боратон сабук наменшавад-ро шарҳ диҳед.

8. Матиро хонда мазмуни онро нақл кунед. Гӯед, ки феълҳои ҳол дар ҷумлаҳо чӣ нақшро иҷро кардаанд.

Мавзеи Қизилкӯл. Мо аз қуллаҳои сарбафалаккашида оҳишта поён фурумада, лаҳзае болои кӯҳи каб-қабуди яхин ист мекунем. Бале, кӯҳи каб-қабуд. Офтоб нурҳои худро болои кӯҳ

рост мекунад.⁶ Мо бараъло мебинем, ки аз нӯги тегаҳои тези пирях катраҳои об чак-чак чакида ба поён мераванд. Қадре поёнтар шилдирроси об ба гӯш мерасад. Ба ҳамон тараф меравем. Аз дили пирях, ки ба ду тараф чудо шудааст, оби калон башасти берун шуда, ба шаҳу харсангҳо бархӯрда, сарозер меравад. Ба кучо меравад он, номаълум. Фақат хаминаш маълум, ки бекор меравад, бе фонда меравад, ба дилеву дарде дармон нашуда меравад.

Агар катра-катра чакидани тармаоб ва шуввасзанон қорӣ шудани обро ба ҳисоб нагирем, дар-он ҷо хомӯшии тамои хукмрон аст. Вале ин хомӯшӣ хомӯшии қабл аз тӯфон аст. Садои гӯшкаркунандаи тракторҳои пуриктидор, ки зинаҳои қачмақачи даштро пас гузошта, торафт ба мо наздик меоянд, ба хомӯшӣ ва ҳолати якмароми ин мавзъе раҳна мезананд. Дар паси тракторҳо кубурҳои азими обгузар.

Баъди ҷанде мебинем, ки ин мавзъе ба майдони ҳақиқӣ табдил ёфтааст. Булдозерҳо рохро ҳамвор месозанд. Экскаваторҳо ҷӯй мекананд.

Ато Ҳамдам

Савол ва супоришҳо:

1. Тақлидан ба матн нақле нависед, ки дар он маҳалли бароятон ошно тасвир шавад.
2. Феълҳои ҳоли дар матн буда кадом замонҳоро нишон медиҳанд?
3. Дар матн кадом шакли феъли ҳол бештар истифода шудааст ва чаро?

9. Шеърро хонда маънидод кунед. Гӯед, ки мавзӯи асосии он ҷист?

Сабзаи хоки Ватан аз сунбули бегона бех,
Саъваи боғи Ватан аз булбули бегона бех.
Дашту саҳрои Ватан моро гулистони Ирам,
Як гули хори Ватан аз сад гули бегона бех.
Пораи нон дар Ватан орӣ ба каф бо нақди ҷон,
Аз ҳазору як қабоби бепули бегона бех.
Пораи абри Ватан авлотар аз дебои Рум,
Қатраборонаш зи дарёи мули бегона бех.
Тахтаи санги Ватан тахти Сулаймони ман аст,

Ҳанзали талхи Ватан аз омули бегона бех,
Марзаи кишти Ватан кам нест аз Девори Чин,
Качпули хурди Ватан аз шахпули бегона бех,
Чашми махмуриву холи ёр афсунгар, вале
Чор тори зулфаш аз чил кокули бегона бех.

Собир Зикирзода

Шарҳи лугатҳо:

сунбул—ғиёҳи пиёзбех, ки гулаш хушбӯ аст
мул—май, шароб
тахти Сулаймон—тахте, ки Сулаймон пайгамбар
дар он менишаст ва дар он мерафт
ханзал—кадуи ёбой
омул—номи дарахтест дар Ҳиндустон, ки аз он
доруи чашм тайёр мекунанд
марза—канораҳои баландкардаи киштзор

Савол ва супоришҳо:

1. Ба шеър кадом номро мувофиқ меҳисобед?
2. Сифатҳои шеърро ёбед ва аз рӯи навъ шарҳ диҳед.
3. Андешаи хешро дар бораи Ватан изҳор кунед. Бо фикри шоир розиед ё на ва чаро?
4. Барои чӣ **Ватан** бо ҳарфи калон навишта шудааст?

10. Матро хонда гӯед, ки кадом калимаҳо овро нуртаъсир гардондаанд? Сипас сифатҳоро ёфта шарҳ диҳед ва аз рӯи хел дар сугунҳо нависед.

Ман дар хонаи Мулло Рӯзӣ бо Мулло Вафо ном шоири Ваҳштахаллус шинос шудам. Ӯ одами тахминан чилупанҷсола, баландкомат, қоқбадани сафедчехраи, рангканда, буда, риши мошубиринҷшудааш тор-тор аз ҳам чудо шуда меистод. Ӯ ором нишаста наметавонист: ҳамеша гоҳ китфи худ, гоҳ бозуҳои худ, гоҳ сари сина ва миёни худ ва гоҳҳо зонӯҳои худро ҷудоғона-ҷудоғона ҷунбонда меистод. Ӯ кам гап мезад ва пеш аз гап сар карданаш дастонашро як ҷунбонда ва мижгонҳояшро афшонда, ба ҳамсӯҳбати худ ваҳшиёна нигоҳ мекард.

Шеърҳояш бисёр, лекин гамангез, хеле паст ва иборат аз такрори бемуваффақияти мазмунҳои обшустаи марсияномаҳо

буданд. Ҷу ҳафтае як бор ба ҳучраи Мулло Рӯзӣ меомад ва дар ҳар омаданаи бағали худро аз шеърҳои дар ҳамаи ҳафта гуфтааш пур карда оварда, онҳоро аз як сар хондан мегирифт.

Садрӣдин Айнӣ

Шарҳи луғат:

марсия—шеъре, ки дар мотамдорӣ ва мадҳу ситоиши мурда гуфта мешавад

Савол ва супоришҳо:

1. Роҳҳои сохта шудани сифатҳои матро муайян кунед.
2. Симои шахси бароятон шиносро тасвир кунед. Гӯед, ки навиштаи шумо киёнаи он шахсро пурра инъикос мекунад?
3. Дар баён сохтани афту андом, хислати хӯ асосан кадом калимаҳо истифода мешаванд ва чаро?

-
11. Порчаи шеърро ифоданок хонед ва гӯед, ки хондани он бароятон чӣ эҳсосе бахшид. Онро нависед ва хифз кунед.

Шунидам, ки марде муборакхузур,
Ба наздики шох омад аз роҳи дур.
Ҳақоикшиносе, ҷаҳондидае,
Ҳунарманде, офоқгардидае,
Бузурге, забонаваре кордон,
Ҳакиме, сӯхангӯе бисёрдон.

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Сифатҳо бар шарҳи кадом калима омадаанд?
2. Аз ҷиҳати сохт сифатҳоро муайян кунед.
3. Байти аввалро ба наср баргардонед ва гӯед, ки чӣ ходиса рух дод.

-
12. Матро аввал хонда гӯед, ки дар он кадом фасли сол тасвир шудааст. Синас ҷумлаҳои сифатдорро нависед.

Аз назораи даштҳо, адирҳо, доманаҳои кӯҳсорон чашм ҳаловат мебарад, дил меболад. Онҳо дар ин фасли

гандумпазӣ ҳама зарнигор шудаанд. Дар ҳама ҷониб галлазорҳои тиллоранг дар шӯълаи офтоб медурахшиданд. Гандуми расида гӯё аз гармии офтоб шалпар шуда пинак рафта, хӯшаҳои вазнини худро ҳам намудааст. Гоҳ-гоҳ насими сабукпарвози кӯхистон бол афшонда, бо замзамаи латифи худ селҳои гандумро аз пинаки ширин бедор мекунад ва нозук-нозук алвонҷ дода мерақсонад, бӯи диловези онро парешон намуда, ба димоғи даравгарон ва хирманкӯбон мерасонад. Дар ин фасли пурфайз суруди обшорон, чашмасорон, нахру сойҳои шӯхи кӯҳӣ, ки дар дараҳо танинандоз аст ва хониши пурқаҳқаҳаи кабкҳои дарӣ, ки гоҳ аз ин ҷо ва гоҳ аз он ҷо баланд мегардад, аҷаб нашьае дорад. Ба ин савтҳои тарабангез ва рӯхнавоз таронаи “майда”-хонии хирманкӯбон ҷӯр мегардад.

Сотим Улугзода

Савол ва супоришҳо:

1. Манзараеро дар ёд дошта бошед, тасвир кунед.
2. Пешвандҳои сифатсозро ба ёд оварда, бо онҳо калимаҳо созед.
3. **Шалпар шудан**-ро дар ҷои шумо ҷӣ мегӯянд?

13. Порчаи манзумро ифоданок хонед ва ҳар байти онро маънидод кунед.

Ба пайкори душман далерон фирист,
 Хужаброн ба новарди шерон фирист.
 Ба раъйи ҷаҳондидагон кор кун,
 Ки сайдозмуд аст гурги кухун.
 Матаре аз ҷавонони шамшерзан,
 Ҳазар кун зи пируни бисёрфан.
 Ҷавонони пилафкани шергир,
 Надонанд дастони рӯбохи пир.
 Хирадманд бошад ҷаҳондида мард,
 Ки бисёр гарм озмудаасту сард.
 Ҷавонони шоистаи бахтвар
 Зи гуфтори пирун напечанд сар.
 Гарат мамлакат бояд ораста,
 Мадех кори маъзам ба навхоста.
 Сипоҳро макун пешрав ҷуз касе,
 Ки дар ҷангҳо буда бошад бисе.

Ба хурдон мафармой кори дурушт,
Ки сандон нашояд шикастан ба мушт.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

хужаброн—далеру диловарон, шери беша
новард—чанг, разм
бисёрфан—донандаи тадбири хилаҳои гуногун,
хилагар
бахтвар—бахтёр, соҳиби бахт
маъзам—азим, бузург
сандон—асбоби оҳангарӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Байтҳои сифатдорро навишта, тарзҳои сохта шудани онҳоро аниқ кунед.
2. Ба мазмуни порча ҳамфиқред ё не? Чаро?
3. **Ҷаҳондида мард**-ро боз чӣ тавр ифода кардан мумкин аст?

14. Ҳикоятро хонед ва ҳадафи асосии онро аниқ сохта, шарҳ диҳед. Гӯед, ки онро аз чӣ фаҳмидед.

Сагро гуфтанд:

—Сабаб чист, ки дар ҳар хонае, ки бошӣ, гадо гирди он натовнад гашт ва бар ҳар остонае, ки хуспӣ, аз он ҷо натовнад гузашт?

Гуфт:

—Ман аз хирсу тамаъ дурам ва ба бетаманию қаноат машхур; аз хоне ба лаби ноне қонеам ва аз бирёне ба хушкустухоне хурсанд. Аммо гадо суҳраи хирсу тамаъ аст ва муддаии ҷўю мункири шабаъ, нони якҷафтааш дар анбону забонаш дар талаби нони якшаба ҷунбон; гизои даҳрўзааш дар пушту асои дарўзааш дар мушт. Қаноат аз хирсу тамаъ дур асту қонеъ аз ҳариси томеъ нуфур.

КИТӢА

Дар ҳар диле, ки иззи қаноат ниҳод пой,
Аз ҳар чӣ буд хирсу тамаъро бибаст даст.
Ҳар ҷо ки арз кард қаноат матои хеш,
Бозори хирсу маъракаи озро шикаст.

Абдурахмони Ҷомӣ

Шарҳи луғатҳо:

сухра—гирифтор
чӯъ—гуруснағӣ
шабаъ—серӣ
анбон—халта
дарюза—гадой
томеъ—тамаъқунанда
нуфур—нафрат кардан

Савол ва супоришҳо:

1. Муайян созед, ки сифатҳо аз кадом ҳиссаи нутқ сохта шудаанд?
2. Қумлаи дуюмро бори дигар хонда, махсусияти онро шарҳ диҳед.
3. Қитъаро хифз кунед.
-

15. Порчаи манзумро хонед ва мазмуни онро нақл кунед.
Кадам санъати бадеӣ дар ин порча истифода шудааст?

Лайлӣ чу камар ба равшанӣ чуст,
Маҷнун чу қасаб баробараш руст.
Лайлӣ ба сухан париваше буд,
Маҷнун ба ҳикоят оташе буд.
Лайлӣ сумани хазоннадида,
Маҷнун чамани хазонрасида.
Лайлӣ зи бирун паранд медӯхт,
Маҷнун зи дарун сипанд месӯхт.
Лайлӣ сари зулф шона мекард,
Маҷнун дури ашк дона мекард.

Низомии Ганҷавӣ

Шарҳи луғатҳо:

камар—маҳтоб
чуст—чобук, чаккон
қасаб—най
руст—сабзидан
суман—ёсуман, гулест сафеду хушбӯ
паранд—матои абрешимии нафису харир

Савол ва супоришҳо:

1. Сифати феълиро ёбед ва он байтҳоро нависед.
2. Хусусияти сифатҳои феълиро баён кунед.
3. Байти чорумро ба наср баргардонед.

16. Порчаро хонда шарҳ диҳед. Гӯед, ки мазмуни онро кадом зарбулмасал ифода менамояд.

Азизи ман, сухани андешанокарда чун зари носанҷида аст. Аввал бояд, ки бар худ андеша кунӣ ва накли ҳар фикреро бар маҳаки имтиҳон бизанӣ, он чи аз ҳаёлот афтад, онро ба зухур оӣ.

БАЙТ

«Сухан, к-он аз сари андеша н-ояд,
Навиштанрову гуфтавро нашояд».

Самандари Турмизӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Сифатҳои феълии дар матн буда чӣ хел сохта шудаанд?
2. Фарқи сифати феъли аз сифат дар чист?
3. Байт ба мазмуни фикра чӣ робита дорад?

17. Порча ва байтҳои зерро хонда маънидод кунед ва нависед. Гӯед, ки сифатҳои феълии мавҷуда кадом замонро ифода мекунанд.

1. Арастуи равшандили хушманд,
Сано гуфт бар тоҷдори баланд,
Ки доим ба дониш гироянда, бош,
Дари бастагиро кушоянда бош.

2. Сӯи хона омад, ба оҳистагӣ,
Ниғаҳ дошт муҳри забонбастагӣ.

3. Нишонаш падидасту у нопадид,
Дари бастаро аз кӣ чӯяд калид.

Низомии Ганҷавӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Сифатҳои феълӣ аз сифат ва феъли ҳол чӣ фарқ доранд?
 2. Кадом хусусияти сифати феълӣ онро бо феъл қарин мегардонад?
 3. Роҳҳои сохта шудани сифати феълиро шарҳ диҳед.
-

18. Шеърро ифоданок ҳонда гӯед, ки ба он кадом ифодаҳо муассирят бахшидаанд.

Фалак ба қомати пири хамида мемонад,
 Чаҳон ба деҳаи торочдида мемонад.
 Ниҳоли гул ба назар найзаест ҳунолуд,
 Ба боғ сарв ба тири хазида мемонад.
 Кадом сайд кушодаст синаро чу ҳадаф,
 Ки абруёш ба камони кашида мемонад?
 Зи ҷӯши лолаву гул боғ шуд чунон гулгун,
 Ки барги ток ба дасти бурида мемонад.
 Зи баски аҳли чаҳон хуни якдигар хӯрданд,
 Сари сипехр ба нори макида мемонад.
 Ба дасти сабзхатон қоми лолагун дар боғ,
 Ба чашми оҳуи сунбулчарида мемонад.
 Замона оби тароват зи ҷӯи гулшан бурд,
 Замини боғ ба чайби дарида мемонад.
 Даруни қомаи рангини хеш дунёдор,
 Ба қирмҳои бирешимтанида мемонад.
 Макун насиҳати дунё ба мардум, эй воиз,
 Ки ин сухан ба ҳадиси шунида мемонад.
 Дилам зи ёди қафас, Сайидо, малул шавад,
 Ба мурғи хонаи сайёддида мемонад.

Сайидои Насиқӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Сифатҳои феълӣ дар шеър буда чӣ тавр сохта шудаанд?
 2. Муродифҳои **чаҳон**-ро ном бубаред ва гӯед, ки кадоме аз он танҳо ҳоси услуби бадеист.
 3. **Зи баски**-ро боз чӣ тавр ифода қардан мумкин аст?
-

19. Матиро хонда хикмати оиро дарёбед ва шарх дихед.

Панч чиз аст, ки ба ҳар кас, ки доданд, зимоми зиндагонии хуш дар дасти ӯ ниҳоданд: аввал, сихати бадан; дуюм, эминӣ; сеюм, вусъати ризк; чаҳорум, рафики шафиқ; панҷум, фарогат. Ҳар киро аз ин маҳрум карданд, дари зиндагонии хуш бар рӯи вай бар оварданд.

ҚИТЪА

Ба панч мерасад асбоби зиндагонии хуш,
Ба иттифоқи ҳақимони шӯҳра дар офок:
Фароғу эминию сиххату кифофи маош,
Рафики хубсияр—хамдами нақӯахлоқ.

Абдурахмони Чомӣ

Шарҳи лугатҳо:

зимом—инон, лаҷом
шафиқ—меҳрубон, дилсӯз
фарогат—осудагӣ, оромӣю роҳат
хубсияр—хушхулк, хушрафтор

Савол ва супоришҳо:

1. Мазмуни хикматро бо як ҷумла нависед.
2. Шумораҳои матиро ёбед ва аз рӯи хелу сохт муайян кунед.
3. **Асбоб**-ро бори дигар талаффуз кунед ва ҳодисаи руҳлодаро шарҳ дихед.

20. Порчаи маъзумро хонед, мазмуни оиро маънидод кунед. Оё шумо ба гуфтаи Саъдӣ розиед? Мулоҳизаатонро баён созед.

Се касро шунидам, ки ғайбат равоаст,
В-аз ин даргузаштӣ, чаҳорум хатост:
Яке подшоҳи маломатписанд,
К-аз ӯ бар дили халқ бинӣ газанд.
Ҳалол аст аз ӯ нақл кардан хабар,
Магар халқ бошанд аз ӯ барҳазар.
Дувум, парда бар беҳаёе матан,
Ки худ медарад пардаи ҳештан.

Зи хавзаш мадор, эй бародар, нигоҳ,
Ки ӯ медарафтад ба гардан ба чоҳ.
Савум кажтарозуи норостхӯй,
Зи феъли бадаш ҳар чӣ донӣ, бигӯй.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

маломатписанд—сарзанишкунанда

газанд—осеб, зарар

барҳизар—бозхтиёт

кажтарозуи норостхӯй—фиребгар, каллоб

Савол ва супоришҳо:

1. Шумораҳоро нависед ва соҳти онҳоро муайян созед.
2. Чор дуруст аст ё чаҳор?
3. Порчаро ҳифз кунед.

21. Матиро хонед ва муайян кунед, ки сухан дар бораи чӣ меравад. Ҷумлаҳои шуморадорро нависед ва нумеративҳояшро шарҳ диҳед.

Шаҳри Насо, тангкӯчаи назди хавлии Фирдавсӣ. Дар пеши дар ҳаре истодааст, ки ба вай ду хӯрчин, бор карда шудааст. Аз дар Абӯалӣ ва Ҷузҷонӣ баромаданд, ҳар ду либосҳои тозаи озода пӯшидаанд. Онҳоро ҳуди Фирдавсӣ гусел мекард.

Абӯалӣ бо шавқ мегуфт:

—Ин як моҳе, ки дар манзили шумо гузаронидам, босаодаттарин моҳи зиндагии ман буд!

Онҳо дар пеши дар қарор гирифтанд. Абӯалӣ сар ҳам карда гуфт:

—Ба ман фотиҳа диҳед!

Фирдавсӣ чашмонашро пӯшида, лаҳзае фикр карда ва баъд бузургворона гуфт:

—Дар замони салтанати офатбори Маҳмуд қисмати ту ғарибию сарсонӣ аст. Ту на соҳиби хонаю чой шуда метавонӣ, на баҳравар аз осоишу ҳаловат. Саодати аёлу фарзанддорӣ, шунидани хандаи хушбахтонаи кӯдаконат ба ту муяссар нахоҳад шуд. Ҳақиқат хонаи ту, илму дониш ёри ту, хизмати халқ саодати туст. Дар хотир дор, ки шамшери ҳукмдорон аз маҳв кардани ту ва фикрҳои ту очизанд. Ҳазор

шамшер бар як дониш зафар ёфта наметавонад, аммо як дониш бар ҳазор шамшер зафар меёбад...

Абуалӣ хомӯш истода гӯш мекард.

Сотим Улуғзода

Савол ва супоришҳо:

1. Нумеративҳои-то, дона, алад, чилд, сар, нафар, кулча-ро истифода бурда ҷумлаҳо тартиб диҳед.
2. Сарсатри дуюмро бори дигар хонед ва мулоҳизаатонро баён кунед.
3. Иншое нависед, ки дар он зиндагии шахсе тасвир ёфта бошад.

22. Матнро хонед ва ҳадафи асосии онро муайян кунед.

Гӯед, ки мақсади асосӣ дар кадом ҷумла баён шудааст.

Чунин гӯянд, ки Парвиз Бахроми Чӯбинро дар ибтидо некӯ медошт, чунон ки як соат бе ӯ набудӣ ва дар шаробу шикор ва хилват аз ҳештан ҷудо надоштӣ ва ин Баҳром савори ягона буд ва муборизу беҳамто. Магар рӯзе малик— Парвизро уммоли хирӣ сесад шутури сурхмӯй оварданд ва ба ҳар як хирворе аз ҳавоич ва дигар матоъ. Бифармуд, то ҳамчунон барои Бахроми Чӯбин баранд, то ӯро дар матбах фароге (осуда) бувад. Дигар рӯз Парвизро хабар оварданд, ки дӯш Баҳром гуломеро аз он хештан фуру кашид, бубаст, чӯб бизадаш. Парвизро хашм гирифт, гуфт:—Баҳромро хозир кунед.

Чун Баҳром биёмад, бифармуд, то аз силоҳхона теге понсад биёварданд. Гуфт:—Эй Баҳром, ҳар чӣ аз ин тегҳо нақӯтар аст, ҷудо кун.

Баҳром ҳамегузид, то теге саду панҷоҳе бигузид.

Гуфт:—Он чӣ хиёр туст, аз ин гузидаҳо берун кун.

Пас, Баҳром аз ин гузидаҳо ду тег ҷудо кард. Парвиз гуфт:—Акнун бифармой, то ин ду тегро дар як ниём бисозанд.

Пас, Баҳром гуфт:—Эй малик, ду тег дар як ниём некӯ наёяд.

Парвиз гуфт:—Ду фармондех дар як шаҳр некӯ набошад.

Баҳром буни бунон дид, дарвакт бидонист, ки ӯ хато кардааст.

Парвиз гуфт:—Агар на он астӣ, ки туро бар ман ҳаққи хидмат бисёр аст ва бардоштаи хешро намехоҳам, ки бияфканам ва илло аз ту дарнагузаштаме. Ин корро даст боздор, ки ҳудои таоло моро бар замин довар кардааст, на туро. Ҳар киро доварӣ бошад, холи он барои мо барбоёд дошт, то он чӣ вочиб кунад, дар он боб ба ростӣ бифармоем ва агар баъд аз ин зердастею дирамхарίδαеро гунохе падиҷ ояд, нахуст бояд ки маълуми мо кунӣ. Пас он чӣ вочиб ояд, таъдиб фармоем, то ҳеч касро ба новочиб ранҷе нарасад. Ин бор афв кардем.

Баҳром, ки чунин сипаҳсолоре буд, бо ӯ ин хитоб рафт, бо дигарӣ худ чӣ равад?!

аз «Сиеъатнома»-и Низомулмулк

Шарҳи лугатҳо:

Парвиз—номи подшоҳ, ки ӯро Хусрав гӯянд
 Баҳроми Чӯбин—яке аз сардорони бомаҳорати
 Хурмуз шоҳаншоҳи сулолаи Сосониён
 уммол—коркунон, коргузoron, амалдорон
 хирӣ—хиротӣ
 хирвор—боре, ки як ҳар мебардорад, ченаки вази—
 300 кг
 ҳавоич—чамъ хочат, чизҳои зарурӣ
 матбах—ошхона
 хиёр—ихтиёр
 буни бунон—таги кор
 таъдиб—адаб, танбех, ҷазо

Савол ва супоришҳо:

1. Ба матн чӣ ном мондан мумкин аст?
2. Шумораҳои матро нависед, сохт ва имлои онҳоро шарҳ диҳед.
3. Понсад ё панҷсад?
4. Чумлаи охиринро шарҳ диҳед ва муродифҳои сипаҳсолор-ро ном бубаред.

23. Ҳикоятро бодикқат хонед ва маънидод кунед. Мазмуни ҳикоятро мухтасар нависед.

Мардумозореро ҳикоят кунанд, ки санге бар сари солаҳе зад. Дарवेशро маҷоли интиқом набуд. Сангро нигоҳ

хамедошт, то замоне ки маликро бар он лашкарӣ хашм омад ва дар чоҳаш кард. Дарвеш андар омад ва санг дар сараш кӯфт.

Гуфто:

—Ту кистӣ ва маро ин санг чаро задӣ?

Гуфт:

—Ман фалонам ва ин ҳамон санг аст, ки дар фалон таърих бар ман задӣ.

Гуфт:

—Чандин рӯзгор кучо будӣ?

Гуфт:

—Аз чоҳат меандешидам, акнун ки дар чоҳат дидам, фурсат ганимат донидам.

Носазоеро, ки бинӣ бахтиёр,
Окилон таслим карданд ихтиёр.
Чун надорӣ нохуни дарранда тез,
Бо бадон он бех, ки кам гирӣ ситез.
Ҳар кӣ бо пӯлодбозу панча кард,
Соиди симини худро ранча кард.
Бош то дасташ бибандад рӯзгор,
Пас ба коми дӯстон мағзаш барор.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

мардумозор—ситамагар, золим
солех—порсо, некмард
чоҳ—мақому мартаба
носазо—нолоик, бадкирдор
ситез—чангу ҷидол, душманӣ
соиди симин—дастони нозуку латиф

Савол ва супоришҳо:

1. Ҷонишинҳои матро нависед ва ҳелҳои онро муайян кунед.
2. Ғӯед, ки ҷонишинҳо дар ҷумла чӣ нақше доранд?
3. **Маро** ва **манро**? Кадоме аз инҳо дуруст?
4. Муносибати шумо ба ҳикоя чӣ гуна аст.
Андешаҳоятонро изҳор кунед.
5. Порчаи шеърро ҳифз намоед.

24. Хикоятро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Дар рафти хондан ҷонишинҳоро шарҳ диҳед. Хулосаю андешаатонро мухтасар нависед.

Чунин гӯянд, ки Нӯшервони одил дар айёми подшоҳин хеш хештанро, бемор сохт ва устуворон ва аминонро бифармуд, то гирди подшоҳии ӯ бигарданд ва аз вайронаҳо хиште кӯҳна биоваранд, то бемории ӯро бад-он илоҷ кунанд. Ва ба мардумон чунон намуд, ки пизишкон дармони ӯ бад-он фармудаанд. Пас бигаштанд ва боз омаданд. Гуфтанд: “Дар вилояти малик ҳеч ҷое вайрон наёфтем ва на хишти куҳан”.

Нӯшервон шодмон шуд ва шукр кард ва гуфт: “Ман ин ба озмоиш кардам, ки бидонам, ки дар мамлакати ман ҷое вайрона мондааст ё на. Акнун ки намондааст, подшоҳ ба тамои ва камол шуд, бихамдиллоҳи ва минна.

Ва бидон, ки кӯшиши он подшоҳони қадим ба ободон доштани ин ҷаҳон буд, аз баҳри он ки донистанд, ки ҳар чанд ободонӣ бештар, вилояти эшон бештар ва раият баанбӯхтар бувад. Ва низ донистанд, ки ҳокимони ҷаҳон рост гуфтаанд, ки дин ба подшоҳӣ ва подшоҳӣ ба сипоҳ ва сипоҳ ба хоста ва хоста ба ободонӣ ва ободонӣ ба адл устувор аст. Ва ба ҷавру ситам кардан ҳамдастон набудандӣ ва аз касони хеш, бедод кардан раво надоштандӣ, ки мардумон бо ҷавру ситам пой надоранд ва шаҳрҳову ҷойҳо вайрон шаваду мардумон бигурезанд ва ба вилояти дигарон шаванд, то ободон вайрон гардаду подшоҳӣ ба нуқсон уфтад ва дахл кам шаваду ганҷ тухӣ шавад ва айш бар мардумон талху бемаза гардад ва раият подшоҳи ҷобирро дӯст надораду ҳамеша бар вай дуои бад кунанд, то худой таъоло эшонро бархурдорӣ надихад ва зуд ҳалок шаванд.

Муҳаммад Ғазолӣ

Шарҳи лугатҳо:

устуворон—калонҳо, сардорҳо
аминон—вакилон
ҷобир—золим, ҷабркунанда

Савол ва супоришҳо:

1. Гуед, ки кадом лаҳзаҳои хикоя бароятон маъқул афтод. Он ҷумлаҳоро бори дигар хонед.

2. Шундаед ва ё дидаед, ки шахси амалдоре чунин ва ё баръакс карда? Дар ин бора накле нависед.
3. Муродифҳои ҷонишини хеш-ро номбар кунед ва мавриди истифодаи онҳоро шарҳ диҳед.

25. Ҳикоятро хонед ва маънидод кунед. Чӣ ном ба мазмуни он мувофиқ аст? Ҷонишинҳои матиро нависед, хелу сохт ва вазифаи онҳоро шарҳ диҳед.

Гуке аз ҷуфти худ ҷудо монду меҳнати бечуфтӣ бар канори дарё нишонд: ҳар сӯ назаре меандохту хотири гамдидаро аз гами бечуфтӣ мепардохт. Ногаҳон:

МАСНАВИ

Мохие дид дар миёни об,
Ҳамчун оби равон равон ба шитоб.
Ё чу микрозе аз сабикаи сим,
Атласи сатҳи об аз ӯ ба ду ним,
Ё чу эмин хилоле аз каму кост,
Мутамоил ба чунбиш аз чапу рост.

Чун гук вайро бидид, хотираш ба сӯҳбати вай кашид.
Қиссаи бечуфтӣ худро дар миён оварду аз вай талаби мусохабат кард.

Мохӣ гуфт:

—Мусохабатро муносибат дарбоист аст ва мусоҳиби нобоист сӯҳбатро ношоист. Маро бо ту чӣ муносибат? Маро ҷо дар қаъри дарёву туро манзил бар канори сохил; маро дахон хомӯшу туро забон пур аз хуруш; туро кубҳи лико—сипари бало, ҳар кӣ шакли туро бинад, нахоҳад, ки бо ту нишинад; ва маро хусни манзар—сармоҷи хавфу хатар. Ҳар кӣ ба ҷамоли ман дида барафрӯзад, ҷашми тамаъ дар висоли ман дӯзад; мурғони осмон дар хавои мананду вуҳуши сахро дар савдои ман; сайёдон гоҳ чун дом дар ҷустуҷӯи ман бо ҳазор дидаву гоҳ чун шаст аз барои орзуи ман бо пушти хамида.

Ин бигуфту роҳи қаъри дарё бардошт ва гукро бар сохил танҳо бигзошт.

ҚИТЪА

Бо касе маншин, ки набвад бо ту дар гавҳар яке,
Риштаи пайванди сӯҳбат иттиходи гавҳар аст.

Чинсро бо чинсу бо ночинс агар гирӣ қиёс:

Ин ба сони обу равған в-он чу шири шаккар аст.

Абдурахмони Қомӣ

Шарҳи лугатҳо:

сабика—реҳтаи тилло ё нуқра

мутамоил—моилшуда

мусоҳибат—ҳамсӯҳбатӣ

муносабат—бо ҳам нисбатдорӣ

кубҳ--зиштӣ, бадӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Гӯед, ки бандақҷонишинҳо дар матн чӣ вазифаро адо мекунанд?
2. **Меҳнати бечуфтӣяш**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
3. Сарсатри дуоми ҳикоятро аз ёд кунед.
4. Байтро маънидод кунед ва гӯед, ки мазмуни он ба ҳикоят чӣ муносабат дорад:
Кунад ҳамчинс бо ҳамчинс парвоз,
Кабӯтар бо кабӯтар боз бо боз.
5. Ҳикоятро ҳифз кунед.

26. Шеърро ифоданок ҳонда муайян кунед, ки ҳадафи асосии шоир аз чӣ иборат аст. Қонишин ва бандақҷонишинҳоро ёбед ва вазифаи онҳоро шарҳ диҳед.

Ало, эй некрои нектадбир,
Чавонмарду чавонтабъу чаҳонгир!
Шунидам киссаҳои дилфурӯзат,
Муборак бод солу моҳу рӯзат.
Надонистанд қадри фазлу роҷат
В-агарна сар ниҳодандӣ ба поят.
Ту некӯӣ куну дар Дачла андоз,
Ки эзид дар биёбонат диҳад боз.
Бадӣ карданду некӣ бо тани ҳеш,
Ту некӯкор бошу бад маяндеш.

Ки Саъди ҳар чӣ гӯяд, панд бошад,
Ҳариси панд давлатманд бошад.
Худоят носиру давлат муин бод,
Дуои некхохонат қарин бод!
Муроду кому бахтат ҳамнишин бод,
Турову ҳар кӣ гуяд, инчунин бод!

Саъди Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

некрой—қасе, ки фикру тадбириаш дуруст, хайрхох
рой—фикр

Дачла—номи дарёест дар Ироқ, ки номи қадимаш
Арванд

эзид—худо

хариси панд—талабкунандаи панд

носир—ёридиҳанда

муин—мададгор, ионатрасонанда

Савол ва супоришҳо:

1. Дар **шунидам** кадом бандакро дарёфтед? Шарҳ диҳед.
2. **Нектадбир** кадом ҳиссаи нутқ аст ва онро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.
3. Дар мавзӯи “Некӣ куну ба об андоз” иншоие нависед ва аз ҳодисаҳои дида ва шунیداатон истифода кунед.

УСЛУБҲОИ НУТҚ

27. Дониши худро ба ёд оварда, оид ба услубҳои нутқ маълумот диҳед. Гӯед, ки фикри ҳешро бо кадом услуб баён каред.

Услуги публисистӣ сода ва нисбатан оммавӣ мебошад. Дар ин услуб мақсад бо ифодаҳои образнок ва ҷумлаҳои сода баён мегардад. Идею афкори ҷамъиятию сиёсӣ тавассути услуби мазкур баён мешавад.

Мақолаҳои рӯзномаю маҷаллаҳо дар ин услуб навишта мешаванд. Дар маҷлису маҷмӯаҳо ва ҷамъомадҳо низ аз услуби публисистӣ истифода менамоянд, зеро оҳанги даъватӣ сафарбарӣ ба қору меҳнат махсусияти ин услуб махсус меёбад.

Услуги публисистӣ бо ҷаҳор хусусияташ аз дигар услубҳо фарқ мекунад:

а) дар рӯзномаю маҷаллаҳо, садою симо ва дар ҷаласаю ҷирдиҳамоиҳо истифода мешавад;

б) баёнӣ ахбор моҳияти ҷамъиятию сиёсӣ дошта, ба омма таъсир мерасонад;

в) аз рӯи мавзӯю маҷмӯа буда, хусусияти ташвиқию таблиғӣ дорад;

г) дорои махсусияти забонӣ аст: дар як матн ҳам воситаҳои бадеӣ ва ҳам гуфтугӯӣ дида мешаванд; ифодаҳои қолабӣ ва қалмаҳо такроран истифода мегарданд.

28. Порҷаҳоро ифоданок хонед. Гӯед, ки онҳо дар қадом шароити вазъият истифода мешаванд. Қӣ воситаҳои забонӣ онҳоро қаззоб гардониданд?

1. Ҷавонони гиромӣ! Кишвари худ—Тоҷикистонро самимона дӯст доред, барои ободу зебо гардонидани он аз дилу ҷон кӯшиш кунед ва дар ҳифзи марзу бумаш ҳамеша омода бошед. Ҳеч нагузоре, ки аҳриманони дохилию хориҷӣ ба пайкари он захме бизананд.

Дар баробари қори халлоқона тамоми саъю кӯшиши худро барои фаро гирифтани дониш равона созед, зеро Тоҷикистон бо олимону адибон ва табибони ҳозиқу ҳунармандони мумтозаш зинда аст. Анъанаҳои устодон—С. Айнию М. Турсунзода ва Б. Гафуровро идома диҳед ва рӯи онҳоро шод гардонед!

2. Зери мафҳуми Ватан қиро мефаҳмед? Ватан ин кӯҳҳои осмонбӯси Помир, сарзамини зарҳези Вахшу Хатлон,

галлазори нопаддоканори Дангара, водии хамешабахору
файзбори Ҳисор, Зарафшони зарфишону теппакӯҳҳои
маъданбори Хучанди бостон... Забони мо, фарҳангу таърихи
мо. Парчаму нишони мо. Чашмаҳои зулолу дарёҳои хурушон.

Ҳамаи он чизҳои, ки Ватан фаро мегирад, фаври ном
бурдан имконнопазир аст.

Вале чизи дигаре ҳаст, ки бо мурури замон ва гузашти
айём бештару кавитар мегардад. Ин муҳаббати Ватан аст.
Инсон ҳар қадар камол ёбаду ба пирӣ наздик шавад ё
бирасад, муҳаббати Ватан ба ҳамон андоза меафзояд.

29. Матро хонед ва гӯед, ки ба кадом услуб тааллуқ дорад.

**Тақлидан матне тартиб диҳед ва бештар аз кадом
калимаю ифодаҳо истифода бурданатиро шарҳ диҳед.**

Сулҳ ва ҷанг—ин ду калимаи кӯтоҳи якхичой тамоман
зидди якдигар буда, дар айни замон, ҳар яке аз инҳо як олам
маънии зидди ҳамдигарро ифода мекунад.

Сулҳ—ин парвариши кӯдакон, таълиму тарбияи ҷавонон,
осоиши пирон, хушбахтии оилагон, ободии ҷаҳон, аввалин
шароити пешравии ҷамъият, маданияту илму фарҳанг ва ба
ибораи кӯтоҳ, сулҳ ҳаёти хушбахтонаи инсоният аст.

Ҷанг—ин бо ғочии тоқатфарсо маҳв шудани кӯдакон,
кушта шудани ҷавонон, бо азобу укубат ба охир расидани ҳаёти
пирон, бадбахтии оилагон, харобӣ ва вайронии ҷаҳон, нест
шудани илму маърифат ва ба ибораи кӯтоҳ, ҷанг ва ваҳшонияти
гӯшношунда ва бо бадбахтиҳои ҷашмиадида маҳв кардани
инсоният аст. Оташдиҳандагони ҷанг—оташдиҳандагони
ҷаҳон, кушандагони бачагон, ҷавонон, пирон, занон,
духтарон, несткунандагони илму маърифат ва бо ибораи
дигари кӯтоҳ оташдиҳандагони ҳаёти инсоният мебошанд.

Мирзо Турсунзода

**30. Порчаро хонед ва хусусиятҳои онро аниқ сохта,
ба кадом услуб мансуб буданаширо шарҳ диҳед.**

Бухоро шаҳри бузург аст ва ободтарин шаҳрест андар
Мовароуннаҳр ва мустақари малики машриқ аст. Ва ҷои

намнок аст ва бисёр меваҳо ва бо обҳои раван. Ва мардумони вай тирандозанд ва гозипеша. Ва аз ӯ бисот ва фарш ва мусаллии намоз хезад некӯ, пашмин ва шӯра хезад, ки ба чойҳо бибаранд. Ва худуди Бухоро дувоздаҳ фарсанг андар дувоздаҳ фарсанг аст. Ва деворе ба гирди он хама дар кашида боз якбора ва хамаи работҳо ва дехҳои он андаруни ин девор аст.

аз «Худуд-ул-олам»

31. Порчаро хонед ва муайян кунед, ки кадом хусусиятҳои онро аз услуби публицистӣ фарқ мекунонад.

Пастигав номи сугдӣ буда, маънояш пастии домани кӯҳ аст. Дар ҳақиқат, деҳа дар пастии ҳамвори домони кӯҳҳои баланд ва дар соҳили рӯди исёнғари Зарафшон воқеъ аст. Ба назар чунин мерасад; қаторкӯҳҳои азими Зарафшон ва Туркистон, ки аз ду тараф Пастигавро ихота намудаанд, онро дар бағал гирифтаанд ва садои навозишгари Зарафшон барояш лолоӣ мекунад. Боготи сарсабзу пурсамар, чашмасорони мусаффо бо одамони нақӯдиду меҳнатӣ якҷо шӯҳрати ин деҳаро афзудаанд.

Вақте кас вориди Пастигав мешавад, гумон мебарад, ки ба як ғӯшаи дастнахӯрдаи табиат омадааст. Садои хуштаки мургони хилол, қаҳ-қаҳаи кабки дарӣ, кум-куми кабутарони ваҳшӣ ва дигар парандагон бо садои рӯхангези обшорону бӯи гулу сабзаву раёҳин ба ҳам омехта, як олами рӯёиро падидор месозанд.

Бисёр аз навҳои дарахтони самарабахш, аз қабилӣ зардолу, тут, гелос, себ, ки бо таъми гуворо ва шахди ширинашон ном баровардаанд, аз Пастигав ба дехоти гирду атроф паҳн гардидаанд.

аз рӯномаи «Адабиёт ва ҷиҳат»

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро матн ба се сарсатр чудо шудааст?
2. Магар **рӯи** ҳам исёнғар мешавад?
3. **Богҳо** дуруст ё **богот**?
4. Иншоие навишта дар он зодгоҳатонро тасвир созед.

32. Порчаро хонед ва ба кадом услуб тааллуқ доштани онро муайян кунед. Аз чӣ пай бурдед, ки маҳз ба ин услуб мансуб аст.

Агар мо шараф хоҳем, агар мо номус хоҳем, агар мо иззату обрӯй хоҳем, агар мо ҳуқуқ хоҳем, ба иборати кӯтоҳ—агар мо ҳаёт хоҳем, бояд ки фурсат нагузаронда, чанг ба домони сайфу қалам занем. Моро лозим аст, ки ҳар чӣ пештар ва бештар ба шохрохи маориф ва танвири афкор раҳсипор гардида, аз байни худамон аҳли қаламҳои намоён ба майдони мубориза расонем. Эҳтиёҷоти ҳаррӯза ва нуқсоноти воқеаи худамонро ба воситаи матбуот музокара намуда, ба ҳар дарди худ аз ин маъҷуни (чанд соидае, ки бо асал омехта шудааст) мураккаб, яъне матбуот даво чӯем!!!

Бародарон! Агар ҳаёт қӯед, ба даст гиред сайфу қаламро.

Садриддин Айнӣ

ЗАРФ

33. Хонед ва ифодаҳои ишорашударо шарҳ диҳед. Гӯед, ки онҳо ба кадом калимаҳо вобаста шудаанд.

1. Дӯст он бошад, ки айби ёрашро,
Ҳамчу оина **рӯ ба рӯ** гӯяд.
На ки чун шона бо ҳазор забон,
Аз қафо рафта **мӯ ба мӯ** гӯяд.

Саъдии Шерозӣ

2. **Рост** қӯ, **рост** нигар, **рост** гузин,
Рост гӯ, **рост** шунав, **рост** нишин.

Абдурахмони Қомӣ

3. **Дарҳол** ӯ барҳоста, дасти шайх бибӯсид ва хушвақт ба сӯи манзил бозгашт.

аз «Ҳазору як шаб»

34. Хонда калимаи зарф-ро маънидод кунед ва гӯед, ки ба чӣ хулоса омадед.

1. Банда кай гардад он, ки бошад хур,
Натавон кард зарфи пурро пур.

Саиоӣ

2. Он қоғазхоро дар зарф ниҳодам.

Муҳаммад Авфӣ

3. Ва зарфи вазир наздик ба зарфи подшоҳ бошад.

Аҳмади Доппи

4. Зарф хиссаи тағйирнаёбандаи нутқ аст, ки аломати амалро нишон медиҳад.

Савол ва супоришҳо:

Боз кадом тобиши маъноии зарф-ро медонед?

35. Матиро хонед ва муайян кунед, ки ҳадафи асосии нависанда чист? Дар кадом ҷумла ҳадафи нависанда ифода ёфтааст? Зарфхоро ёбед ва гӯед, ки онҳо ба чӣ вобаста шудаанд.

Овардаанд, ки рӯзе Кисро хост, ки барнишинад ва атрофи мамлакатро тамошо кунад.

Рикобдор асп пеш кашид. Кисро худ болои асп овард, ногоҳ давол канда шуд ва Кисро бияфтод.

Дарсоат бифармуд то мирохӯрро сиёсат кунанд.

Ҷӯро оварданд.

Рикобдор гуфт: “Подшоҳ як калима аз ман истимоъ фармояд, баъд аз он ҳар сиёсат, ки фармояд, раво бошад”.

Кисро гуфт: “Чӣ мегӯӣ?”

Гуфт: “Эй подшоҳ, ту подшоҳи оламиёни ва аспи ту подшоҳи аспон. Даволи бечора тоқати кашиши ду подшоҳ кучо дорад?!”

Кисроро ин сухан бағоят хуш омад ва ӯро афв кард ва ташриф дод.

Муҳаммад Авфӣ

Шарҳи лугатҳо:

Кисро—шакли арабишудан номи Хусрав (Хисрав)
рикобдор—касе, ки рикоби аспи подшоҳро

гирифта, ўро савор мекунад
давол—тасмаи чармини узангу
истимоъ фармудан—гӯш кардан
сиёсат кардан—тарсондан, чазо додан
ташриф додан—чома бахшидан

Савол ва супоришҳо:

1. **Рикобдор**-ро аз чихати сохт аниқ созед.
 2. Ифодаи **Кисроро ин сухан хуш омад**-ро ба таври дигар баён кунед.
 3. Ба талаффуз ва имлои **афв** диққат кунед.
 4. **Ташриф овард**-ро шарҳ диҳед.
-

Зарф калимаест, ки аломати амалро фаҳмонида ба саволҳои кай?, чӣ тарз?, чӣ тавр?, кучо?, чӣ қадар? ва ғайраҳо ҷавоб мешавад.

Дарҳол Ҳасан барҳоста, дари хона бар хештан бибаст.
Чун абёт ба анҷом расид, саҳт бигрифт.

Фардо дар интизори шумо хоҳам буд. Ҳасан охиста-оҳиста аз қаср фуруд омад ва ба манзили хеш бирасид.

Калимаҳои **дарҳол, саҳт, фардо** ва **оҳиста-оҳиста** зарф буда, аввала дар замони кӯтоҳ, дуҷумӣ миқдору дараҷа, сеҷумӣ замон ва чорумӣ тарзи иҷрои амалро шарҳ медиҳад.

36. Ҳикоятро ҳонед ва мазмунашро мухтасар нақл кунед.

Гӯед, ки моҳияти асосии ҳикоят дар кадом байт омадааст. Оиро шарҳ диҳед.

Рӯбохе бо гурге дами мусодақат мезад ва қадами мувофақат мениҳод. Бо якдигар ба боғе гузаштанд: дар устувор буди деворҳо пурхор. Гирди он гардиданд, то ба сӯроҳие расиданд: бар рӯбоҳ фароҳу бар гург танг. Рӯбоҳ осон даромаду гург бо захмати фаровон. Ангурҳои гуногун диданду меваҳои рангоранг ёфтанд. Рӯбоҳ зирак буд, холи берун рафтандро мулоҳаза кард ва гурги гофил чандон, ки тавонист, бихӯрд. Ногоҳ боғбон огоҳ шуд: чӯбдасте бардошту рӯй бар эшон ниҳод. Рӯбоҳи борикмиён зуд аз сӯроҳ бичасту гурги

бузургшикам дар он чо махкам шуд. Богбон ба вай расиду
чўбдасте кашид, чандонаш бизад, ки на мурд, на зинда, пўст
даридаву пашм канда аз он тангной беруи рафт.

ҚИТЪА

Зўрмандї макун, эй хоча, ба зар,
К-охири кор забун хоҳї рафт.
Фарбехат кард бaсе неъмату ноз,
З-он бияндеш, ки чун хоҳї рафт?!
Бо чунин чусса, надонам, ки чї сон
Ба дари марг бурун хоҳї рафт!

Абдурахмони Ҷомӣ

Шарҳи лугатҳо:

мусодақат—садоқат
забун—нотавону заиф

Савол ва супоришҳо:

1. Сифатҳои матиро ёбед ва ба чӣ вобаста шудани онҳоро шарҳ диҳед.
2. Хусусияти сифатҳоро бар асоси мисолҳои мати баён кунед.
3. **Раиғораиғ** чӣ тавр сохта шудааст? Чанд сифати бо ин қолаб сохтаро ёбед.
4. Кадом ифодаҳои мати чун шеъранд. Онҳоро ёбед ва дар хотир нигоҳ доред.

-
37. Матиро бодикқат хонед ва гӯед, ки чӣ натиҷа бардоштед. Дар бораи Ҳофиз боз чӣ қисса ё хикоятро шунида ва ё хондаед, ба ёд оварда, таассуроти хешро мухтасар баён созед.

ТАҚЛИД

Ҳофизо, дилам меҳоҳад аз шеваи ғазалсароии ту тақлид кунам. Нахуст ба маънӣ андешам ва он гоҳ бад-он либоси алфози зебо пӯшам! Ҳар каломро ду бор дар қофия наёвардам, магар он ки бо зоҳире яқсон маъноӣ чудо дошта бошад. Дилам меҳоҳад, ҳамаи ин дастурҳоро ба кор бандам, то шеъре чун ту, эй шоири шоирони ҷаҳон, суруда бошам!

Эй Ҳофиз, ҳамчунон ки чараке барои оташ задан ва сӯхтани шаҳри импературон кофӣ аст, аз гуфтаи шӯрангези ту чун оташе бар дилам нишаста, ки саропои ин шоири олмониरो дар табу тоб афкандааст.

Ҳофизо, хешро бо ту баробар ниҳодан чуз нишони девонагӣ нест.

Ту он киштие, ки мағрурона бод дар бодбон афкандааст, то синаи дарёро бишкофад ва пой бар сари амвоч ниҳад ва ман он тахтапораам, ки беҳудона силихӯри укёнусам. Дар дил сухани шӯрангези ту гоҳ мавче аз паси мавчи дигар мезояд ва гоҳ дарёе аз оташ талотум мекунад. Аммо маро ин мавчи оташин дар ком фурӯ мебарад ва ғарқа мекунад.

Бо ин ҳама, ханӯзам чуръати он аст, ки хешро муриде аз муридони ту шуморам, зеро ки ман низ чун ту дар сарзамине ғарқи нур зистам ва ишқ варзидам.

Ғеъме

Савол ва супоришҳо:

1. Зарф ва сифатхоро аз матн ёфта, дар муқоиса фарқияти онҳоро муайян созед.
2. Ифодан **сухани шӯрангез**-ро шарҳ диҳед.
3. **Мавчи оташин** гуфта чиро дар назар дорад?

38. Порчаи манзумро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Ғӯед, ки кадом лаҳзаи он бароятон муассир буд ва чаро? Дар ҳаёт чунин ҳодисаро мушоҳида кардаед? Ҳодисаи ҳаётини дида ва ё шундаатонро ба шакли нақл нависед.

Нақро чӣ унвон муносибтар аст?

Навчавони қайсаро бо карру фар
Субхгоҳе дошт аз роҳе гузар
Н-озмуда харчу дахли зиндагӣ,
Ночашида бори нахли зиндагӣ.
Кай назар кардӣ ба сангу обу гил...
Бо салобат роҳ паймудӣ чу фил...
Аз қазо он субх пире нотавон,
Бо сари ҳам қад-қад раҳ буд равон.
Чехраи ӯ аз арақ нам буд, нам,
Қоматаш мисли камон ҳам буд, ҳам.

Навчавони кӯтаҳандеш он замон
Гуфт:—Бобо мефурушӣ ин камон?
Пир посух дод ўро, к:—эй ҷавон,
Ман ҳам амсоли ту будам як замон.
Рост буд ин қоматам чун найшакар,
Мӯйҳо қатрону рӯ рашки қамар.
Бозувоне доштам чун кӯҳкан,
Буд дандонҳои ман хорошикан.
Борҳо рафтам ба майдони набард,
Ҷисми душманро намудам гард-гард.
Лекин аз бемехрии чун ту, ҷавон,
Низ аз захми чунин неши забон,
Ин тани бечораам ранҷур гашт,
Нур аз чашмам, дарего, дур гашт.
Қоматам ҳамбиду мӯям шуд сапед,
Дасту по ларзад кунун чун барги бед.
Пир гардӣ гар ту ҳам, эй навҷавон,
Медихад айём бепул ин камон!

Собир Закирзода

Савол ва супоришҳо:

-
1. **Кӯтоҳандеш**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.
 2. Дар накли навиштаатон аз сифат бештар кор гирифтед ва ё аз зарф, чаро?
 3. **Гард-гард**-ро чӣ тавр мефаҳмед ва он зарф аст ва ё сифат?

Зарфҳо дорон хусусиятҳои махсусанд, ки асоситаринашон инҳоянд:

- а) бандаки изофӣ қабул накарда, дар алоқан ҳамроҳӣ меоянд;
- б) асосан бо феълҳо вобаста мешаванд;
- в) шакли ҷамъ надоранд;
- г) бо пешоянду пасоянд намеоянд;
- д) дарачаи оддиро киёсӣ доранд.

39. Матиро хонед ва нуктаи асосии онро шарҳ диҳед. Боз кадом шоиронро медонед, ки ба чунин аҳвол гирифта шудаанд.

ИЛОЧ

Ҳофиз, ки баъдҳо аҳли маънӣ Лисонулғайбаш хонданд, дар зиндагии шахсӣ саҳт бебарор буд. Аслаш онҳое, ки навҷӯю навҷӯ хастанд, онҳое, ки асос мегузоранд, ҳаёти осуда ба сар бурда наметавонанд. Чунки нав гуфтан хоҳу ноҳох кӯҳнаро шикастан аст. Кӯҳнаро шикастан ҳамеша душвор-одат балои чон. Аксарияти одамон ҳолатҳои одатиро меписанданд, ду-се нафаре, ки намписанданд, вой бар ҳолашон!

Ҳофизӣ навҷӯю навҷӯ низ дар замони худ ба ҳамин ҳол гирифта буд. Душманони бешумору дӯстони башумор дошт. Аз душманон кавитаринашон Шох Шучоъ ва маддоҳи ӯ Имоди Фақеҳ буданд, ки ҳар ду ҳам шоирӣ сустаке доштанд. Аз дӯстон фақат Мавлоно Зайниддин, ки ҳукм надошт, вале оқили тавоно буд. Як газали Ҳофиз чунин байт дошт:

Гар мусулмонӣ аз ин аст, ки Ҳофиз дорад,

Ох, агар аз паси имрӯз бувад фардое.

Ба айбҷӯён дастаки зӯре пайдо шуд-ғояи осори Ҳофиз вайрон аст! Шох Шучоъ ва Имоди Фақеҳ қасд карданд, ки бо ҳамин шиор эътибори Ҳофизро паст зананд ва дар кафшпартои маърақаҳо андозанд. Онҳо, ки ҳукми замон доштанд, Ҳофизро “муртаду мулҳид” эълон карданд. Ҳукм бароварданд, ки ӯ аҳкоми шариатро пос намедорад.

Ҳофиз ханӯз “Девон” надошт. Дастанвисҳояш ба дасти дӯстонаш буд. Вақте ки чунин айбро ба гардани ӯ бастанд, дӯстон ҳам аз тарс парешон шуданд ва мусаввадаҳои дар хона дошташонро сӯзониданд, ки худро аз вартаи бало нигоҳдоранд.

Ҳофиз дарди дил назди шайх Мавлоно Зайниддин бурд:

—Имдоди шумо мебояд,—гуфт.

Шайх ба риши замон ханда зад ва маслиҳат дод:

—Бо фуқаро бо забони худашон бояд сухан гуфт. Бинобар ин як байт пеш аз он бояд биёварӣ, ки ин мазмуно ба тариқи нақли қавл ривоят кунад, зеро “нақли қуфр, қуфр нест”.

Ҳофиз илова кард:

Ин ҳадисам чӣ хуш омад, ки сахаргоҳ мегуфт,

Ба дари майқадае бо дафу най тарсое:

Гар мусулмонӣ аз ин аст, ки Ҳофиз дорад,
Ох, агар аз паси имрӯз бувад фардое!..
Гиребонаш аз дасти айбҷӯён халос шуд.

Ҷури Кӯҳзод

Савол ва суноришҳо:

1. Чумлахоеро, ки зарф ва сифат доранд, ёфта нависед ва фарқи онҳоро шарҳ диҳед.
2. **Аҳли маъий** кироанд?
3. **Дастан** ба кадом маъно омадааст? Маъноҳои дигари онро гӯед.
4. **Дӯстони башумору душманони бешумор**-ро чӣ тавр мефаҳмед?

ТАҲЛИЛИ МОРФОЛОГИИ ЗАРФ НАҚШАИ ТАҲЛИЛ

I. Кадом ҳиссаи нутқ аст. Маълумоти умумӣ.

II. Аломатҳои морфологӣ:

- 1) ҳиссаи мустақили нутқ буда, тағйир намеёбад;
- 2) бандики изофӣ, соҳибӣ ва шахсӣ қабул накарда, ба шакли ҷамъ намеояд;
- 3) дараҷаи қиёсӣ дорад;
- 4) бо пешоянду пасоянд намеояд.

III. Вазифаи синтаксисӣ.

НАМУНАИ ТАҲЛИЛ

Сухан меронд сарбаста, ниҳон медошт маъниро,
Ба мисли донаи гавҳар, ки пинҳон аст дар дарё.

М. Турсунзода

Сарбаста—зарф буда, тарзи иҷрои амалро мефаҳмонад; тағйир намеёбад ва дараҷа дорад—сарбастатар; он дар ҷумла ба феъл вобаста гашта (сарбаста—чӣ тарз?) ба вазифаи ҳоли тарзи амал омадааст.

Дар сохтани зарфҳо пешвандҳо ва пасвандҳои зерин иштирок мекунад:

бе—: беибо, беамон, бемалол, беихтиёр, беҳад, беандоза, бениҳоят, беист...

но—: нохост, ногуфт, ноҳақ, ноилоҷ, ночор...

ба—: базӯр, баҳузур, бароҳат, батафсил, бағоят...

бар—: барвақт, бармаҳал...

бо—: босуръат, бошитоб, боизтироб, боэҳтиёт...

дар—: даррав, дарҳол, дартоз...

то—: торафт...

— **она**: мардона, хашмигона, рӯзона, шабона, шоирона, саъдиёна, калонворона...

— **ан**: зӯран, мачбуран, тамоман, қисман, сахван, фавран, баъзан, бадохатан, қасдан...

— **нокӣ**: рӯйнокӣ, пуштнокӣ...

— **акӣ**: даҳанақӣ, аспақӣ...

— **о**: ошқоро, иттифоқо, гоҳо, басо...

— **вор**: бародарвор, Рӯдакивор...

— **ӣ**: яқтой...

Бо роҳи мураккабшавии калима (хамроҳ гаштани ду реша) ва таркибҳо низ зарфҳо сохта мешаванд: саросар, лаболаб, якзайл, тӯда-тӯда, як-як, давон-давон, охиста-охиста, дузону, якпахлӯ, зӯр ба зӯрақӣ, рӯз то рӯз, худ аз худ.

40. Ҷумлаҳои нависед ва зарфҳои онҳоро ёфта, тарзи сохта шуданишонро шарҳ диҳед.

1. Борон нарма-нарма ба рӯяш сила мезад, гили нам варақ-варақ аз нақши пояш мехест.

2. Дех чун ҳамеша барвақт дар хоб буд.

3. Ниёз қаблан дар чунин ҳоле наҷфтода буд.

4. Кампирақ боҳавсала номаҳоро як-як таҳ қарда дар сандуқ мемонад.

5. Шаҳрвандон ҳама пасрӯ ҳаракат мекарданд.

6. Модар дарро охиста ва бесадо мекушояд, модар чун фариштаи осмон сабук ва беовоз роҳ мегардад.

С. Улугзода

41. Матиро хонед ва таассуроти бардоштаатонро нақл кунед. Гӯед, ки чаро нависанда аз сифатҳо фаровон истифода бурдааст.

Рӯдакӣ қалам меронд. Аммо овози суруду нагма, ки аз кӯшики бону ба гӯш мерасид, баландтар шуда, ақли шоирро медуздид. Вай қаламро гузошта аз ҷой бархост ва берун рафт, гӯш андохт. Суруду нагма гӯё ки ўро ба сӯи худ даъват мекард. Шоир овозро дунболагирӣ карда, бо нардбонча ба боми хонаи дуошӯнаи хамсоя баромад ва охишта-охишта қадам монда рафт...

Баногоҳ аз пеши ў хавлии шоҳонае баромад, ки калон ва бағоят зебо буда, дар сахнаш як бех тӯбсадаи калон, дар зери сада шахсуфаи фароҳи мураббаъ, дар гирдогирдаш хонаҳои оинадор бо дару даричаҳои кандакорӣ, деворҳои гачкорӣ ва айвонҳои мунаққаш дошт. Пушти хавли якчанд духтарони соҳибчамол бо либосҳои ҳариру дебо рубобу дойра навохта ва тарона гуфта мераксиданд. Зане рӯи кӯрпачаҳои адрасу шохӣ ба лӯлаболиштҳои пӯпакдор таъя карда нима дароз кашаида буд ва ўро духтаре бо бодбезак бод мекард. Пай бурдан мумкин буд, ки ин зан бонуи хонадон буда, духтарон канизакони ваянд, ки барои дилхӯшии бонуяшон базми таронаву рақс орастаанд.

Рӯдакӣ худро ба пушти мӯрӣ гирифта гарки тамошо гардид. Рақсу тарона торафт авҷ мегирифт, аммо бону пинак мерафт. Вай нохост ҷунбида чашм кушода базмро қатъ кард:

—Хуб, акнун бас кунед. Ҳамаатон паси кори худ шавед. Ту, Нигина,—мурочиат кард бону ба як нафар духтаре, ки ҳамин ҳоло як навъ маҳзунона мераксид ва чашмони андӯхноке дошт,—бимон, ба ман китоб мехонӣ.

Духтаре, ки Нигина хитоб ёфт, китобро гирифта оромӣ хомӯш ба назди бону нишаст.

С. Улуғзода

Савол ва супоришҳо:

1. Ҷумлаҳои зарфдорро нависед ва тарзи сохта шудани он зарфхоро шарҳ диҳед.
 2. Зарфҳо дар матн чӣ нақш доранд ва ба кадом калимаҳо вобаста гаштаанд?
 3. Ақли шоирро медузданд чӣ маъно дорад?
-

НАВЪҲОИ ЗАРФ

Зарфҳо аз рӯи маъно ба навъҳои зайл: тарзи амал, замон, сабаб, миқдор ҷудо мешаванд.

42. Порчаро хонед ва маънояшро шарҳ диҳед.

Дӯст он аст, ки маъбиби дӯст,
Ҳамчу оина **рӯ ба рӯ** гӯяд.
На ки чун шона бо ҳазор забон,
Аз қафо рафта **мӯ ба мӯ** гӯяд.

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Порчаи манзумро ба наср баргардонидани нависед.
2. Зарфҳоро ёфта, навъи онҳоро шарҳ диҳед.
3. Дар вақти ба наср баргардонидани чӣ ҳодисаро пай бурдед?

Зарфи тарзи амал чӣ гунагии ҳолати иҷрои амал (феъл)-ро мефаҳмонад ва ба саволҳои чӣ тавр?, чӣ тарз?, дар кадом ҳолат? ҷавоб мешавад. Чунон ки дидед, дар порчаи боло “**рӯ ба рӯ**” ва “**мӯ ба мӯ**” тарзи иҷрои амалро мефаҳмонанд.

Зарфҳои тарзи амал дар ҷумла ба вазифаи ҳоли тарзи амал меоянд: Қитъан **ӯ** дар Бухоро **даст ба даст** ва **дахан ба дахан** мегардад.

43. Порчаро бодикқат хонед ва гӯед, ки дар он кадом ҳодиса тасвир шудааст.

Мо як-ду хомаро гашт карда, як каллапӯш занбурӯги хӯрдашудани чидем. Дар ҳамин вақт шамол хеста, ҳаво вайрон шудан гирифт, то ба лаби рӯд омадани мо вазиши бод шиддат карда, хаворо гарду губор фуру гирифт. Молҳо бесаришта шуданд. Бачагон “ҳою бош” гуфта ба пароканда шудани онҳо монё мешуданд. Эргаш ҳам подаи худро

тӯб карда ба канори рӯд, ки як қадар аз регзор чуқуртар буд, фурувард.

—Рег кӯчида истодааст,—як бача аз болои хомаи рег бо оҳанги ҳаяҷономез гуфт.

Эргаш давида ба болои хомаи рег баромад ва ман ҳам аз дунболи ӯ давидам. Шамол аз тарафи шимолу шарқӣ меомад. Ман пуштамро ба тарафи омади шамол карда, якрӯя роҳ рафта базӯр ба рӯи хомаи рег баромадам. Рег монанди оби истодае, ки дар шамол лаппиш хӯрад, лаппида-лаппида, оҳиста-оҳиста пеш меомад ва қабатҳои рӯи рег лаппиш хӯрда ба канори рӯд мешориданд ва қабатҳои зерин лаппида аз дунболи онҳо ба ҳаракат мебаромаданд. Шамол торафт шиддат мекард ва рӯи ҳаво аз губор тиратар мешуд.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. Қумлаҳои зарфдорро нависед ва ба кадом навъ тааллуқ доштани он зарфҳоро муайян кунед.
2. Гӯед, ки **хома** чӣ маъно дорад? Шарҳ диҳед, ки дар ин байт ба кадом маъно омадааст.

Гуфто, ки на коғазу на хома,
Чун боз диҳам ҷавоби нома!

Низомии Ганҷавӣ

Зарфи замон вақту замони воқеъ шудани амалро фаҳмонда, ба саволи кай? ҷавоб мешавад: дина, имрӯз, парер, пореол, ханӯз, холо, фардо, шабошаб, алҳол, баъд, пағоҳ-беғоҳ. Зарфҳои замон дар қумла ба вазифаи ҳоли замон меоянд.

Дирӯз баъди борон тире камон баромад. (М. Т.),
Соро баъд Ятимро дар оғӯши худ гирифт. (С. А.)
Муқаддамтар аз ҳар таом нон аст.

- 44. Ҳикоятро хонед ва гӯед, ки ҳикмати он дар чист? Ба ҳикоят чӣ ном гузоштан мумкин аст?**

Ҳаҷӣ чанд рӯзе муздури хайёте (дӯзанда) буд. Рӯзе устодаш косаи асал ба дӯкон бурд. Хост, ки ба коре равад, Ҳаҷиро гуфт:

—Дар ин коса захр аст, зинҳор то (мабодо) нахӯрӣ, ки халок шавӣ!

Гуфт:

—Маро ба он чӣ кор аст?

Чун устод бирафт, Ҳачӣ васлаи (порчаи мато) чома ба таррор (дузд) дод, аз пора нони фузуне бистуд ва бо он асал батамом бихӯрд. Устод боз омад, васла маталабид. Ҳачӣ гуфт:

—Маро мазан, то (ки) рост бигӯям. Ҳол он ки ман гофил шудам, таррор васла бирабуд. Ман тарсидам, ки ту биёӣ ва маро бизанӣ. Гуфтам захр бихӯрам, то боз оӣ, ман мурда бошам. Он захр, ки дар коса буд, тамома бихӯрдм ва ханӯз зиндаам. Бокӣ ту медонӣ.

Убайди Зокони

Савол ва супоришҳо:

1. Чумлаҳои зарфдорро нависед ва шарҳ диҳед, ки зарфҳо ба кадом калимаҳо вобаста шудаанд.
 2. Зарфҳои замонро муайян карда гӯед, ки кадоми онхоро муродифхояшон иваз мекунад.
 3. **Бирабуд** аз **рабуд** ва **бурд** фарқе дорад ё на?
 4. Пешванди **би**-дар феълҳо чӣ нақше дорад?
-

Зарфи сабаб сабаби ба амал омадан ё наомадани амалро ифода мекунад ва ба саволҳои чаро?, барои чӣ?, аз чӣ сабаб? ҷавоб мешавад: **ночор**, **ноилоҷ**, **сахван**, **мачбуран**, **беихтиёр**/ **тасодуфан**, **хох-нохоҳ**, **беҳуда**, **хоҳу нохоҳ**, **хоҳам-нохоҳам**.

Зарфи сабаб дар **ҷумла** ба **вазифаи ҳоли сабаб** меояд:

Нависанда **Меҳрдод туфайли рӯзномае**, ки кадоме **тасодуфан** афтаида буд, аз ҳамаи ин **огоҳ** гашт.

Оҳуи захмие аз **дунболагирии сайёди ҷавон ноилоҷ** монда, **худо** ба **вартае** афканд.

Охувон... аз **таъкиби одам** ё **дарандае ноҷор** мемонданд, **худо** ба он афканда **нобуд** месохтанд.

45. Матиро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Ҳадафи асосии он чист? Ба мати кадом номро муносиб медонед?

Чунон шунидам, ки марде ба сахаргоҳ ба торикӣ аз хона берун омад, то ба гармоба равад. Дар роҳ дӯстero аз они хеш бидид. Гуфт:

—Мувофиқат кунӣ бо ман то гармоба равем.

—Дӯст гуфт:

—То ба дари гармоба бо ту хамроҳӣ кунам, лекин дар гармоба натавонам омад, ки шугле дорам.

То ба наздики гармоба бо вай бирафт, ба сари дуруҳӣ расиданд ва ин дӯст пеш аз он ки дӯстро хабар диҳад, бозгашт ва ба роҳи дигар бирафт.

Иттифокро тарроре (дузде) аз паси ин мард ҳамеомад, то ба гармоба равад ба таррорин хеш. Аз казо ин мард боз нигарист, таррорero дид. Ва ханӯз торик буд, пиндошт, ки ӯ дӯсти ӯст. Сад динор дар остин дошт, бар дасторча баста, аз остин берун кард ва бад-он доду гуфт:

—Эй бародар, ин амонат аст, бигир, то ман аз гармоба бароям, ба ман боздихӣ!

Таррор аз вай биситонд ва ҳамон ҷо маком кард. То вай аз гармоба баромад, равшан шуда буд. Ҷома пӯшиду рост бирафт. Таррор ӯро бозхонду гуфт:

—Эй ҷавонмард, зари хеш бистону пас бирав, ки имрӯз ман аз шугли хеш бозмондам аз ҷиҳати амонати ту!

Мард гуфт: Ин амонат чист ва ту чӣ мардӣ?

Таррор гуфт:—Ман марде таррорам ва ту ин зар ба ман додӣ, то аз гармоба барой.

Мард гуфт: Агар таррорӣ, чаро зари ман набурдӣ?

Таррор гуфт: Агар бар саноати хеш бурдаме, агар ин ҳазор динор будӣ, наандешидаме аз ту ва як ҷав боз надодаме, валекин ту ба зинҳор ба ман супурдӣ ва дар ҷавонмардӣ набошад, ки ба зинҳор ба ман омадӣ, ман бар ту ночавонмардӣ кардаме, шарти мурувват набудӣ.

Ҷисурудмаолии Қайқоғус

Савол ва суноришҳо:

1. Амонат-ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. Зарфҳои матиро ёфта, аз рӯи маъно шарҳ диҳед.
3. Мазмуни матиро мухтасар нависед.

46. Порчаи манзумро хонед ва маънидод кунед. Натиҷаи бардоштаатонро мухтасар нависед.

Чу хохӣ, ки фардо барӣ меҳтарӣ,
Макун душмани хештан кехтаре.
Ки чун бигзарад бар ту ин салтанат,
Бигирад ба қаҳр он гадо доманат.
Макун, панча аз нотавонон бидор,
Ки гар бифканандат, шавӣ шармсор.
Ки зишт аст дар чашми озодагон,
Бияфтодан аз дасти афтодагон.
Бузургони равшандили некбахт,
Ба фарзонагӣ тоҷ бурданду тахт.
Ба дунболаи ростон қач марав,
В-агар рост хохӣ, зи Саъдӣ шунав.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

меҳтарӣ—бузургӣ

кехтар—хурд, майда

панча—чангол, зӯрозмоӣ

фарзонагӣ—доноӣ, хирадмандӣ

Савол ва суноришҳо:

- ?
1. **Хештан** дар назм кадом шаклҳоро дорад.
 2. **Зишт**, яъне чӣ? Онро истифода бурда чумлае тартиб диҳед.
 3. Дар **дунбола** чӣ ҳодисаи забониро мушоҳида мекунед? Ба ин монанд калимаҳоро ном баред ва навишти онҳоро дар хотир нигоҳ доред.
 4. Байти охириро ба наср баргардонед.
-

Зарфи миқдор миқдору андозаи иҷрои аломат ва амалро ифода карда, ба саволҳои чӣ қадар?, чӣ андоза?, чӣ қадарӣ? ҷавоб мешавад: бисёр, хеле, андак, кам, зиёд, як миқдор, бағоят, чудо, ду-ду, чор-чор, тоқа-тоқа.)

Зарфи миқдор дар чумла ба вазифаи ҳоли миқдор меояд: Дар баҳор тоқзору дарахтзор бағоят хурраму

дилкушо гардида буд. (С.У.) Бо нияти ба шахр рафтани кӯшиш мекардем, ки камтар хӯрем ва зиёдтар захира кунем. (С. У.) Сарбозони дигар ҳам як-як, ду-ду омадани гирифтанд.

47. Ҷумлаҳоро хонед ва зарфҳои микдорро ёфта гӯед, ки ба кадом калимаҳо вобаста шудаанд:

1. Шағол ва Самак аз овардани дояи ҷоду бағоят хурраму шодмон шуданд.

2. Мардум ҳам ду-ду, чор-чор аз пасу пеш мерафтанд. (С. А.)

3. Ман кам-кам аз тарҷумани ҳоли Қорӣ-Ишқамба хабардор шудам. (С. А.)

4. Дар аввали сӯҳбат пирамард як қадар амрӣ маъруф фурӯхт. (С. А.)

48. Матиро хонед ва мулоҳизаатонро баён кунед.

Агар ҳамин гуна ҳодисаро дида ва ё шунида бошед, андешаатонро туфайли нақл баён намоед.

Тӯтапошшо ин ҳикояро бо образҳои бисёр равшан ва бо тасвирҳои соддаи халқӣ бағоят дилҷасп нақл карда буд. Бо вучуди хурдсолӣ ман ва дигар шунавандагон бо шунидани ин воқеа ба ҳаяҷон омада будем. Ҳайфо, ки ман таъбир ва тасвирҳои он кампирро аз ёд баровардаам ва дар ин вақт, ки аз замони шуниданам ин ҳикояро шасту чанд сол гузаштааст, маҷбур шудам, ки бо забони худам нависам, лекин ба қадри имкон кӯшиш намудам, ки умуман содда шавад. Дар ҳар ҳол ман он кампири 80-солаи бесаводно дар ҳикоябандии воқеаҳо устои аввалини худ медонам ва ӯро ҳар вақт ба некӣ ёд мекунам.

Тӯтапошшо дар ҳикоянақлкунӣ умуман бисёр хунарманд буд. Як бегоҳӣ, ки ҳанӯз шаб торик нашуда буд, модарам ба ман як коса ширбиринҷ дод, ки ба кампир бурда диҳам. Ошро бурда додам, кампир ба ман гуфт:

—Андак нишин, ман ошро хӯрда косаро медиҳам, гирифта мебарӣ ва модарат дар қатори деғу табак инро ҳам шуста мемонад.

Ман нишастам. Дар ҳамон вақт писари Устохоҷа — Икромхоҷа омад ва дар пахлуи ман нишаста аз кампир талаб кард, ки ягон ҳикоя гӯяд. Кампир гуфт:

—Ман имшаб ба ҳикоягӯӣ ҳавсала надорам, худамро бисёр суст мебинам, аз гушнагӣ ҳобам набурда истода буд, ошро ки хӯрдм, мехобам.

Икромхоҷа як дараҷа бачаи дағал буд, хусусан ба кампир хеле ҳазлҳои азобдиханда мекард:

—Агар ҳикоя намегуфта бошед, ман шуморо ба ош хӯрдан намемонам,—гуфт ва косаи ошро аз пеши кампир гирифта гурехта дуртар рафта истод.

Кампир маҷбур шуд, ки ягон ҳикоя гӯяд ва ваъда дода ошро аз дасти Икромхоҷа гирифта хӯрд ва ба ҳикоягӯӣ сар кард.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. Зарфҳои миқдорро ёфта, ба тафсири кадом калимаҳо омадани онҳоро шарҳ диҳед.
 2. **Ба забони худ нависам**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
 3. Чаро нависанда Тутапошшоро устои аввалини худ ҳисобидааст?
-

СОХТИ ЗАРФҲО

Зарфҳо аз ҷиҳати сохт содда, сохта, мураккаб ва таркибӣ мешаванд:

а) Зарфҳои содда, ки танҳо аз як реша иборатанд, содда мебошанд: дина, оҳиста, баъд, зуд, боз, сахл, акнун, ҳамеша, ҳанӯз, бисёр, ниҳоят, андак, сахт, тез.

б) зарфҳои сохта, ки реша ва пасванду пешванд доранд, сохта мебошанд: касдан, пешакӣ, шервор, пуштнокӣ, хомӯшона, дарҳол, барвақт, ноилоч, торафт, бепарвоёна, баноҳост, баногоҳ.

г) зарфҳои таркибӣ, ки аз ду реша ва пасванду пешванд сохта шудаанд, мураккаб мебошанд: якзайл, чорзону, дучанд, гармогарм, шабошаб, пасонас, лаболаб, сарбаландона, дилпуруна, шитобкорона, панҷкасӣ, дукаратӣ, секаса, якбора, оҳиста-оҳиста, ду-ду...

д) зарфҳои таркибӣ аз қалимаҳои гуногун ташаккул ёфтаанд: сол аз сол, сол то сол, худ аз худ, рӯ ба рӯ, як ба як, каму беш, хоҳу нохоҳ, бегапу ҳарф, бечуну чаро.

49. Ғазалро ифоданок хонед ва маънидод кунед. Баъд онро навишта зери зарфҳои хат кашед ва аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

Мутриби хушнаво бигӯ тоза ба тоза, нав ба нав,
Бодаи дилкушо бичӯ тоза ба тоза, нав ба нав.
Бар зи ҳаёт кай хӯрӣ, гарна мудом май хӯрӣ,
Бода бихӯр ба ком аз ӯ тоза ба тоза, нав ба нав.
Бо санаме чу лӯбате хуш бинишин ба хилвате,
Бӯса ситон зи рӯи ӯ тоза ба тоза, нав ба нав.
Шоҳиди дилрабои ман мекунад аз барои ман
Нақшу нигору рангу бӯ тоза ба тоза, нав ба нав.
Боди сабо чу бигзарӣ бар сари кӯи он парӣ,
Қиссаи Ҳофизаш бигӯ тоза ба тоза, нав ба нав.

Ҳофизӣ Шерозӣ

Савол ва супоришҳо:

-
1. Гӯед, ки зарфҳои таркибии истифодашуда ҷӣ нақше доранд?
 2. **Бар хӯрдан**-ро шарҳ диҳед.
 3. Сохти **дилкушо** ва **хушнаво**-ро муайян карда, бо истифодаи онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.
 4. Феълҳои ғазал кадом замонро ифода мекунанд? Магар ҳамзамонӣ ягон тобише ба ғазал бахшидааст?

50. Матиро бодиккат хонда гӯед, ки чаро ба Фирдавсӣ ҷунин ҳолат рух дод. Аз ҷӣ фаҳмидед, ки муносибати мардум нисбати шоир самимист.

Бинои назди даромадгоҳи ҳаммом. Ҳаммомҷӣ ҳезум мекафонд. Майфуруш дар косаи сафолин аз ҷӯй об гирифта, як пора нони загораро ба он тар карда мехӯрд.

Ғадоӣ давон-давон омада хабар дод:

—Ғуломони султон Фирдавсиро кофта гаштаанд. Косаи оби майфуруш аз дасташ афтод.

—Фирдавсӣ?

—Бале, бале! Хукм шудааст, ки ўро дастгир карда, ба зери пой фил партоянд!

Ҳаммомҷӣ ва майфуруш ба ҳамдигар нигоҳе карданд.

Ҳаммомҷӣ аз матлаб пай бурда, бо ангушташ ба чое, ки Фирдавсӣ нишаста буд, ишорае кард, ки яъне: “Наход он кас Фирдавсӣ буд?”

Майфуруш дар хайрат монда, хурсандона сар чунбонд:

—Худаш!

Гадой бо ҳаяҷон гуфт

—Ман навакак ин пирамардро дар пеши корвонсароӣ дидам.

Ҳаммомҷӣ ба майфуруш гуфт:

—Ўро огоҳ кардан лозим!

Майфуруш саросемавор дўконашро маҳкам кард. Ҳар се бошито баромада рафтанд.

Сотим Улугзода

Савол ва супоришҳо:

1. Чумлаҳои зарфдорро нависед ва навъи онҳоро муайян карда, соҳти онҳоро шарҳ диҳед.
2. Чаро **давон-давон** бо дефис навишта шудааст? Навишти онро дар ёд нигоҳ доред.
3. Агар шумо мебудед, чӣ кор мекардед. Андешаатонро бо ду-се чумла нақл кунед.

51. Шеърро ифоданок хонед ва таассуроти бардоштаатонро нақл кунед.

Дирӯз баъди борон тире камон баромад,
Байроқи навбахорон партавфишон баромад.
Аз қатраҳои борон дар офтоби тобон
Рухсора тар намуда абрукамон баромад.
Бо рангҳои дилкаш, бо чеҳраи мунаққаш
Ҳусни замин дамида, фавворасон баромад.
Аз кӯҳ то ба кӯҳе, аз дашт то ба даште
Товуси хушхиروми Ҳиндустон баромад.
Мурғи қафасшикаста, аз банди зулм раста,
Чун рамзи дӯстии халқи ҷаҳон баромад.
Кардам гумон, ки аз дил савти ҳазор манзил
Чун мавҷҳои соҳил дар як замон баромад.

Мирзо Турсунзода

Савол ва супоришҳо:

1. Зарфҳои дар шеър бударо ёбед ва сохти онҳоро шарҳ диҳед.
2. Сифату сифатҳои феълро ёбед ва муқоиса карда, фарқи онҳоро баён кунед.
3. **Хусни замин дамида**-ро шарҳ диҳед.
4. Ба шеър чӣ ном мувофиқ аст?
5. Агар баромадани тирукамонро дида бошед, таассуроти хешро баён созед.

52. Матро ҳонда мавзӯи асосии онро муайян кунед. Аз мати кадом хусусиятҳои истилогаронро дарёфтед? Ҳангоми нақл маълумоти тозаеро (агар дошта бошед) илова кунед. Андешаатонро нисбат ба муносибати онҳо бо асир баён созед.

Таъсири як истило оҳиста-оҳиста сабук ва нуфузи маданияш рӯз то рӯз кам мешуд, ки яғмогарони нав ҳучум оварданд. Онҳо аз биёбон омада буданд ва “ғизои маънавӣ” гуфтани гап ба ғушашон бегона мерасид. Ҳар чиро, ки хӯрдан, нӯшидан ва ё пӯшидан мумкин набошад, сӯхтанду шикастанд.

Мутафаккири Фаридиддуни Аттор, ки бинои фалсафа ва ахлоқ бо шеър устувор карда буд, ба дасти ҳаминҳо асир афтод. Саворе аз лашкариён, ки ўро асир гирифта буд, шамшер бардошт, ки сар аз танаш ҷудо кунад; дар роҳи таллаву тороч дарди сари зиёдатӣ чӣ лозим?! Дигаре, ки дар шафати ў мерафт, овоз дод:

—Макуш! Хунбаҳояш ҳазор дирам медиҳам.

Ў шунида буд, ки ин мард тақдирро пешгӯӣ мекунад ва мехост “ояндаи худро аз вай доништа гирад”.

—Аттор низ далолат кард:

—Мафурӯш, ки баҳои ман қиматтар аст.

Савор, ба умеди ки пули бештаре гирад, нафурӯхт. Баъди чанде роҳ лашкарии дигаре расид, асири пиру нотававро дида хандид ва захромез гуфт:

—Бифурӯш ин пирро, як турба коҳ медиҳам.

Аттор низ далолат кард:

—Бифурӯш, қиматтар аз ин фурӯхта натавонӣ!

Лашкариён фаҳмиданд, ки ў мазохашон мекунад, дар ҳамон биёбон зери чанги суми аспон қатлаш карданд.

Ўрун Кӯҳзод

Савол ва супоришҳо:

1. Ба матн чӣ ном додан муносиб аст ва чаро?
2. Чумлахоеро, ки зарфдоранд, нависед. Онҳоро аз лиҳози навъу сохт шарҳ диҳед.
3. Дар бораи шоире, ҳамдеҳае, дӯсте, ки зиндагиномаи аҷиб дорад, нақле нависед.

53. Хикояро хонед ва мазмунӣ онро нақл кунед. Гӯед, ки хадафи асосӣ дар кадом ҷумла ифода шудааст.

Гунҷишке хонаи маврусии худро бозпардохту дар фурчаи ошонаи лаклаке хона сохт.

Ба вай гуфтанд:

—Туро чӣ муносибат, ки ба ҷуссае бад-ин хақирӣ бо ҷонваре бад-он бузургӣ ҳамсоя бошию худро бо вай дар маҳалли иқомату манзили истиқомат ҳампоя дорӣ?

Гуфт:

—Ман низ ин қадар донам, аммо ба доништан худ амал натавонам. Дар ҳамсоягии ман морест, ки чун ҳар сол баҷагон барораму ба хуни чигар бипарварам, ногоҳ бар хонаи ман тозаду баҷагони маро кути худ созад. Имсол аз вай гурехтаам ва дар домани давлати ин бузург овехтаам. Умед медорам, ки доди маро аз вай биситонад ва чунон ки ҳар сол баҷагони маро кути худ гардонидааст, имсол вайро кути баҷагони худ гардонад.

КИТӢА

Чу рӯбоҳ дар бешаи шер бошад,
Зияд эмин аз захми чанголи гургон.
Зи бедоди хурдон амон ёбад он кас,
Ки гирад ватан дар ҷавори бузургон.

Абдурахмони Чомӣ

Шарҳи лугатҳо:

маврусӣ—меросӣ

фурча—сӯроҳ

хақирӣ—хурдӣ

ҷавор—наздиқӣ, ҳамсоягӣ

дар доман овехтан—ҳамсӯҳбат шудан

Савол ва супоришҳо:

1. Чумлаҳои зарфдорро нависед, зарфхоро аз ҷиҳати маънӣ ва сохт шарҳ диҳед.
2. Ифодаҳои кофиядорро ёбед ва маънидод кунед.
3. Дар талаффузи **имсол** чӣ ҳодиса рух медиҳад? Бо ҳамин монанд калимаҳоро номбар кунед.
4. **Доди маро бистонад**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
5. **Қут ва қути лоямӯт**-ро шарҳ диҳед.
6. Қитъаро ба наср баргардонед.
7. Ба ҳикоя чӣ ном гузоштан муносибтар аст?

54. Матиро хонед ва ҷумлаҳои ӯро, ки зарф доранд, нависед. Он зарфхоро аз ҷиҳати таркиб маънидод кунед.

Савон-ул-ҳикмати Бухоро. Чагонӣ Абӯалиро сарзаниш мекунад:

—Ту имрӯзҳо бисёр кам кор мекуӣ. Медонам, медонам, ки шаҳр дар муҳосара аст, мегӯӣ. Лекин ман дар умрам бисёр ҷангҳо, гурӯҳнагӣҳо, вабоҳоро дидаам ва ба ту бояд гӯям, ки донишманд набояд ба корҳои кӯча дахл кунад!

—Охир, ман табибам,—мегӯяд Абӯалӣ бо овози паст.

—Ман табибиатро намегӯям, Ту... ба ҷуз он ки ҳар рӯз нисфи вақтатро ба беморон медиҳӣ, боз маро шармсор ҳам мекуӣ: монанди созандагони кӯчагӣ дойра мезанӣ!

Чагонӣ оташинона ба дойраи дар болои курсии пастак истода ангушт мезанад:

Донишманди ҳақиқӣ бояд аз субҳ то шом аз сари китоб барнаҳезад!

Устод, дар ин се сол ман ҳамаи китобҳоро хонда фурувардам.

Китобдори кӯҳансол ба Абӯалӣ ҷашм дӯхта истода, якбора ҳашмигин мешавад:

—Ҳар як аҳмақ ҳам хонда фуруварда метавонад! Фаҳмидан ва аз ёд кардан шарт аст... Барои ин китобро гаштаю баргашта хондан лозим.

Абӯалӣ оромона ҷавоб медиҳад:

—Ҳар ҷизе, ки хонда бошам, дар ёд дорам.

—Дар ёд дорам будааст!—Чагонӣ дастҳояшро ба осмон бардошта қаҳру итоб мекунад.—Ҳақ асту рост, ки мегӯянд: рангрёзо таъриф кардан гирӣ, ришашро ҳам ранг мекунад! Магар туро камтар таъриф карда будам, ки ту даррав ба

осмони гурур баромадӣ! Ҳол он ки донишмандони ҳақиқӣ хамеша шикастанафс будаанд.

—Ман, ба ростӣ, ҳар чӣ хонда бошам, дар ёд дорам.

—Оё шарм намедорӣ, ки ба мани пир писханд мезанӣ?—
мегӯяд Чагонӣ бо оҳанги озурдагӣ.—Аз бозе ки падару модарат фавтидаанд, дар ҳаққи ту кӣ аз ман зиёдтар ҷонсӯзӣ кард? Маро фирефтаи хуб нест...

—Ман ҳақиқати ҳолро арз кардам, устод!

—Не, ба ин ҳеч кас бовар намекунад.

Абӯалӣ табассум кард:

—Ман ҳатто аз ёд гуфта метавонам, ки дар кадом саҳифа чӣ навишта шудааст.

Чагонӣ гурунгосзанон садое бароварда, гӯе “ана худситоӣ” гӯён даст афшонд.

—Хайр, санчида бинед,—гуфт Абӯалӣ.

—Ана, ҳалос, боз санчида бинам будааст!

Чагонӣ аз зери дасташ аввалин китоби ростомадаро гирифта мекушояд.—Не, ман намесанҷам! Ин китоб—киссаи исёни Абрӯӣ аст. Дар хотимаи китоб чӣ навиштаанд?

Абӯалӣ фикр карда истода аз ёд хонд...

—Ин тасодуфан дар ёдат мондааст!—инодкорона хитоб кард Чагонӣ. Абӯалӣ каме фикр карда баъд ёдакӣ хонд.

—Пас Чагонӣ китоби дигареро ба даст гирифт:

—Хуб, канӣ, гӯӣ, ки ин ривоят аз кучо гирифта шудааст?— Пирамард ривоятро хонд...

—Аз китоби қадимии хиндуён, таълифи ҳақим Нирукта. Ман онро ду сол пеш аз ин хонда будам.

Чагонӣ тамоман дар хайрат монд...

Сотим Улугзода

САВОЛҲО БАРОИ ТАКРОРУ ЧАМЪБАСТИ ЗАРФ

1. Зарф чист ва ба кадом саволҳо ҷавоб мешавад?
2. Хусусиятҳои асосии зарф кадомҳоянд?
3. Зарф дорон кадом хусусиятҳои нахвист?
4. Зарф асосан ба чӣ вобаста шуда меояд?
5. Пешванд ва пасвандҳои зарфсозро номбар кунед.
6. Боз бо кадом роҳҳо зарф сохта мешавад?
7. Зарф аз кадом ҷихат ба сифат монанд аст?
8. Навъҳои зарфро номбар кунед ва доир ба онҳо мисолҳо оред.
9. Зарфи тарзи амал чиро ифода мекунад ва ба кадом саволҳо ҷавоб мешавад?
10. Зарфи замон чист ва он чиро ифода мекунад?
11. Зарфи сабабро шарҳ диҳед.
12. Зарфи миклору дараҷа чиро ифода мекунад?
13. Зарфҳо дар ҷумла чӣ вазифаро адо мекунанд?
14. Зарфҳо аз ҷихати сохт бар чанд навъанд?
15. Тарзи сохтани зарфҳои сохтаро шарҳ диҳед.
16. Зарфҳои мураккаб бо кадом роҳҳо сохта мешаванд?
17. Зарфҳои таркибиро шарҳ диҳед ва имлои онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

КАЛИМА ВА ТАЪБИРҲО

55. Хонед ва гӯед, ки аз он чӣ маъно бардоштед.
Хулосаатонро бо ду-се ҷумла нависед.

Маҷмӯи калимаҳо-лугатҳои забонро лексикаи забон мегӯянд. Лексикаи калимаи юнонӣ буда, маънояш лугат аст.

Таркиби луғавии забон ҳолат ва манзараи умумии онро нишон медиҳад. Дар таркиби луғавии забон як гурӯҳи калимаҳо ба мисли об, нон, замин, забон, гуфтан, рафтан ва ғайраи калимаҳои асосӣ ва ҳаётан муҳим ба шумор мераванд. Ин гуна калимаҳоро фонди асосии луғавӣ меноманд.

Ба лексикаи ҳамаи бойиғарии луғавии забон дохил мешавад.

Калимаҳои забон аз ҷихати сохт ва маъно гуногун мешаванд. Баъзе калимаҳо дорон маънои луғавӣ мебошанд: одам, хона,

китоб ва гайра. Дар забон калимаҳое ҳастанд, ки дар алоҳидагӣ маънои мустақил надоранд: бо, ба, дар, аз ва гайра.

Дар забони тоҷикӣ зиёда аз сад ҳазор калима ҳаст. Кас ҳар қадар ки бисёр лугат (калима) донад, ҳамон қадар равшану аниқ суҳан карда, китобу асарҳо ва суҳани дигаронро ҳам хуб мефаҳмад. Барои олиму доно шудан лугатдон будан лозим аст. Шарҳу маъноҳои гуногуни калимаҳо дар фарҳангҳои китобҳои лугат дода мешаванд.

Аз фарҳанг шумо метавонед муайян кунед, ки калимаи истеъмоли мекаридагитон мақсадатонро айнан ифода мекунад ё не. Масалан, ба шумо лозим меояд, ки дар бораи ду рафиқатон Аҳмаду Самад гап занед. Аммо наметавонед, ки кадомашро нарм ва кадомашро ҳалим гӯед. Фарҳанги забони тоҷикиро гирифта мехонед, ки нарм-мулоимтабиату гапдaro ва ҳалим илова ба хушхулку мулоим будан бурдбор, яъне босабру тоқат ҳам будааст. Ана, акнун метавонед Самадро, ки назар ба Аҳмад пуртоқаттар аст, ҳалим ва Аҳмадро нарм гӯед.

Ҳамин тавр, калимаҳои хангоми хондан ва ё шунидан нафаҳмидаатонро аз фарҳанг пайдо карда метавонед.

Дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” маъноҳои гуногуни калима дода шудаанд:

Хондан:

1. Қироат кардан, мутолиа кардан.
2. Даъват кардан, ҳеҷ задан, фарёд кардан.
3. Номидан, ном додан.
4. Маҷозан: ҳисоб кардан, доништан.
5. Овоз хондан, сурудан, сароидан.

56. Хонед ва маънидод кунед.

Гӯед, ки кадом калимаҳо маънои лугавӣ доранд.

То гардиши чархро мадор аст,
Дорам суҳанон, ки ёдгор аст.
Дар мадҳ расондаам суҳанро
Ҷое, ки камоли иқтидор аст.
Дар ҳаҷв чунон ки ҳарчи гуфтам,
Як-як ҳама шӯҳраи диёр аст.
Ҳарчанд ки ҳаҷв дар ҳақиқат
Оинаи таъбро губор аст.

Махро, ки камоли нур дорад,
Бе зулмати шаб чӣ эътибор аст?
Гулро, ки бувад шахи раёхин,
Шавқат ҳама аз синони хор аст.

Мушфиқӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Бо истифодаи калимаи **мадор** ҷумлае тартиб диҳед ва нависед.
2. Боз кадом варианти маҳ вучуд дорад?
3. **Як-як** кадом ҳиссаи нутқ аст ва чаро байни онҳо дефис омадааст?
4. Чиро шоир **шахи раёхин** меномад ва чаро?

57. Матро хонед ва нуктаи асосии онро муайян кунед.
Андешаи худро доир ба ин масъала баён созед.

Султон Санҷарро пурсиданд, дар он вақт ки ба дасти гузон гирифторм шуда буд, ки чӣ буд, ки мулке бад-ин вусъату орастагӣ, ки туро буд, чунин мухтал шуд?

Гуфт:

—Қорҳои бузург ба мардуми хурд фармурам ва қорҳои хурд ба мардуми бузург рӯчӯ кардам, ки мардуми хурд қорҳои бузургро натавонистанд қард ва мардуми бузург аз қорҳои хурд ор доштанд ва дар пай нарафтанд. Ҳар ду қор табоҳ шуд ва нуқсон ба мулк расид ва қори вилояту лашқар рӯй ба фасод овард.

*“Ҷуз ба хирадманд мафармо амал,
Ғарчи амал қори хирадманд нест”;
Давлатшоҳи Самарқандӣ*

Шарҳи лугатҳо:

гузон—номи яке аз қабилаҳои турк

мухтал—ҳалалдоршуда, парешон

фасод—бетартибӣ, вайронӣ, бадахлоқӣ, нобудшавӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Байтро ба наср баргардонед.
2. Муродифҳои **султон**-ро ёбед ва шарҳ диҳед.
Гӯед, ки қадоме аз онҳо ҳамафаҳм аст.

Аксар калимаҳои забонро ҳама мефаҳманд ва дар нутқашон истифода мекунанд.

Вале дар забон калимаҳое низ ҳастанд, ки онҳоро дар ҳама ҷо намефаҳманд ва истеъмол ҳам намекунанд: бехӣ, зардак (сабзӣ), бефара шудан, партов шудан (монда шудан) ва ғайра.

Ин гуна калимаҳоро шевагӣ мегӯянд. Калимаҳои шевагӣ махсуси ин ё он маҳал буда, барои бошандагони маҳалли дигар номафҳуманд. Бештари калимаҳои шевагӣ шакли адабӣ ҳам доранд, ки онро ҳама мефаҳманд. Аз ин рӯ, ҳамеша бо забони адабӣ гуфтугӯ кардан лозим меояд.

Калимаҳои шевагӣ дар лугатҳои махсуси ба шева бахшидашуда шарҳ меёбанд.

58. Матиро хонед ва шарҳ диҳед, ки чаро Зафар сухани амакашро нафаҳмид.

Амаки Зафар, ки аз деҳа ба меҳмонӣ омада буд, гуфт:

— Зафарҷон, ман зардаҷӯш шудам, рафта аз ошхона дуто бехӣ биёр.

— Зафар хайрон меистод.

— Амакҷон, бехияш-чӣ?

— О, чони амакаш, дар деҳаамон аслан калимаи бехиро истифода мекунанд. Бехӣ, ин сабзӣ аст.

Азиз Қаримов

Савол ва супоришҳо:

-
1. Чаро **бехӣ**-ро ҳама намефаҳманд?
 2. Дар маҳалли Шумо **сабзӣ**-ро боз бо кадом калима ном мебаранд?
 3. Магар ба Шумо чунин ҳодиса рух дода?
Мухтасар нависед.

59. Матиро бодикқат хонед ва гӯед, ки ҳадафи асосии он аз чӣ иборат аст? Оё пай бурдед, ки калимаҳои шевагиро дар кучо истифода мебаранд.

Ман дар хусуси таъсири забони мактабӣ ба забони гуфтугӯ як ёддошти худро нақл хоҳам кард: дар моҳи сентябри соли

1936 ман ба яке аз маданитарин шахрҳои Тоҷикистон—ба Ленинобод рафта будам. Дар он ҷо забони гуфтугӯи омма ва саводноқҳои кӯхнаро гӯш додам. Дар он ҷо дар қатори монанди “гусел” лугатҳои адабии классикӣ, “чуред!”, “қачан меравим?”, “ким омад?” барин лугатҳои хандаовар шунидам. Дар он миён маро ба маҷлиси комсомолҳо даъват карданд.

Аксарияти аҳли маҷлис талабаҳои мактабҳои миёна ва муаллимон буданд. Хушбахтона, дидам, ки талабаҳои мактабҳои миёна ва муаллимоне, ки аз мактабҳои ибтидоӣ сар карда дар мактабҳои нав хонда баромадаанд, бо забони адабии софи оммафаҳм гап мезаданд ва ягон ҷумлаи аз қоида берунро қор намефармуданд. Лугатҳои маҳаллии маҳдудро ҳам дар гуфтугӯи худ ҳамроҳ намекарданд. Аммо муаллимони кӯхнасаод ва роҳбарони калонсол бошанд, бо ҳамон “чуред!”, “қачан”, “ким”-ҳо гап мезаданд.

Ана дар ҳамин гуна замон ва шароит шумо, рафиқ Толис, забони вайрони ба мурдан маҳкумшударо дар ҳикояи мазкур («Студентшавандаҳо») “зинда қардан” хостаед...

Дуруст аст, ки ҳоло ҳам дар миёни муаллимон ва талабаҳо қасоне ҳастанд, ки калимаи “шашум”-ро аз калимаи “шиштум” фарқ накарда гап мезананд. Вазифаи нависандагон ба ин гуна “муаллимҳо” ва “талабаҳо”-и бесавод таклид қардан набуда, балки дар порчаҳои ҳаҷвӣ камбудии забони он шахсҳои ҷудогоноро масҳара қарда нишон додан аст, то ки он гуна одамони “аҳли илм” камбудии худро фаҳмида ислоҳ кунанд ва қасони дигари монанди инҳо зимнан аз камбудии худ хабардор шуда, дар пайи ислоҳи худ афтанд.

Дар ҳикояи шумо бошад—Маъруф, Сокина ва Санавбар типҳои мусбат буда, ҳеҷ гоҳ мақсади шумо бояд ҳаҷв қардани забони онҳо набошад.

Садриддин Лайшӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Накле нависед ва дар он шахсонро тасвир кунед, ки аз калимаҳои шевагӣ бемавқеъ истифода мекунанд.
2. Вазифаи хонанда ва нависанда дар вақти навиштану ҳарф задан аз чӣ иборат будааст?
3. Муносибати шумо дар ин ҳусус чӣ гуна аст?

60. Матиро хонда шарх дихед. Гӯед, ки чӣ тавр лугатҳои шевагӣ забони боӣ мегардонанд. Ин кор бар ӯҳдан кист?

Дар ин ҷо ҳарчанд аз мавзӯи ин мактуб берун буда, ба ҳикояи Шумо дахл надорад, як роҳи инкишофи забони адабиरो кайд кардан мехоҳам. Ин кор фармудани лугатҳои маҳаллӣ аст. Ба фаҳми ман, дар кор фармудани лугатҳои маҳаллӣ бисёр эҳтиёт кардан, аммо чизҳои нағзи онро аз назар нагурезонидан лозим аст. Дар лаҳҷаҳои маҳаллӣ, монанди “ибӣ”-и бухороӣ (бухорогӣ не!) калимаҳои ҳастанд, ки қобилияти умумӣ шудан надоранд ва ин гуна калимаҳои танҳо дар порчаҳои ҳаҷвӣ кор фармудан мумкин аст. Аммо дар забонҳои маҳаллӣ баъзе калимаҳои ҳастанд, ки классиконанд, бо вучуди дар як маҳал зинда будани он гуна калимаҳо, онҳо ба дараҷае классиконанд, ки баъзе қасони беҳабар онҳоро “забони қадимии мурда” мепиндоранд ва дар архаизм мебардоранд. Чунинчи “гусел” дар Ленинобод дар байни авомии бесавод кор фармуда мешавад. Аммо бухороӣ дар ҷои ин калима “узод”-ро кор мефармоянд. Вазиҳои навиҷандагон ин гуна калимаҳои умумӣ кардан аст.

‘Боре дар Душанбе ба ман воқеае рӯй дода буд, ки ҳеҷ гумон намекардам: ман дар боғи (дачан) ҳукумати манзил карда будам. Рӯзиҳои тирамоҳ буд. Як пагоҳӣ барои ҳавогирӣ аз хона баромадам. Дар майдони пеши дарвозаи дача як тоҷики ҳаминҷой ҳазонрӯбӣ мекард.

Дар рӯ ба рӯи дача (боғ) як бинои нав сохта шуда буд. Ман дидам, ки болои бони он бино пурбарф аст, аммо дар дигар ҷойҳо осори барф набуда, ҳаво он қадар ҳам сардӣ надошт. Ман аз тоҷики ҳазонрӯб пурсидам:

— Магар имшаб барф боридааст?

— Не, наборидааст, — ҷавоб дод ӯ.

Ман сафедии бонро ба ӯ нишон дода боз пурсидам:

— Пас ба рӯи бон он чизи барфмонанд чист?

— Намак аст, — гуфт ӯ дар ҷавоб.

— Чаро ба рӯи бон намак пошидаанд? — ман тааҷҷубкунон пурсидам, чунки то он вақт ба рӯи бон намак пошиданро надида будам.

— Бар бони нав то намак напояд, напояд, — гуфт дар ҷавоб.

Ман таъбири классиконаи он тоҷики бесаводро дида дар ҳайрат афтадам, таъбири ӯ ба ёди ман таъбири Саъдиро, ки

дар «Гулистон» мегӯяд: “Он ки напойд, дилбастагиро нашоёд”, ба ёдам овард. Ман то он вақт дар навиштаҳои худ калимаи “пойдор, нопойдор”-ро кор фармоям ҳам, аз тарси он ки омма намефаҳмад, “напойд”-ро кор намефармудам. Аммо он рӯз дидам, ки ин калима дар забони зинда будааст ва ҳақ дорад, ки дар умумӣ кардани ӯ кӯшида шавад.

Садриддин Айний

Савол ва супоришҳо:

1. **Осор** чӣ маъноҳоро дорад? **Осори барф**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. **Таъбири классикона**, яъне чӣ?
3. Калимаҳои ҷолиби дар маҳалли зиндагиатон бударо нависед ва бубинед, ки кадоме аз онҳоро хама мефаҳманд.
-

61. Матро хонед. Чӣ хидматҳои дигари устод Айниро медонед? Мухтасар нависед.

Таърихи маданияти халқи тоҷик бисёр бузургворонро медонад. Устод Садриддин Айний яке аз он бузургонест, ки назму насри тоҷикро ба пояи боз ҳам баландтар бардоштааст. Ӯ асосгузори адабиёти тоҷик мебошад. Устод Айний барои ташаккули забони адабии ҳозираи тоҷик ҳам хизмати шоистаи таҳсин кардааст. Устод кӯшиш мекард, ки забони адабӣ дастраси ҳамаи халқ бошад, дар он калимаҳои ба омма маълум ҳарчӣ бештар бошанд. Устод на фақат ба интихоби калимаву услуби ҷумла, балки ба тарзи талаффуз низ диққат меод. Ӯ мегӯфт: “Дар Бухоро ва Самарқанд “Харбузая буред!” мегӯянд, аммо дар кӯхистон “Харбузаро буред!” мегӯянд. Дар Бухоро “чиба”, дар Самарқанд “чува” мегӯянд ва монанди инҳо... Агар мо “барои чӣ—аз барои чӣ” ё ин ки дар мавриди муносиб “чаро” нависем, ман гумон мекунам, ки омма ба фаҳмиданаш душворӣ намекашад... “Харбузая—харбузара” ҳар ду шакли вайрони “харбузаро” мебошанд. Агар мо “харбузаро буред!” нависем, ҳеч чиз бой намедихем”.

Ин танҳо як мисол аст. Устод Айний садҳо калимаву ибораҳо ва таъбирҳои халқиро умумӣ кардааст.

Савол ва супоришҳо:

1. Ба забони адабӣ сухан кардан чӣ аҳамият дорад?
2. Ба истифодаи калимаҳои шевагӣ чӣ гуна муносибат доред?
3. **Дастраси ҳамаи халқ бошад**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
4. Дар маҳалли шумо ба чои **чаро?**, **барои чӣ?** кадом калимаҳоро истифода мекунанд?

62. Калимаҳоро нависед ва ба кадом соҳаи фан ва пешаву кор мансуб будани онҳоро шарҳ диҳед.

реша	рақс	гӯза	шероза
асос	оҳанг	пахта	фаровез
бандак	адвор	наҳ	зеҳ
сифат	мақом	чӯяк	абра
мубтадо	бастакор	нури	сӯзанӣ

Калимаҳои соҳавӣ ба ин ё он соҳаи илм, санъат, техника ва истеҳсолот мансубанд, ки қариб ҳамеша як маъно доранд. Онҳоро истилоҳот низ меноманд. Истилоҳот дар алоҳидагӣ низ маънои муайяни ҳешро нигоҳ медорад. Ин калимаҳоро асосан мутахассисон хангоми кор истифода мебаранд. Масалан, номи таҷҳизоти заргариро заргар ва номи моддаву маҳлули кимиёвиро олиму мутахассиси фанни химия медонад. Барои хуб фаҳмидану дарк кардани илм ва касбу кори гуногун донишҷӯён баъзан баъзе муҳим аст.

Истилоҳот дар луғатҳои соҳавӣ шарҳу маънидод мешаванд. Калимаҳои соҳавии серистеъмол дар луғатҳои тафсирии маънидод ва бо аломат ишора мегарданд.

63. Матиро хонед ва мазмунашро накл кунед. Калимаҳои ишорашударо нависед ва шарҳ диҳед, ки ба кадом соҳа мансубанд.

Рӯзе ман аз Усто Амак, яъне Устохоча пурсидам:

—Амак! Шумо ин қадар хунарро ба кӣ шогирд шуда омӯхтед?

Ӯ ҷавоб дод:

—Хешовандони мо ҳама **дурелгариро** медонанд. Намабинӣ, ки падарат усто, амакат усто, амакбобоят ҳам усто буданд, бобо ва бобокалонҳои мо ҳам усто буданд. Аммо ҳеч қадоми онҳо ба касе шогирд нашудаанд ва аз якдигар дида омӯхтаанд, баъд аз он мувофиқи қобилият ва ғайрати худ баъзеҳашон бисёр хунаранд ва баъзеашон камхунартар шуда мондаанд. Ман ҳам **тешазаниро** ба кори падару бобо нигоҳ карда омӯхтам. Баъд аз он акли худро қор фармуда хунари худро пеш бурдам. Дар **қанлақорӣ** ман аввалин намунаҳоро аз сангҳои мазори худамон гирифтам ва баъд аз он бо акли худ **нақшҳои** шинами хушнамо ёфтам.

Усто Амак як **нақшро**, ки дар қоғазе кашида шуда буд, ба ман нишон дода гуфт:

—Ин нақшро **дувоздахгиреҳ** меноманд ва қоғазии дигареро ба ман нишон дода давом намуд:—ин ҳам ҳамон дувоздахгиреҳ аст, фарқ дар ин ҷост, ки дар ин қоғаз дар байни **гиреҳҳои дувоздахгона** ситораҳо ва бодомчаҳо нақш ёфтаанд. Мабинӣ, ки ин дувоздахгиреҳ назар ба он дувоздахгиреҳи қадимӣ чӣ қадар хушнамо ва назаррабо шудааст. Ана ҳамин майдақориро ба дувоздахгиреҳи қадимӣ ман аз акли худ бароварда ҳамроҳ кардам.

—Усто Амак қоғазхоро, ки онҳоро худ **андоза** меномид, ба **ҷузгирӣ** чармини худ гузошт ва боз сухани худро давом дод:

—Агар шогирд танҳо ба омӯхтани хунари устои худ қаноат мекард, дар дунё ҳеч хунар пеш намерафт, ривочдиҳандаи хунаро он шогирдон мебошанд, ки аз акли худ чизҳо ёфта, ба хунари устои худ зам мекунанд,—мегуфт ва баъд аз он:—исте, исто, ман ба ту як чизи галатӣ сохта диҳам.—гӯён аз ҷояш хеста ба ҳавлии дарунаш даромад ва аз он ҷо як **наӣ** гирифта баровард, ки ним метр дарозӣ дошт ва сӯроҳии дарунаш ҳам тахминан ним сантиметр меомад.

Садриддин Айӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Дар ин матн чӣ фикри муҳиме баён шудааст? Муносибати ҳешро нисбат ба он фикри нависанда баён созед.
2. “Се чиз бе се чиз пайдор намонад: илм бе баҳс, мулк бе сиёсат ва мол бе тичорат”, ки Саъдӣ фармудааст, ба фикри дар матн буда чӣ умумияте дорад?
3. Дар хусуси илм ё ихтисоси дӯстдоштаатон бо истифода аз истилоҳҳои он соҳа иншое нависед.

64. Матиро ҳонед ва калимаҳои соҳавии онро ёфта шарҳ диҳед. Гуед, ки ба кадом соҳаи илм мансубанд.

Тамсил аслан арабӣ буда, бо калимаҳои “масоил, мисол, мисл, амсол” ва монанди инҳо ҳамреша мебошад. Чун истилоҳ тамсил чунон жанри эпикист, ки дар воқеаи на чандон калони вай ҳар гуна махлуқот, наботот, ашё ва ғайра иштирок менамоянд.

Муҳимтарин хусусияти тамсил ин аст, ки амалкунандагони ғайриинсонӣ чун инсон гуфтугӯ мекунанду хулқу рафтори одамиро аз худ содир менамоянд. Сюжети тамсил аз як воқеаи бағоят хурди яклухт иборат мешавад.

Бояд донист, ки агар барои латифа воқеа характернок набошад, тамсил бидуни ходиса бунёд ёфта наметавонад.

Дар тамсил муҳимтарин ҷиҳати хислати предмети тасвир ба тариқи аёнӣ таъкид меёбад. Мурод аз ин панд аст. Бесабаб нест, ки дар адабиёти дидактикии ҳамаи халқҳо тамсил аз ҷумлаи пахшудатарин жанрҳо ба шумор меравад. Дар адабиёти асримиёнагии тоҷик «Калила ва Димна», «Тўтинома» ва ҷадин силсилаи дигар дар асоси тамсил бунёд ёфтааст.

Яке аз хусусиятҳои барҷастаи услубии тамсилҳои адабиёти тоҷик ин аст, ки вай аксаран ба наср гуфта мешаваду бо шеър оро меёбад. Намунаи бехтарин тамсили Абдурахмони Ҷомӣ «Каждум ва сангпушт» мебошад...

Тамсил дар адабиёти бисёр халқҳо мақом дорад. Тамсилҳое, ки ба Эзоп (асрҳои VI-V пеш аз мелод) мансуб доништа мешаванд, дар тамоми олам машҳуранд. Шўҳрати ин бузургмарди юнонӣ ба дараҷае расид, ки умуман суҳанони киноявии таҳдирро “забони эзопӣ” номиданд.

Лафонтени франсавӣ (1621—1695), И. А. Крилови рус (1769—1844) маҳз бо тамсилхояшон эътибор пайдо кардаанд.

Раҳми Мухоммадишукӯши

65. Матро хонед ва тақлидан ба он иншо нависед, ки рӯду кӯл ва чашмаи маҳаллатон дар он тасвир шуда бошанд.

Рӯд бар ду зарб аст, яке табиист ва дигаре саной. Аммо рӯди саной онест, ки рӯдкадаҳои ӯ бикандаанд ва об биёвардаанд аз баҳри ободонии шаҳреро ё кишт ва барзи ноҳиятеро. Ва бештарини рӯди саной хурд бувад ва андар ӯ киштӣ натавонад гузаштан. Ва шаҳр бошад, ки ӯро даҳ рӯди саноист камтар ё бештар. Ва ин обҳо андар хӯрдан ва кишт ва барз ва гиёххӯрҳо ба кор шавад. Ва адади ин рӯдҳои саной на маҳдуд аст, ки андар он ба ҳар замоне зиёдат ва нуксон афтад.

Ва аммо рӯди табиӣ он аст, ки обҳое бувад бузург, ки аз гудози барф ва чашмаҳое, ки аз кӯҳ ва рӯи замин бикшояд ва биравад ва ҳештанро роҳ канад. Ва рӯдкадаи ваӣ ҷое фароҳ шавад ва ҷое танг ҳамеравад, то ба дарё расад ё ба батиха. Ва аз ин рӯдҳои табиёе ҳаст, ки саҳт азим нест ва он ба ободонии шаҳре ё ноҳияте ба кор бурд шавад, чун рӯди Балх ва рӯди Марв бувад, ки аз як рӯди табиӣ рӯдҳои бисёрро бардорад ва ба кор шавад. Ва он амӯди рӯд ҳамеравад то ба дарёе расад, ё ба батихае чун Фурот.

Аммо нахустин рӯде андар ноҳияти машрик рӯди Хумдон аст, ки аз кӯҳи Сарандеб бикшояд ва душвор даҳрӯза роҳ биравад, он ки батихае бандад. Дарозини ӯ аз паҳнонии ӯ панҷ фарсанг. Он ки аз ин батиха ҳам чандон бикшояд ва ҳафтрӯза роҳ биравад, то хумдон расад ва баъзе андар киш ва барз ба кор шавад. Ва дигар андар дарёи Укёнуси Машрикӣ афтад...

аз ӯ ҳамаи рӯдҳои ҷаҳон

Шарҳи лугатҳо:

зарб—навъ, киём, гуна

саной—дастӣ

гудоз—обшавӣ

батиха—рӯдхона, матрон насен иӣ

Савол ва супоришҳо:

1. **Гиёҳхӯрҳо** чӣ тавр талаффуз мешавад ва сохти онро шарҳ диҳед.
 2. Калимаҳои соҳавиро нависед ва гӯед, ки ба кадом соҳа тааллуқ доранд.
 3. Дар ифодаи саҳт азим **сахт** кадом ҳиссаи нутқ аст ва чаро?
 4. Калимаҳои соҳавӣ асосан дар кадом услуб ба таври фаровон истифода мешаванд?
-

Калимаҳои аслан тоҷикӣ дар чараёни инкишофи дуру дароз ба вучуд омадаанд. Қабати асосии лугати забонро калимаҳои аслан тоҷикӣ ташкил мекунанд.

Таркиби лугавӣ доимо такмил меёбад: калимаҳои маъмул маъноҳои дигар пайдо мекунанд, бо ёри пешванду пасвандҳо калимаҳои нав сохта мешаванд ва ғайра. Ҳамаи ин калимаҳо аслан тоҷикӣ мебошанд. Таркиби лугавии забон аз ҳисоби калимаҳои забонҳои дигар низ бой мегардад. Ҳеч як халқ худ ба худ якка вучуд дошта наметавонад. Аз ин рӯ, байни онҳо муносибатҳои иқтисодӣ, маданӣ, сиёсӣ ва ғайра ба вучуд меояд. Бо якдигар бо асбобу анҷоми рӯзгор, олоти меҳнату асбобҳои санъат ва дигар чизҳо мубодила мекунанд. Ин асбобу анҷом ва чизҳои дигар, албатта, ном доранд ва бештар бо ҳамон номашон мегузаранд. Ҳамин тавр, калимаҳо аз забони як халқ ба забони халқи дигар мегузаранд. Калимаҳои иқтибосӣ баъзан чунон ҳазм мешаванд, ки аз забони дигар будани онҳоро кас ҳис намекунад. Масалан: шахс, қисм, амал, олій, камчин, қавӣ, чуқур, поезд, вокзал ва ғайра.

66. Порчаро хонед ва гӯед, ки дар он калимаҳои тоҷикӣ бештар истифода шудаанд ё иқтибосӣ?

Ҳар он кас, ки ӯ шод шуд аз хирад,
Ҷаҳонро ба кирдори бад наспарад.
Пушаймон нашуд, ҳар кӣ некӣ гузид,
Ки бад з-оби дониш наёрад мазид.

Раҳонад хирадмандро аз бало,
Мабодо касе бар бало мубтало.
Нахустин нишони хирад он бувад,
Ки аз бад ҳамасола тарсон бувад.

Абулқосим Фирдавӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Байти аввалро ба наср баргардонед ва онро таҳлили морфологӣ кунед.
2. **Наспарад** ё **насупорад**? Чаро?
3. **Мубтало**-ро шарҳ диҳед.

67. Нависед ва шарҳ диҳед, ки калимаҳои нишорашуда аз кадом забон иқтибос шудаанд.

Аниси кунчи танҳои **китоб** аст,
Фурӯги **субҳи** доной китоб аст.

Чомӣ

Чун фалак аз меҳру маҳ бар суфра дорам нони **кок**,
Рӯзу шаб шармандагӣ аз меҳмон бошад маро.

Сайидо

Чун ранги шароб аз **пиёла** гардад,
Ранги руҳат аз пушти даст пайдо.

Рӯдакӣ

Ў аз мудирӣ банки подшоҳӣ шунида буд, ки ...
князи бузург ба сарӣ ҳукумат хоҳад омад.

С. Айни

68. Порчаро бодикқат хонед ва гӯед, ки аз он чиро пай бурдед.

Илоҳ аст аллоҳу раҳмон—**худой**,
Далел асту ходӣ ту гӯ **раҳнамой**.
Само-**осмон**, арзу габро—**замин**,
Маҳаллу макону маъон аст чой.
Сақар—**дӯзаху** нор—**оташ**, вале
Ки чаннат-**биҳишт**, охират—**он сарой**.
Рия-**шуш**, қафо-**хираву** ваҷҳ-**рӯй**,
Фаҳиз-**рон**, ақиб-**пошна**, риҷл-**пой**.

Шафа-лаб, лисон-чӣ? забон, фам-дахон.
Яду чоруха-дасту ҳалкум-ноӣ.

Абӯнасири Фароҳӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Порчаро хифз кунед.
2. Гӯед, ки донишони забони арабӣ чӣ аҳамият дорад.

69. Хонед ва хулосаатонро дар хусуси иқтибоси калимаҳои арабӣ ба тоҷикӣ нависед.

Қарибу рукну ҳамим аст **хеш**, ибн-писар.
Валиду тифл-**бача**, умми волида-**модар**.
Раҳиму қаробат **захлон**, бувад хатан-**домод**.
Чунон ки сихр **хусур**, волиду аб аст **падар**...
Фалак сафеда, шафақ-**равшани** **аввали шаб**.
Рабиба—**духтари зан**, бинту ибна дон **духтар**.
Ҳамал-**бара**, бақару савр **гову** иҷл **бачаш**.
Марора-**захра**, тихолу кабад - **сипурзу чигар**.

Абӯнасири Фароҳӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Гӯед, ки чаро забон ба калимаҳои иқтибосӣ эҳтиёҷ пайдо мекунад?
2. Забонро аз калимаҳои иқтибосӣ пок кардан мумкин аст ё не, чаро?
3. Калимаҳои забони тоҷикӣ ба дигар забонҳо гузаштаанд ё не?

70. Аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» 4 калимаи иқтибосӣ ёфта, бо мисолҳои нависед ва шарҳ диҳед, ки аз кадом забон иқтибос шудаанд.

71. Бо истифода аз калимаҳои зер ҷумлаҳо тартиб дода нависед ва гӯед, ки чаро онҳо ба забони тоҷикӣ гузаштаанд. Муродифҳои тоҷикии онҳо ёбед.

Милтик, ярок, каровул, кашшок, пайт, ҷумчук, тумшук, козӣ.

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро калимаҳо аз як забон ба дигар забонҳо мегузаранд?
2. Иқтибоси калимаҳо ҳодисаи мусбат аст ё баръакс? Мулоҳизаатонро баён созед.
3. Аксар калимаҳои иқтибосӣ дар забони тоҷикӣ ҳазм шудаанд. Инро чӣ тавр мефаҳмед?

72. Хонед ва шарҳ диҳед, ки кадом соҳаи забоншиносӣ таърихи баромади калимаро меомӯзад.

Баробари ба забон овардани калимаҳо диққати касро хоҳу нохоҳ мафҳум, маънӣ, сохт ва аз ин рӯ баромади онҳо ба худ мекашад: садбарг (гуле, ки дорои сад барг бошад), чорпоя, чорпо (дорои чор пой), китобхона (хона ё маҳзани китоб).

Пай бурдани маънӣ ва баромади қисме аз ин гуна калимаҳо нисбатан осонтар буда, қисми дигарашон бағоят душвор аст. Чунончи, аз рӯи сохту маънӣ баромади зардолу (олуи зард), тоҷи хурӯс (гули ба тоҷи хурӯс шабоҳатдошта), падарарӯс (падари арӯс), Ҳисор (макони бо қалъа иҳоташуда), Чордеҳ (макони иборат аз чор деҳ). Аммо дар забон калимаҳои зиёд вучуд доранд, ки муносибати сохту шакл ва мафҳуми маънии онҳоро муайян кардан кори сахл нест: харбуза, пазируфтани, нағз, нуздаҳ, Дангара, Хучанд, Фарм, Помир...

Бо ин масъала соҳаи махсуси забоншиносӣ-этимология сару кор дорад. Этимология аз калимаи юнонӣ буда, дар хусуси пайдоиши калимаҳо баҳс мекунад. Этимология ду хел мешавад:

1. Этимологияи халқӣ—аз рӯи фаҳмиши халқӣ бе асоси таърихӣ маънидод кардани пайдоиши калима.

2. Этимологияи таърихӣ—дар асоси фактҳои таърихӣ забон ва сарчашмаҳо муайян намудани пайдоиши калима.

Этимологияи таърихӣ пайдоиши калимаро бо роҳи бевосита нишон додани сарчашмаҳои забонӣ ва ё ба воситаи барқарор намудани таърихи калима муайян менамояд.

Рустам Ҷӯраев

Шархи таърихи баромад ва тағйироти сохти калимаҳо дар лугати этимологӣ дода мешавад. Масалан, калимаи абр дар лугати этимологӣ чунин шарҳ ёфтааст.

Абр—саҳоб, бухори об дар ҳаво. Абри гирён—киноя аз абри боридаистода, абри найсон—абри баҳор.

Дар маънии имрӯзааш ханӯз дар забони қадимии эронӣ вучуд доштааст: ав-авра-абр, борон, хиндуи қад-абҳара, пахл.-абр, сакӣ-пу-аура. Дар забонҳои имрӯзаи эронӣ низ нигоҳ дошта шудааст: форсӣ—абр, кур.-авр, аур, афг.-аврай.

Баъзе маълумоти этимологӣ дар лугатҳои дигар ҳам дида мешавад. Масалан, дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» аз қадом забон будани калима ва маънои он, дар «Лугати тоҷикӣ-русӣ» ба қадом соҳа ё шева дахл доштани калима ишорат мешавад:

Аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ»:

Авқот—а. ҷ. Вақт (яъне аз забони арабӣ буда, шакли чамъи калимаи вақт аст).

Вақт—а. (яъне арабӣ) гоҳ, хангом, ҳиссае аз замон, соатҳои муайяни шабу рӯз.

Аз «Лугати тоҷикӣ-русӣ»:

Димоға—геог. (яъне соҳаи география) мыс.

Совлиқ—обл. (яъне калимаи музофотӣ ё ин ки шевагӣ) овце.

73. Матиро хонед ва сарсатрхое, ки дар онҳо таърихи баромади калимаҳо шарҳ ёфтаанд, нависед ва дар хотир доред.

Дар вагон танҳо нависандагон монданд. Дигарон рафтанд. Устод, «Шумо ҳам агар хоҳед равед, дар ин ҷо ягонтаатон бо ман монад, бас аст. Ман то омадани духтур бояд дар ҳамин ҷо бошам»,—гуфт ва ҳамаи моро аз назар гузаронд. Ҳеч кас фикри рафтан надошт. Инро устод аз нигоҳи мо пай бурда, «хайр, ихтиёратон» гуфт.

Мавзӯи сӯхбати мо хеле парешон ва безавқ буд, диккати устодро ба худ ҷалб карда натавонист.

Чӣ бояд кард? Байтбарак! Охиста ба Дехотӣ гуфтам. Дехотӣ бо сарчунбонӣ «чояш нест» гуфт. Он гоҳ бе маслиҳати Дехотию дигарон ташаббусро ба дастӣ худ гирифта, аз «кашфиёти» охиринам суҳан кушодам.

—Дустон,—гуфтам,—оё медонед, калимаи чакман— ихтисори “чокдоман” аст? Калимаи чарог ихтисори чарбурог аст. Яъне равшани чарбу.

Хама хандиданд. Устод сар бардошта:

—Чаро механдед?—гуфт.—Дар хақиқат, роғ маънои равшани дорад. Барои хамин ҳам дар Бухоро “Дар нимроғ кушода шудааст”, мегӯянд...

Баъд аз хамон рӯз хар боре, ки дар бораи таърихи калимае баҳс мерафт, Абдусалом Дехотӣ бо шӯҳӣ мегуфт: “Бо Миршакар баҳс накунед, вай хатто устод Айниро коил карда буд”.

Савол ва суноришҳо:

1. Матн ба кӣ тааллуқ дорад ва аз чӣ донистед?
 2. Шарҳи калимаеро аз касе шунида бошед, ба хотир оварда нависед ва дар муҳокимаи ҳамсинфон гузored.
 3. **Байтбараке**ро аз чихати сохт муайян кунед.
-

74. Матиро хонед ва хулосаатонро баён кунед. Калимаҳои ишорашударо боз чӣ тавр маънидод кардан мумкин?

Боре устод Айни бо телефон хоҳиш кард, ки аз кироатхона барояш “Гиёс-ул-лугот”-ро биёрам.

Китобро гирифта ба боғи ҳукумат, ба назди устод бурдам. Вай чома бар китф, асо дар дасташ мегашт, гулҳоро тамошо мекард.

Баъд аз холпурсӣ гулҳои худрӯйро бо нӯги асо нишон дода пурсид:

—Дар Помир инҳо чӣ ном доранд?

Ба устод фахмонидам, ки фирӯзарангаширо гули фирӯза ва онро, ки ранги зард дорад, **ширгулак** меноманд, чунки ширааш чун шир сафед аст. Устод шарҳ дод, ки решаи калимаи **шира шир** аст. Устод номи гулҳои бисёреро пурсид, донистагиамро гуфтам ва дар охир ҳасрат кардам, ки дар Тоҷикистон гулҳои роғи боғи бисёранд, аммо дар хар маҳал номашон дигар аст, номи ягонаи адабиашон ба мо маълум нест. Дар бораи парандаҳо ҳам вазъият хамин аст. Назми мо аз гулҳо фақат номи садбаргу доларо медонаду аз парандаҳо номи булбулро. Ба устод суҳанонам писанд омад ва фикри хубе изҳор кард, ки чи тавре ки фолклоршиносон

барои чамъ кардани адабиёти лафзӣ шаҳр ба шаҳр, деҳа ба деҳа мегарданду менависанд, барои донишони номи гулҳою парандаҳо ҳам ҳамин тавр амал кардан лозим аст. Баъд ҳамаи он номҳоро бо номҳои адабиашон муқоиса карда, он номро, ки байни омма машҳуранду ба забони адаби наздиктар аст, оммавӣ кардан лозим аст...

Мирсаид Миршакар

Савол ва супоришҳо:

1. **Адабиёти лафзӣ** гуфта устод чиро дар назар дорад?
2. Номи гулҳои медонистагиатонро нависед ва онҳоро шарҳ диҳед.
3. Донишони номи парандаю гулҳо чӣ аҳамият дорад?

75. Матнро хонед ва гӯед, ки барои луғатдон шудан чӣ бояд кард?

Аз дур Дехотӣ намоён шуд, ки ба тарафи мо меомад, устод уро дида:

—Ин Дехотӣ будагист!—гуфт.

—Бале,—гуфтам.

—Ба худи ҳамин,—гуфт устод,—борҳо гуфта будам, ки дар бораи гулҳову парандаҳо барои бачаҳо хикояҳои хурд-хурде нависад. Аз дасти ӯ ин кор меояд. Баробари расида омадани Дехотӣ сӯхбати мо тағйир ёфт. Дехотӣ бо гурбату ҳасрат:

—Тамони шаб нахобидам,—гуфт,—луғатковӣ кардам.

—Маъноӣ ягон калимаро?—пурсид устод.

—Дар «Лайлию Мачнун»-и Низомӣ калимаи “сахм” кор фармуда шудааст, лекин маъноро вайрон мекунад.

—**Сахмо** ба кадом маъно кор фармудааст?

—**Сахм** як маъно дорад—**хисса**,—ҷавоб дод Дехотӣ.

Устод суолomez ба ман нигарист.

—Лекин дар мо **сахм** инчунин маънои **вахм**, **тарсу бим** ҳам дорад,—ҷавоб додам.

—Дар забони тоҷикӣ,—гуфт устод,—**сахми** тоҷикӣ маънои **вахм**, **тарсу бим** дорад, аммо **сахме**, ки маънои **хисса**, **тиру камон** дорад, калимаи **арабист** ва ҳозир, ки дар адабиёт танҳо ба маънои **хисса** кор фармуда мешавад, нодуруст ва боиси камбағал кардани забон мешавад.

—Аммо ман бори аввал мешунавам, ки калимаи **сахм** инчунин маънои **тиру камон**, **тарсу биму ваҳм** дорад,— софдилона икром шуд Дехотӣ.

Устод ба ҷӯш омада:

—Бадбахтӣ,—гуфт,—дар он аст, ки аз халк дур афтодаем, ба забони зиндаи ӯ аҳамият намедихем. Гоҳ-гоҳ ба бозор худам меравам ва кӯчагардҳо овоза кардаанд, ки аз афташ, рафик Айнӣ ба ҳеч кас аз оилашон боварӣ надорад, ки худаш бозор мекунад, то ки чизҳои нагзоро бо нархи арзон гирад... Инҳо ҳама гапанд. Дуруст аст, пули ҳалоли ба даст даромадаро ҳаром сарф кардан хуб нест. Лекин сабаби ба бозор рафтани ман дигар буд. Бо халки оддӣ ҳамсухан мешудам, калимаву ибораҳои аз забони онҳо мешунидам, ки забонамро ганӣ карданд.

Мо, одатан, барои дониستاني маъноӣ калимаҳои нофаҳму шубҳанок ба «Ғиёс» ё «Бурҳон» мурочиат мекунем. Лугати зинда-халқро фаромуш мекунем.

Мирсаид Миршакар

Савол ва супоришҳо:

1. Кадом хислатҳои устодро аз матн пайдо кардед ва пай бурдед?
2. **Худаш бозор мекунад**-ро маънидод кунед.
3. Ҷумлаҳо гӯед, ки **сахм** ба маъноҳои гуногун омада бошад.

76. Ҷумлаҳои ҳар ду сутунро хонед ва муқоиса кунед. Ифодаҳои ишорашуда аз ҳам чӣ фарқ доранд?

1. Араки чабини ӯ беист қорӣ шуда, ба чашм ва нӯги биниаш мефарояд.	1. Ҳамаи инҳо мӯъҷизаи табиат не, балки маҳсули араки чабини ва ҷидду ҷаҳди одамон аст.
2. Ҳамеша бо дасти рост салом мекунанд.	2. Парвиз дар ҳамаи қорҳо дасти рост падараш буд.
3. Дарди сар Пӯлодро бисёр нороҳат мекард.	3. Ман намехоҳам, ки дар чунин шароит меҳмон гашта дарди сари шумо шавам.
4. Салим доруҳои духтур додaro об карда хӯрд .	4. Салим таърифу қоидаҳоро об карда хӯр нааст.

77. **Чумлаҳоро нависед ва ифодаҳои ишорашударо шарҳ диҳед. Гӯед, ки онҳо чӣ маъно доранд.**

1. Раҳматҷон аз ҳарсола дида, серқору сергайрат буд. Вай **чашми рӯз накафида** ба саҳро мерафт. (С. А.)

2. Ҳарчанд дар хона пинҳон мемоман, охир мебояд, ки як рӯз берун бароям, ё ин ки боз ба ёру диёр хайрбод гуфта аз висоли Гулбӣби дил қанда ба вилоятҳои гурбат биравам, лекин барои ман **ҷон қанда** назар ба **дил қанда** аз Гулбӣби осонтар аст. (С. А.)

3. Чаро хафа менамояӣ, димоғат аз чӣ сӯхт?—Димоғ—ҷӣ, **чигарам месӯзад, мағзи устухонам месӯзад**,—бо лабҳанди дардмандона гуфт Сафар. (С. У.)

Ифода ва ибораҳои, ки маъноӣ яқлухту маҷозӣ доранд, таъбир номида мешаванд. Ин ифодаю таъбирҳоро фразеологизмҳо низ меноманд. Маъноӣ маҷозии таъбирҳо аз таркиби умумии онҳо бармеояд.

Ифода ва ибораҳои вақте ба таъбир мубаддал мегарданд, ки ягон фикри муҳим ва ё ишорату маҷозеро дар бар гирифта, дар шакли устувор маъмул шуда бошанд.

78. **Таъбирҳои зеринро нависед ва маъноӣ онҳоро шарҳ диҳед.**

•кори хайр
барги сабз
гули сари сабад
•нури дида

гӯш ба кимор
араки ҷабин рехтан,
аз роҳ задан касеро
бедарди миён

гӯши касеро тофтан
ду даст дар бинӣ
гурги борондида
бори нақав,

Савол ва супоришҳо:

1. Чумлаҳо тартиб диҳед, ки таъбирҳои **барги сабз**, **гули сари сабад** ва **бори нақав** истифода шуда бошанд.
2. Таъбирҳо аз калима ва иборан озод чӣ фарқ доранд?

79. Байтхоро хонед ва маънидод кунед. Гӯед, ки таъбирхо дар ифоданокии нутқ чӣ аҳамият дорад?

1. Дар Эрон маро як нафар дӯст буд,
Ки бо ман чу магзе ба ду пӯст буд.

А. Лоҳутӣ

2. Сӯхбати мо кашол ёбад агар,
Бештар мешавем сурху сафед.

М. Турсунзода

3. Чони ширин, тоҷи сар кун дӯстро,
Чой дар магзи чигар кун дӯстро.

М. Турсунзода

80. Баъзан таъбирхо муродифи калимаҳо мешаванд. Муродифи таъбирҳои зеринро дар рӯ ба рӯяшон нависед.

сахари солахон—
пашшаро озор намедихад—
аз дилу чон—
мум газидан—
дасту по хӯрдан—
забон баровардан—
Намуна: сахари солахон—барвакт

81. Матро хонед ва хулосаатро мухтасар нақл кунед. Ҷумлаҳои таъбирдорро нависед.

Бобоям хеле хушгапу шӯх. Он кас як гапҳо мегӯянд, ки кас хайрон мемонад. Касеро намеранҷонанд, чанг намекунанд. Ҳамаро шумо-шумо мегӯянд, ҳатто маро ҳам. Аз дур маро дида: “Писарам, чашмони ман хира бошанд ҳам, шуморо хеле нағз мебинам, наздиктар биёед, ки боз нағзтар бинам”— мегӯянд. Баъдҳо фаҳмидам, ки яке аз ин “нағз мебинам”-ҳо “дӯст медорам” будааст. Ба наздикӣ як ходиса рӯй дод, ба шарофати он фаҳмидам, ки забонамон чӣ қадар бою аҷиб будааст. Он рӯз як масъаларо ҳал карда натавониста ниҳоят асабонӣ ва гамгин будам. Намедонам аз кучо бобоям омада монданду ба ман нигоҳ карда гуфтанд: “Чаро лабу лунҷатон

овезон?”. Ман, ин гапро нашунида будам, гуфтам: “Ин чӣ гапатои?” Бобоям гуфтанд: “И... навод нафаҳмед”. Вақте ки одам қариб гиря карданӣ мешавад ё бисёр ғамгин аст, лабу лунҷаш овозон мешавад. Шахси аз чизе ранҷида ва ё ғамгин аз афташ маълум: Шумо, ки набераам ҳастед, чаро ғамгинед нагуфта чаро лабу лунҷатон овозон гуфтаму мондам, ки шарҳи ҳуди ҳамин ғамгинӣ, хафагӣ ва андӯхгинӣ аст. Албатта, ин таъбирро одам ба шахси аз ҳудаш калон намегӯяд. Ба ҷои ин таъбир боз “чаро димоғатон сӯхтагӣ”, “авзоатон бечо” ҳам мегӯянд, ки ҳамашон қариб як гап”.

Бо ҳамин тамоми губори дилам баромад ва масъаларо ҳам ба зудӣ ҳал кардам, аммо маъноӣ калимаи таъбирро напурсидам, чунки хеле шарм дошта будам. «Фарҳанг»-ро гирифта дидам, ки маъноӣ ин калима “равшантар баён намудан” будааст.

Азиз Қаримов

Таъбирҳо бештар дар нутқи гуфтугӯ ва асарҳои бадеӣ истифода мешаванд. Онҳо барои мучаззӣбу таъсирбахш ва возеху дилҷасп шудани сухан аҳамияти калон доранд. Таъбирҳо таркибан аз ҳам ҷудо намешаванду онҳо дар шакли тайёр мавҷуданд. Онҳо ба забони дигар айнан тарҷума намешаванд.

82. Ба ҷои калимаҳои ишорашуда аз таъбирҳои дар қавс буда мувофиқашро гузошта, ҷумлаҳои нависед.

1. Ҷавоби саволро, ки наредонист, **шарм карда** чизе гуфта наметавонист.
2. Меҳмони дирӯз омада **зиннатбахши** сӯхбати мо буд.
3. Нагузоштед, ки **андак истироҳат** кунем.
4. Сулҳия дар байни ҳамсинфонаш ҳамчун аълоҳон **машҳур** шуд.
(дасту по гум кардан; гули сари сабад, нафас рост кардан, ном баровардан).

83. Матиро нависед ва гӯед, ки кадом таъбир чун лутф истифода шудааст.

Зариф дар таъмири хонаи Ибод ёрӣ мерасонд.

Вақти хӯрокхӯрӣ шуд. Ибод ба Зариф мурочиат карда гуфт:

— Биё, ман об резам, дастатро шӯй.

— Ман аз ту даст шустан намехоҳам,— гуфт Зариф.

— Ба дилам зан, аҷаб гапҳо мезанӣ!

— Медонам, ки кайҳо ба дилат задаам.

Азиз Каримов

84. Бо истифода аз таъбирҳои зерин ҷумлаҳо тартиб дода, маънои онҳоро шарҳ диҳед. Аниқ созед, ки кадоме аз онҳо муродифи якдигаранд.

Таъби касе кушода шудан, курта-курта гӯшт гирифтани, димоғи касе ҷоқ гардидан, сар ба осмон расидан, ба пӯст нагунчидан, токиро ба осмон партофтани, гул-гул шукуфтани.

85. Порчаҳоро хонед, таъбирҳо дар ин порчаҳо ҷӣ нақше доранд?

1. Раҳими Қанд... барои исботи ҳунармандии худ ва забардастии устодони худ “ёддошти” зерини худро нақл кард:

— Ман,— гуфт ӯ,— ба Насруллои дегфурӯш, ки мардум номи ӯро кӯтоҳ карда “Насруллои Дег” мегуфтанд ва дар шашмақомдонӣ ягонаи даврон буд, даҳ сол ба тарзи шогирдӣ хизмат кардаам. Баъд аз он ки ман дар пеши ӯ шашмақомро об карда хӯрдам, маро ҳамроҳи худ ба меҳмониҳо бурдан гирифт.

С. Айни

2. Вақте ки меҳмонӣ қариб ба поён расид, ӯ ба касоне, ки дар он тӯй хизмат мекарданд:

— Ба ин кас ҳам ош биёретон, охир!— гуфт маро нишон дода,— ҳамроҳи дасти ин кас шикамашон ҳам танбӯр навохта истодааст.

С. Айни

86. Ҷумлаҳоро нависед ва вазифаи таъбирҳоро шарҳ диҳед.

1. Димоғи ҳамаи рафикон аз ин меҳмони ноҳондаи дилбечокунанда сӯхта буд ва аз ҳама зиёдтар димоғи ман сӯхта буд.

С. Айни

2. Аммо ба сабаби он ҳама қорҳои дилбечокунанда иштиҳои ман кӯр шуда буд ва дилам чизе наметалабид.

С. Айни

3. Қорӣ-Ишқамба бо шунидани ин пешниҳод чунон шодӣ кард, ки аз хурсандӣ дар пӯшташ намеғунҷид.

С. Айни

4. —Ҳаа,—гуфт ангишткаш ва овозашро пасттар карда илова намуд:—Дузд то гулӯи миршабро раванг карда наистад, дуздӣ карда наметавонад.

С. Улугзода

Баъзан чузӯҳои таъбирҳо аз ҳам дур афтанд ҳам, вале хини таҳлил якҷоя ба ҳисоб гирифта мешаванд. Таъбирҳо чун калимаҳо як вазифаи синтаксисиро адо мекунанд.

87. Матро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Таъбиру лутфҳои онро ёфта шарҳ диҳед. Гӯед, ки онҳо ба мати чӣ ҳусне бахшидаанд.

Машхур аст, ки устод Бехзод саҳифаи мусавваре (картинае) ба маҷлисе фирдавсоини сипехртаъйини амири қабир – Мир Алишер овард. Дар он сурати ҳол чунон тасвир ёфта буд, ки: боғчае ораста бо дарахтони гуногун ва бар шохсори дарахтон мургони хушилҳони бӯқаламун ва дар ҳар тараф ҷӯйборҳои қорӣ ва гулҳои шуқуфта ва нимшуқуфтаи сурху зарду зангорӣ. Сурати Мир Алишер чунон кашаида шуда буд, ки дар боғ бар асои худ такаи зада истодааст ва табақҳои пури зару сим дар пеши худ ниҳода муҳайёи инъом ва эҳсон қардан аст.

Чун ҳазрати Мир он суратро мушоҳида ва мулоҳаза намуд, он саҳифаи латиф боғчаи ботинашро бо гулҳои беҳҷат ва сурур ва атрофи ҳавзаи хотирашро бо дарахтони фарҳат ва

хузур биёрост. Ва аз андалеби табъаш бар шохсори завқ ва шавқ навои “Алҳасан-алҳасан!”—(хуб-хуб!) бархост ва гуфт:

Наққош, ачаб сафҳа мунаққаш кардӣ!

Эй вақти ту хуш, ки вақти мо хуш кардӣ!

ва баъд аз он рӯй ба аҳли маҷлис оварда пурсид:

—Азизонро дар таъриф ва тавсифи ин саҳифаи шарифа ба хотир чӣ мерасад?

—Мавлоно Фасехуддин, ки устод ва муаллими Мир буда, аз чумлаи олимони машҳури Хуросон буд, фармуд:

—Маҳдумо! Ман чун ин гулҳои шукуфтаре дидам, хостам, ки даст дароз кунам ва гуле аз гулбун ҷудо карда ба дастори худ халонам.

Мавлоно Соҳиби Доро, ки надим ва мусоҳиби Мир буд, гуфт:

—Маро низ ҳамин хоҳиш буд, аммо андешидам, ки мабодо даст дароз кунам, ин мургон рамида аз сари дарахтон парвоз намоянд.

Мавлоно Бурҳон, ки саромади зарифони Хуросон буд ва доимо ба Мир зарофат ва шӯҳиҳо менамуд, гуфт:

—Ман мулоҳаза карда даст ва забон нигоҳ медорам ва дам задан намеҳоям, ки мабодо Мир ранҷида рӯй турш намуда, абрӯи ризоро дарҳам кашанд ва ин шукуфтарӯй, ки дар расм доранд, якбора барҳам хӯрад.

Мавлоно Муҳаммад Бадахшӣ, ки ӯ ҳам аз зарифони Хуросон буд ва Мир Алишер ба вай “латифатарош” лақаб дода буд, гуфт:

—Эй Мавлоно Бурҳон, агар беодобӣ ва густоҳӣ намешуд, ман ин асоро, ки дар расм дар дасти Мир аст, гирифта ба сари ту мезадам.

—Мир Алишер гуфт:

—Азизон суҳанони хуб гуфтанд. Агар Мавлоно Бурҳон он дуруштиро намекарданд, ба хотир расида буд, ки ин табакҳои пурзарро, ки дар саҳифа нақш ёфтаанд, бар сари ёрон нисор намоям. Баъд аз ин устод Бехзодро асп бо зину лачом ва чомаи муносиб бахшида, ба ҳар кадоми аҳли сӯҳбат низ либосҳои фохир инъом кард.

Восифӣ дар охири ин ёддошти худ ин байтро кайд кардааст:

Дареғу дард аз ин мардумон, ки ҳок шуданд,

Ба теги марг чигаррешу синачок шуданд.

Шархи лугатҳо:

бӯкаламун—рангоранг

бехчат—шодмонӣ, сурур, хуррамай, шодобӣ

мунаққаш—нақшин, нақшдор

надим—хамнишин, хамсӯхбат

зарифон—хушсӯхбатон, хуштабъон

фохир—либосҳои киматбаҳо

88. Тақлидан ба матн ҳикоячае тартиб диҳед. Кӯшиш намоед, ки аз таъбирҳои истифода кунед.

Талабагон повести Пӯлод Толис «Тобистон»-ро мехонданд. Вақте ки чумлаи “Аввалҳо мевафурушӣ ба ман ҳеч маъқул набуд, онро як кори маҷбури мэдониستم, ба бозор бо гардани баста мерафтам” хонда шуд, Аҳмад пурсид:

—Бо гардани баста мерафт-мегуянд?

Ин чӣ маъно дорад?

—Ин таъбири халқ аст, ки дилу бедилон ва ё маҷбуран иҷро қардани қореро ифода мекунад,—гуфтанд бачаҳои дигар.

Азиз Қаримов

89. Таъбирҳои зеринро хонед ва маъноҳои онро шарҳ диҳед. Гӯед, ки кадоме аз онҳо серистеъмоманд.

Касмаёбу касмаҳар, забонкӯтоҳ шудан, пешпо хӯрдан, бар замин чашм дӯхтан, бе ресмон бастан, қоҳи кӯхнаро бод додан, бо собуни қасе қомашӯӣ қардан, тешаро ба тарафи худ задан, думро ҳода қардан.

Таъбирҳои дар лугатҳои махсус (лугати ибораҳои рехта ва ё фразеологӣ) қамъ оварда мешаванд ва дар вақти шарҳи тафсир маънои аз тамоми ибора ба миёномада ба ҳисоб гирифта мешавад. Масалан, таъбири ба аспӣ қохл савор шудан чунин шарҳ дода мешавад: дар қохр шудан, саҳт асабӣ шудан, дандон тез қардан—ба қасе қина (хусумат) варзидан, тамаъ доштан.

90. Хонед ва аз фарҳанги ибораҳои рехта, яъне таъбирҳои истифода бурданро ёд гиред.

1. Сӯҳбат авҷ гирифтани, тафсида рафтани, гарм шудани сӯҳбат, сӯҳбат торафт авҷ мегирифт.

2. Сӯҳбати касе даргирифтани ниг. сӯҳбат авҷ гирифтани.

Сӯҳбати мо ба вай чунон даргирифт, ки ӯ маро нафасе аз худ чудо намекард...

С. Айни

**САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОРУ ҶАМЪБАСТИ
КАЛИМА ВА ТАЪБИРҲО**

1. Чиро лугат — лексика мегӯянд?
2. Таъриби лугавӣ гуфта чиро мефаҳмед?
3. Фонди асосии лугавӣ чист?
4. Чаро баъзе калимаҳо ба ҳама фаҳмо нестанд? Онҳо кадомҳоянд? Шарҳ диҳед.
5. Чӣ гуна калимаҳоро шевагӣ мегӯянд?
6. Калимаҳои шевагӣ чӣ аҳамият доранд?
7. Калимаҳои соҳавӣ кадомҳоянд ва чӣ хусусиятҳо доранд?
8. Кадом калимаҳоро медонед, ки фақат дар соҳаи забон ва риёзӣ истифода мешаванд?
9. Қабати асосии лугати забонро кадом калимаҳо ташкил мекунанд?
10. Чӣ гуна калимаҳоро иқтибосӣ мегӯянд?
11. Чаро калимаҳо аз як забон ба дигар забон мегузаранд?
12. Кадом соҳаи забон таърихи баромади калимаҳоро меомӯзад?
13. Чиро таъбир мегӯянд?
14. Таъбирҳо чӣ хусусиятҳо доранд? Онҳоро шарҳ диҳед?
15. Таъбирҳо аз калима ва ибораҳо чӣ фарқ доранд?
16. Дар кадом вақт таъбирҳо бештар мавриди истифода қарор мегиранд?
17. Таъбирҳо дар нутқ чӣ нақше доранд?

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ҲИССАҲОИ НОМУСТАҚИЛИ НУТҚ

91. Матнро хонед ва калимаҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

Бузарҷомеҳро пурсиданд, **ки** сабаб чӣ буд, ки подшоҳии Оли Сосон (соли 226 мелодӣ аз тарафи Ардашери Бобакон писари Сосон таъсис гардида буд) вайрон гашт **ва** ту тадбиргари **ӯ** будӣ **ва** имрӯз **ба** роюю тадбир **ва** хираду дониш туро **дар** ҷаҳон назире нест.

Гуфт:—Сабаб ду чиз буд: яке он ки Оли Сосон корҳои бузург ба кордорони хурд **ва** нодон гумошта буданд **ва** дигар аҳли донишу хирадмандонро харидорӣ накарданд **ва** кор ба нодону кӯдакон гузоштанд **ва** ин ҳар дуру хираду дониш набошад **ва** ҳар он гоҳ, ки кор **бо** нодону кӯдакон афтад, бидон, ки подшоҳӣ **аз** хона бихоҳад шуд...

Низомулмулк

Савол ва супоришҳо:

1. Ҳикмати матн дар чист? Мулоҳизаатонро нависед.
2. **Назир** чӣ маъно дорад?
3. Ҳикоятро хифз кунед.

92. Шеърро хонед ва гӯед, ки калимаҳои ишорашуда чӣ вазифаро иҷро кардаанд.

Агар аз гиря кардан об мешуд, дил дили ман буд,
Ба сели ашк мешуд гарк манзил, манзили ман буд.
Агар осон намегардид мушқил, мушқили ман буд,
Ба зери мавҷи дарё монда сохил, сохили ман буд.

Агарчи мурдани фарзандро дар ҷанг дидам ман,
Агарчи борҳо бегонаи дилсанг дидам ман.

Ба уммеде ки бинам чоҳканҳоро **ба** зери чоҳ,
Намурдам, гарчи **бо** чашмам аҷал ҳар ранг дидам ман.
Намурдам, зистам, фарзанди хурдамро калон кардам,
Шаби тӯи арӯсӣ ашки шодиро равон кардам.

Гумон кардам, ки оби дида марҷон гашт, марҷонро
Ба келин пешкаш кардам, дуо **чун** модарон кардам.
Надорам тоқати доғи писар дидан дигар ҳаргиз,
Саросар сӯхтори пуршарар дидан дигар ҳаргиз.

Ба ҳар як хона тифли **бе** падар дидан дигар харгиз,
Ҳаёти одамиро дар хатар дидан дигар харгиз!

Мирзо Турсунзода

**93. Матро хонед ва мазмуни онро нақл кунед.
Хулосаатонро бо ду-се ҷумла нависед.**

Ин биёбониҳо ниҳоят иззатталаб буданд. Умуман маърифат ҳар қадар камтар бошад, иззатталабӣ ҳамон қадар дағалтар зухур хоҳад кард. Иззатталабии онҳо дар он замонҳои пур аз хону пур аз хонигарӣ то ҷое буд, ки ҳар яке меҳост ҳокиму олими ягонаи даврон бошад. Яке аз ҷунин шахсҳо Туғо Темур ном дошт. Вай ки хон буд, яъне ҳукм дошт, дар дилаш хавас пайдо кард, ки савод ҳам омӯзад, яъне олим ҳам шавад. Бо ҳамин мақсад адиби замонаш Рукнуддини Соинро муаллим гирифт. Соин моҳҳо ва солҳо сабак меомӯзонид, вале таъсире дар тарбия намедид. Рӯзе яке аз дарбориён, гӯё дар омади гап аз Рукнуддин пурсид:

—Хон чизе омӯхт?

Иттифоқо Рукнуддин сари ҷаҳл буд ва дар гармогармии сар бо кароҳат ҷавоб дод, ки:

—Гурбаи хонро чизе омӯхтан саҳлтар аст, ки худӣ хонро, яъне мурда беҳ аз ин зинда.

Он дарборӣ бо мақсаде, ки худ дӯсти хон бошад, хабаркашӣ кард ва он муаллимро—Рукнуддинро ҳабси абад фармуд.

Ўрун Кӯҳзод

Савол ва суноришҳо:

1. Ҳар як калимаи ҷумлаи дуюмро шарҳ диҳед. Гӯед, ки ҷаро баъзеашон маъно доранду баъзеашон не?
2. Ҷумлаи “Маърифат ҳар қадар камтар бошад, иззатталабӣ ҳамон қадар дағалтар зухур хоҳад кард”-ро ҷӣ тавр мефаҳмед? Назари Шумо дар ин хусус?
3. Ба матн кадом номро мувофиқ медонед ва ҷаро?

Дар забон калимаҳое ҳастанд, ки дар алоҳидагӣ маъноеро ифода намеkunанд ва ба савол ҷавоб намешаванд. Ба ҳиссаҳои номустақил (ёридоханда)-и нутқ пешоянду пасояндҳо ва пайвандаку ҳиссаҷаҳо дохил мешаванд. Онҳо аз ҳиссаҳои мустақили нутқ бо он фарқ мекунанд, ки ашё, аломат ва шумораи онҳоро ифода намеkunанд ва аъзои ҷумла ҳам намешаванд.

ПЕШОЯНДҲО

94. Ҷумлаҳоро хонед ва шарҳ диҳед. Кадом калимаҳо сабаби тағйир ёфтани тобиши маъноии амали ҷумлаҳо шудаанд.

1. Рустам ба китобхона рафт.
2. Рустам то китобхона рафт.
3. Рустам аз китобхона рафт.

95. Ҷумлаҳоро нависед ва мулоҳизаатонро дар бораи фарқи маъноии онҳо гӯед.

1. Аз дур Сулҳия менамояд.	1. Аз дур мисли Сулҳия менамояд.
2. Соҳиб Солеҳов мерақсад.	2. Соҳиб бо Солеҳов мерақсад.
3. Ҳасан боодоб аст.	3. Мисли Ҳасан боодоб аст.

Пешояндҳо ҳиссаҳои номустақили нутқ буда, дар ибораю ҷумла муносибатҳои гуногун: яъне амали ба предмет нигаронидашударо аз ягон ҷиҳат шарҳ медиҳанд:

а) макон—Абӯабдуллои Рӯдакӣ дар Панҷрӯд таваллуд шудааст.

б) замон—Рӯдакӣ дар ҷавонӣ ба шеърӯ суруд рағбати калон дошт.

в) масофа—Овозаи ин шоири забардаст то Бухоро рафт.

г) восита—Рӯдакӣ бо шеъри худ машҳури ҷаҳон гашт.

д) мақсад—Рӯдакӣ ба Бухоро барои таҳсил рафтааст.

Пешояндҳо бо исм, чонишин ва калимаҳои исмшуда омада, муносибатҳои онҳоро бо дигар калимаҳо муайян мекунамд.

96. Порчаи манзумро хонда маънидод кунед. Сипас мазмуни онро мухтасар нависед.

Шунидам, ки як бор дар ҳаллае
Сухан гуфт бо обиде каллае,
Ки ман фарру фармондеҳӣ доштам,
Ба сар-бар кулоҳи меҳӣ доштам.
Сипехрам мадад карду нусрат вифок,
Гирифтам ба бозуи давлат Ирок.
Бикун пунбаи гафлат аз гӯши хуш,
Ки аз мурдагон пандат ояд ба гӯш.
Тамаъ карда будам, ки Кирмон хӯрам,
Ки ногоҳ бихӯрданд кирмон сарам.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

ҳаллае—ҷое, маҳалле
обид—ибодаткунанда, худочӯ
фарр—ҳашмат, дабдаба
сипехр—фалак, тақдир
вифок—мувофиқат, созиш

Савол ва супоришҳо:

- ?
1. Пешояндҳоро ёфта шарҳ диҳед, ки чӣ вазифаро адо кардаанд?
 2. Бикун пунбаи гафлат аз гӯши хуш чӣ маъно дорад?
 3. Кирмон аз кирмон чӣ фарқ дорад? Онро дар забон чӣ мегӯянд?

97. Ҳикоятро хонед ва маънидод кунед. Гӯед, ки пешояндҳо бо кадом ҳиссаҳои нутқ омадаанд ва чӣ тобиши маъноӣ доранд?

Шутуре дар сахро чаро мекарду аз хору хошоки он сахро гизо меҳӯрд. Ба хорбуне расид чун зулфи хубон дарҳам ва

чун рӯи махбубон тозаву хуррам. Гардани оз дароз кард, то аз он баҳрае гирад. Дид, ки дар миёни он афъие халқа кардаву сарро бо дум фароварда. Бозпас гашту аз орзуи ӯ бигузашт.

Хорбун пиндошт, ки эҳтирози вай аз захми синони ӯст ва ичтиноби вай аз тези дандони ӯ. Шутур онро дарёфт. Гуфт:

—Бими ман аз меҳмони пӯшида аст, на аз мизбони ошкоро ва тарси ман аз захри дандони мор аст, на аз захми пайкони хор. Агар на хавли ин меҳмон хӯрдаме, мизбонро як лукма кардаме.

Гар аз лаим битарсад карим, нест аҷаб,
Зи хубси нафс, на аз пашму устухон тарсад.
Касе, ки по ниҳад дар миёни хокистар,
Муқаррар аст, ки аз оташи ниҳон тарсад.

Абдураҳмони Чомӣ

Шарҳи лугатҳо:

хорбун—буттаи хор, буттаи хордор

оз—тамаъ

эҳтироз—хавф, тарс

синон—найза, сарнайза

ичтиноб—парҳез кардан, канорагирӣ кардан

пайкони хор—нӯги тези хор, тир

хубс—бадтинатӣ, бадӣ, палидӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Дар кадом сарсатр мақсади асосӣ ифода ёфтааст? Онро хифз кунед.
 2. Порчаи манзумро ба наср баргардонидани нависед.
 3. Баҳра гирифтаи—чӣ маъно дорад?
 4. Чаро дар бо калимаи ёфт якҷоя навишта шудааст?
-

СОХТИ ПЕШОЯНДҲО

98. Шеърро хонед ва мавзӯи асосии онро муайян кунед.
Пешояндхоро бо калимаҳои пахлӯяшон нависед ва шарҳ диҳед.

Баҳор омад, зи умрам боз як соли дигар бигзашт,
Тамоми зиндагӣ оҳиста аз пеши назар бигзашт.
Ба мисли гӯшту нохун ҳамеша бо Ватан будам,
Агарчи нисфи умри бехтаринам дар сафар бигзашт.
Ватан, дар ҳар кучо омад ба сар форам ҳавои ту,
Ман аз он сӯи укёнус бишнидам садои ту.
Агарчи дар миён тӯфону мавчи баҳрҳо буданд,
Вале омад ба гӯши ман садои рӯдҳои ту.
Ба вақти бозгаштан чун расидам бар худудат ман,
Зи сар то по шудам мафтуну шайдои намудат ман.
Нишастам дар замини ту, паридам дар ҳавои ту,
Ба овози дурудат ман, ба оҳанги сурудат ман.
Агарчи борҳо афтодам аз ёру диёрам дур,
Ба сайёҳӣ маро карданд гарчи дӯстон машхур,
Вале ман дар ҳама ҷо, дар ҳама кунҷу канори даҳр,
Ҳамеша бо Ватан будам, ҳамеша бо Ватан масрур.

Мирзо Турсунзода

Савол ва супоришҳо:

1. Иншое нависед ва дар он муҳаббати худро нисбат ба Ватан баён созед.
2. **Ба мисли гӯшту нохун бо Ватан будан** чӣ маъно дорад?
3. **Шаҳси беватан-булбули бечаман-ро** шарҳ диҳед.
4. Гӯед, ки ҳамеша кадом ҳиссаи нутқ аст ва аз ҷиҳати сохт муайян кунед.

99. Ҷумлаҳоро нависед ва пешояндҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

1. Сипаҳро ҳамеронд **бар сонҷи шер...**
2. Ба оташ-дарун **бар мисоли** Самандар,
Ба об-андарун **бар мисоли** нахангон.

Фирдавӣ

I

Рӯдакӣ

3. Зери хок-андарунат бояд хуфт.

Рӯдакӣ

4. Мо шоиронем ва ба гайр аз шоир касеро дар мачлиси худ роҳ намедихем.

С. Айнӣ

Пешояндҳои забони тоҷикӣ аз рӯи сохт ба ду гурӯҳ чудо мешаванд.

1. Пешояндаҳои содда:

а) аслӣ: аз, ба, дар, бо, барои, бе, то, чуз...

б) номӣ: пеши, назди, рӯи, болои, паси, гайри...

2. Пешояндҳои номии таркибӣ:

а) изофӣ: дар болои, аз болои, ба тариқи, ба хусуси...

б) беизофа: пеш аз, баъд аз, гайр аз, ба чуз, оид ба, нисбат ба, ба гайр, то ба.

Пешояндҳои содда ба чузъҳо чудо нашуда, бо исму калимаҳои исмшуда омада, тобишҳои гуногуни маъноиро ифода мекунанд.

100. Шеърро хонед, пешояндҳои онро ёфта, аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

Нишастам дар лаби дарёи кӯхӣ,
Ба худ ман ёфтам маъвои кӯхӣ.
Сараш бар санг мезад рӯди кӯхӣ,
Ба доман чанг мезад рӯди кӯхӣ.
Ба мисли шири навҷӯшидае буд,
Палангу бабри хуннӯшидае буд.
Дара аз гурриши обаш садо дод,
Насимаш рӯхро, ҷонро гизо дод.
Нишастам дар канораш шеър гуфтам,
Ҳамеша аз насимаш табъ суфтам:
Бад-ӯ гуфтам, ки рӯди равшанасти,
Муроду мақсади ҳар гулшанасти.
Дилат пурҷӯш, рӯят нурбораст,
Ба ҳар ҷое ки рафтӣ, навбахор аст.
Ҳавои боғу бӯстони хуррам аз туст,
Замини Тоҷикистон хуррам аз туст.

Чароги хонаи моро фурузӣ,
Лаби чоки биёбонро ту дӯзӣ...

Мирзо Турсунзода

Савол ва супоришҳо:

1. Ба шеър кадом номро мувофиқ медонед ва чаро?
2. Боз чӣ хусусияти рӯдро медонед, хангоми шарҳи мазмун илова кунед.
3. Дар бораи рӯд ё чашмаи деҳаатон ё вагони худ иншо нависед ва азизу муқаддас будани онро тасвир кунед.

ТАҲЛИЛИ МОРФОЛОГИИ ПЕШОЯНДҲО НАҚШАИ ТАҲЛИЛ

- I. Кадом ҳиссаи нутқ аст. Маълумоти умумӣ.
- II. Аломати морфологӣ: тағйирнаёбанда.
- III. Вазифаи синтаксисӣ.

НАМУНАИ ТАҲЛИЛ

Уштуре дар саҳро чаро мекард ва аз хору хошоки он саҳро
ғизо меҳурд. Абдурахмони Қомӣ

Дар пешоянд буда, муносибати байни исму феълро ифода
мекунад ва тобиши маконӣ дорад; пешоянди содда ва тағйир
намеёбад; аъзои ҷумла намешавад (ҳиссаи ёридиҳандаи нутқ).

101. Ҳикоятро хонда аниқ созед, ки калимаҳои ишорашуда чӣ
вазифаро адо мекунад. Кадоме аз онҳо маъно дорад?

Овардаанд, ки **дар** замони Нӯшервон ду мард ба як
мартаба **дар** **мачлиси** ӯ хозир шуданд. Яке **ба** овози баланд
ин байт бихонд:

Некӣ куну ҳам ба некӣ андеш,
То он некӣ туро расад пеш.
Он дигаре ин байтро бихонд:
Ту бад мақуну зи бад бияндеш,
То зуд бадӣ наёядат пеш.

Чун амири одил ин байт бишунид, писанди хотираш афтод, таҳсин карда фармуд, ки то марди аввалро ҳазор дирхам инъом бидоданд ва марди дуюмро сад дирхам.

Яке аз **бузургон** пурсид, ки ё амир, каломи ишон як маънӣ дошт, тафовут аз чӣ роҳ аст?

Амир фармуд, ки **лар** гуфтан тафовут бисёр аст. Каломи марди аввал хама ба лафзи некӣ ва сонӣ ба бадӣ буда, агарчи ҳар ду як маънӣ дошт.

Машхур аст, ки “Ҳарфи бад аз забони бад бошад”. Ҳар кӣ некӯкор аст, хама ҳарфи некӣ аз забонаш барояд.

“Косаи чинӣ, ки садо мекунад,
Худ сифати хеш адо мекунад”.

“Ту некӣ мекуну дар Дачла андоз,
Ки эзид дар биёбонат диҳад боз”.

аз китоби «Зарбулмасал ва мақолҳо»

Савол ва супоришҳо:

1. Матн ба чанд сарсатр чудо шудааст ва чаро?
2. Мақсади асосӣ дар кадом ҷумла баён шудааст?
3. Иншое навишта дар он шахсеро тасвир кунед, ки алфозаш хуш аст.

102. Матиро хонед ва мазмуни онро мухтасар нақл кунед.

Пешояндҳоро муайян намуда, аз лиҳози сохт шарҳ диҳед.

Гӯянд, Искандар эҳсос карда буд, ки барои ҷаҳонкушоии худ беш аз ҳар чӣ мӯҳтоҷ ба нерӯи ҷавон аст. Ба ҳамин ҷиҳат сарбозони мутачовиз аз сисоларо ба хидмат наменпазируфт ва ҳатто иҷозат намендод, ки ин афрод илова бар сарбозӣ ба ҳар исму унвони дигар вориди сипоҳ шавад ва ҷунончи: ҷуний ашхосе ба таври махфиёна ба ўрдуи ў роҳ меёфтанд, ба маҳзи иттилоъ набуд мешуданд. Бо ин васф ду нафар аз сарбозони рашиду фидокори вай дар асари қасрати алоқаи хонаводагӣ ҳилае зада, падари пири худро дар сандуке сарбаста ба ҳамроҳ доштанд.

Ҳангоме ки ўрду аз ҳастагии роҳпаймоӣ дар зери осмони торики шаб ба ҳоб мерафт, пирамард аз сандук берун меомад ва бо писарони азизи худ ба гуфтугӯ мепардохт ва субҳгоҳон боз ўро дар сандук карда ба роҳ меафтоданд.

Сафарҳои Искандари Зулқарнайн ҳамагӣ омехта бо аҷоибу гароиб буда, аз чумла дар яке аз онҳо пас аз паймудани фарсангҳо роҳ дар як маъбари тангу саъб-ул-убури кӯхистонӣ ба садди баланду маҳкаме расиданд, ки убур аз он муҳол менамуд.

Субҳгоҳон, ки ўрдуи Зулқарнайн сар аз хоб бардошт, дасти аҷибе бо панҷ ангушту бозуи нуронӣ дар осмон зоҳир гардид ва ҳеч кас аз худ Искандар гирифта то пасттарин афроди ўрду натавонист аз рози ин даст огоҳ гардад.

Чизе намонда буд, ки сипоҳ маҷбур ба бозгашт шавад, то он ки шаб, ҳангоме ки пирамард бино ба маъмул аз сандук берун омад, писарон мочароро барои вай ҳикоят карданд.

Пирамард лаҳзае ба тафаккур пардохт ва сипас рӯ ба писарон карда гуфт:

—Чунончи, фардо аз Зулқарнайн таъмини ҷонӣ барои ман бигиред, ўрдуро аз ҳамин садд убур хоҳам бурд.

Фарзандон қазияро ба арзи Искандар расонида ва барои ӯ таъмини ҷонӣ хостор шуданд. Вақте пирамард ба ҳузури Искандар расид, пас аз қавли таъмини ҷонӣ ва ваъдаву навиди бисёр қарор шуд, муаммои ин дасти аҷибро ҳал намояд.

Пир пас аз гирифтани таъмини ҷонӣ бедаранг ба муқобили садд рафт ва ду ангушти худро монанди адади ҳафт аз ҳам кушод, чилави он даст гирифт. Лаҳзае баъд асаре аз он дасту садд бар ҷой намонд. Ҳангоме ки пирамард ба боргоҳ баргашт, Искандар аз вай хост, ки ҳақиқати ин розро барои ӯ баён кунад. Пир табассуме карда гуфт:

—Манзури он панҷ ангушт ин буд, ки чунончи панҷ нафар аз рӯи ҳақиқат бо якдигар муттаҳид шуданд, садди маҳкаму азимеро аз пеш бархоҳанд бардошт. Вале ман бо кушодани ду ангушт ба он дастгайб ҳоли кардам, ки эҳтиёҷ ба панҷ нафар набуда ва ду нафар ҳам кофист ва метавонанд ин корро анҷом диҳанд.

Аз он баъд Зулқарнайн дастур дод, ки пирони равшанзамири ҳар шахр дар илтизоми ӯ бошанд, то ҳангоми бурузи мушқилот, аз тариқи машварат бо вай ҳамкорӣ намоянд. Ба ҳамин муносибат шоире шеърӣ зер гуфт ва он зарбулмасал шуд:

“Бе пир марав ту дар харобот,
Ҳарчанд Сикандари замонӣ”.

аз китоби «Дарвинҷӯи аҷоиб»

Шарҳи лугатҳо:

мутачовиз—зиёда аз
афрод—чамъи фард
касрат—зиёд, бисёр
маъбар—гузаргоҳ
саъб-ул-убур—душворгузар
ламҳае—лаҳзае, даме
қазия—воқеа, ходиса
бедаранг—беист, бетаваккуф

Савол ва супоришҳо:

1. Ба матн чӣ ном мондан мумкин аст?
 2. Байтро ба наср баргардонидани нависед.
 3. Панди шахси рӯзгордидаеро дар ҳаёт ба кор буред?
Иншое навишта аҳамияти онро тасвир кунед.
-

ПЕШОЯНДИ АЗ

103. Матиро нависед ва маънидод кунед, ки пешоянди аз чӣ нақше дорад.

Махмуд гуфт: “Ин байт кирост, ки мардӣ аз ӯ ҳамезояд?”

Гуфт: “Бечора Абулқосими Фирдавсирост, ки бисту панҷ сол ранҷ бурд ва чунон китобе тамом карду ҳеч самара надид”. Махмуд гуфт: “Сара (хуб) кардӣ, ки маро аз он ёд овардӣ, ки ман аз ҷон пушаймон шудаам. Он озодмард аз ман маҳрум монд. Ба Ғазнин маро ёд дех, то ӯро чизе фиристам.”

аз “Чаҳор мақола”

Савол ва супоришҳо:

1. **Озодмард**-ро шарҳ дода, сохти онро муайян кунед.
 2. Дар матн сухан дар бораи кадом асар меравад?
 3. Таъбирҳои матиро ёбед ва шарҳ диҳед.
-

Пешоянди аз чунин тобишҳои маъноӣ дорад:

1. Макон—Аз **Ворух** ба Самарқанд меравам. Исмат аз хона баромад.

2. Аз чӣ сохта шудан—Ин сандалӣ аз **ҷуби бед сохта** шудааст.

3. Ибтидои замон—Устухонам гашта сахт **аз қӯдакӣ** бо шири ту.

4. Сабаб—Барфҳо **аз гармӣ** об шуданд. Ман **аз хандаи** ӯ осуда гаштам.

5. Муқоиса—Кошкӣ ӯ дар синну сол **аз ман** калонтар мебуд. **Аз марворид** донаи гандум кимматтар аст.

6. Сарчашмаи амал—**Аз дӯст** як ишорат, аз мо ба сар давидан.

**104. Порчаи шеърро хонда маънидод кунед ва нависед.
Пешоянди аз чӣ тобишҳои маъноӣ дорад?**

... Наёяд накӯкорӣ аз бадрагон,
Мухол аст дӯзандагӣ аз сагон.
Ҳама файласуфони Юнону Рум,
Надонанд кард ангабин аз зақум.
Зи ваҳшӣ наёяд, ки мардум шавад,
Ба саъй андар ӯ тарбият гум шавад.
Тавон пок кардан зи санг оина,
Валекин наёяд зи санг оина.
Ба кӯшиш нарӯяд гул аз шохи бед,
На зангӣ ба гармоба гардад сапед.
Чу рад менагардад хаданги қазо,
Сипар нест мар бандаро чуз ризо.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

бадрагон—бадсириштон, бадниятон
зақум—як навъ дарахти захршира, чизи талху
кушанда
хаданги қазо—тири тақдир, сарнавишт

Савол ва супоришҳо:

1. Шумо бо байти сеюм ҳамфикред? Чаро?
2. Ин порча моҳияти кадом зарбулмасалро ифода мекунад?
3. Кадом шаклҳои дигари пешоянди **аз**-ро дарёфтед?
4. **Менагардад**-ро боз чӣ тавр ифода кардан мумкин аст?

105. Фикраро хонда маънидод кунед ва вазифаи пешоянди аз-ро шарҳ диҳед.

Азизи ман, коре соз, ки марде шавию сохибтаҷриба...

Аз гуфтори некон тӯша гиру аз кирдори бадон гӯша. Дилро ба гуфтори беҳудагӯён махарош. Дӯст аз душман шинос. Чунон ки гуфтаанд:

БАЙТ

Барои дӯстон ҷонро фидо кун,
 Валекин дӯст аз душман чудо кун.
 Ки бошад дӯст он ёри фидоӣ,
 Дилаш равшан ба нури ошноӣ.
 Ба нохуш корҳо гирад туро даст,
 Кунад з-оби насихат оташат паст.
 Чунин ёре, ки ёбӣ, хоки ӯ шав,
 Асири ҳалқаи фитроки ӯ шав.

Самандари Тирмизӣ

Шарҳи луғат:

фикра -- ҷумлае, пораи хурде аз насру назми адабӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Пешоянди **аз** боз чӣ шаклҳо дорад? Доир ба ҳар кадоми он ҷумлае нависед.
2. Порчаро ҳифз кунед.

106. Ба нақша нигоҳ карда, ба ҳар як тобиши пешоянди аз ҷумлаҳо тартиб диҳед ва нависед.

Тобиши маконӣ			Тобиши предметӣ		Ибтидои замон	Тобиши сабаб
гузар-гоҳи амал	баро-мадгоҳи амал	ибтидои масоҳат	аз чӣ сохта шудан	муқои-саи пред-метҳо		
аз дарё гузаштан	аз хона барома-дан	аз Душанбе сар шудани роҳ	аз оҳан сохта шудани дар	Отифа аз Закия калонтар аст	аз соати ҳашт сар шудани дарс	аз хуноқӣ ҷаспидани даст

107. Чумлахоро хонед ва муқонса карда мулоҳизаатонро гӯед.

1. Самад аз саёҳат баргашт.	1. Самад ба саёҳат рафт.
2. Озода китобашро аз ман гирифт.	2. Озода китобашро ба ман рафт.
3. Акл кӯр бошад, аз дидаи бино чӣ фоида.	3. Акл кӯр бошад, аз дидаи бино ба ман рафт.

Пешоянди ба чунин тобишҳои маъноӣ дорад:

1. Сӯй ва самт—Падарам ба Махаллаи Боло рафт. Ба кӯҳ баромадем.

2. Муносибати ашӯ ба ашӯи дигар—Шуои офтоб ба чашмони ӯ бармехӯрданд. Ҳикояро ба бародарам накл кардам.

3. Мақсад, таъинот—Ба хондан меравам. Вай ба тулӯи офтоб мунтазир шуд.

Дар асарҳои бадеӣ пешояндҳои **бар**, **дар** ба **ҷои ба** меоянд: Ҳама бар номаҳои сулҳ имзо мекунем. Мақола дар забони тоҷикӣ навишта шуда буд.

108. Ҳикматро хонед ва мулоҳизаатонро баён кунед.

Гӯед, ки пешоянди **ба** чӣ тобиши маъноӣ дорад.

Бузурҷмеҳрро пурсиданд, ки аблаҳонро ба чӣ адаб бояд кардан? Гуфт: “Ба навохт доштан андар даруни парда”. Гуфтанд: “Бандагонро бо чӣ адаб бояд кардан?” Гуфт: “Ба кор фармудан, чандон ки тоқат доранд”. Гуфтанд: “Ҳасисонро ба чӣ адаб бояд кардан?”. Гуфт: “Ба хорӣ доштан, то қадри хеш бидонанд”. Гуфтанд: “Озодагонро ба чӣ адаб бояд кардан?” Гуфт: “Ба ҳоҷат раво кардан”.

Ҳам аз ӯ пурсиданд, ки ҷавонмард кист? Гуфт: “Он ки бубахшад ва ёд наоварад”. Гуфтанд: “Чаро ки мардумон аз баҳри мол хештан ҳалок кунанд?”. Гуфт: “Аз баҳри он ки пиндоранд, ки хоста беҳтар аз чизҳои дигар аст ва надонанд, ки он чӣ хоста аз баҳри он бояд беҳтар аз хоста бувад”. Ва гуфтанд: “Чизе ҳаст азизтар аз ҷон, ки мардумон аз баҳри

вай бидиханд ва бок надоранд?”. Гуфт: “Аз чон азизтар се чиз аст: дину кин ва роҳат аз паси сахтӣ”.

Ҳам аз ӯ пурсиданд, ки донишро ва саховатро ва шуҷоатро чӣ орояд? Гуфт: “Донишро ростиву саховатро тозарӯй ва шуҷоатро афв кардан, чун зафар ёбад”.

Муҳаммад Ғазолӣ

109. Матро хонед ва ҳикмати онро таъкид кунед.

Тобиши маъноии пешоянди ба-ро шарҳ дода, гӯед, ки кадом пешоянд онро иваз кардааст.

Ҳар неъмате, ки бар марг завол пазирад, онро хирадманд дар ҳисоби неъмат нагирад. Умр агарчи дароз бувад, чун марг рӯй намуд, аз он дарозӣ чӣ суд. Нӯҳ алайҳиссалом ҳазор сол дар ҷаҳон ба сар бурдааст, ки мурдааст. Қадр неъматеро бувад, ки ҷовидона бошад ва аз офати завол бар карона.

ҚИТЪА

Ба назди марди доно неъмат он аст,
К-аз ӯ ҷонат бувад ҷовид масрур.
На симу зар, ки чун гӯрат шавад ҷой,
Бимонад ҳамчу сангат бар сари гӯр.

Абдурахмони Ҷомӣ

Шарҳи лугатҳо:

1. Нӯҳ—пайгамбар, ки тӯфон дар давраи ӯ ба вучуд омадааст.
2. Алайҳиссалом—дуруд бар ӯ.

Савол ва супоришҳо:

1. Андешаи ҳешро мухтасар нависед. Ба мазмуни матн ҳамфикред ё на, чаро?
 2. Чаро дар калимаҳои **баандеша**, **барвақт ба** ва **бар бо** калима ҳамроҳ навишта шудаанд?
 3. Матро хифз кунед.
-

ПЕШОЯНДИ ДАР

110. Зарбулмасалхоро хонед ва гӯед, ки пешоянди дар чӣ вазифа дорад.

1. Дар ҷӯи ноканда об намеравад.
2. Дар хонаи мӯр шабнаме тӯфон аст.
3. Дар тобистон борон борад, бехтар аст аз борон.
4. Тилло дар оташ, одам дар меҳнат маълум мешавад.

Пешоянди дар чунин тобишҳои маъноӣ дорад:

1. Макон—Бахро **дар** бозор нафрӯшанд. Панд ба нодон, борон аст дар шӯристон.

2. Замон—Падарам **дар** зимистон ба деха рафт.

Чамъомад **дар** соати ду оғоз мешавад.

3. Ба коре машгул будан—Занон **дар** қолинбофӣ машгуланд.

Чи дар назм ва чи дар наср баъзан ба ҷои пешоянди **дар андар** меояд: Махмуд бо ҳама котибони ҳеш **андар** андеша афтод.

111. Матро хонда, тобишҳои маъноӣ пешоянди дар-ро шарҳ диҳед ва натиҷаи бардоштаатонро мухтасар нависед.

Рӯзе шустагар ба кор машгул буд, писар бар ҳар нишасту бар ҷӯй рафт ва ба гирдобе амиқ даровард. Ногоҳ талотуми мавҷҳо ва ҳучуми ғавҷҳои селоб даррасид ва ҳар ду дар ғарқоб афтоданд ва гирдоб эшонро гоҳ чун садаф дар қаъри об мебурд ва гоҳ чун хошок бар сар меовард. Шустагар чун писару ҳар дар дами ҳалок дид, аз он ҷо ки одати табиӣ ва ишқи пайвандӣ ва шафқати аслию меҳри хулқӣ бувад, хост, ки даршавад ва писару ҳарро аз ҳамаи балову ғарқоби селоб берун орад ва аз ҷанголи мавҷҳову дами ғавҷҳо ҳалос диҳад. Ҳештанро дар об андохту ҷанг дар писар зад ва писар низ аз бими ҷону хавфи ҳалок ҷанг дар падар зад, ки.. то худро аз ғарқоби гирдоб ба соҳили саломат ва начот афгананд, падарро дар гирдоб кашид. Шустагар ҳарчанд

хилат кард, то чони худро аз дасту чанголи ӯ халос диҳад, мумкин нагашт ва охируламр, падару писар чони ширин чун шакар дар об ба бод доданд ва умри азизу нафси нафисро видоъ карданд:

Чу душман, ки доно бувад, бех зи дӯст,
Або душману дӯст донош накӯст.

аз китоби «Ҳақим Синдбод»

Савол ва супоришҳо:

1. Мехри хулкӣ-ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. Агар шумо мебудед, чӣ кор мекардед?
3. Дар калимаҳои даровардан, даршавал дар чӣ вазифаро адо кардааст?

112. Хонед ва баъд нависед ва вазифаи пешоянди дар-ро бо тобишхояш шарҳ диҳед.

Овардаанд, ки дар боге булбуле дар шохи дарахте ошёнە дошт ва дар чаману боғ бо овози худ гарра буд. Чун фасли баҳор рафту хазон даромад, булбул дар боғ омад, на ранги гул диду на бӯи сунбул шунид ва аз бенавой аз наво фуру монд. Булбули гурусна ба дарюза (гадой) пеши мӯр рафту гуфт:

—Чӣ шавад, агар имрӯз каромат кунӣ, ки аз гуруснагӣ мемирам?

Мӯр гуфт:

—Намедонистӣ, ки “Ҳар баҳореро хазоне ва хар рохеро поёне бошад”.

аз китоби «Зарбулмасал ва мақолҳо»

Савол ва супоришҳо:

1. Аз ин ҳикоят чӣ хулоса баровардед?
2. Магар дар чомеъа ба булбул монанд одамоне ёфт мешаванд?

113. Байтҳоро шарҳ дода, тобиши пешоянди андар-ро муайян кунед.

Сухан монад андар ҷаҳон ёдгор,
Сухан беҳтар аз гавҳари шохвор.

Макур бад, ки бинӣ ба фарҷом бад,
Зи бад гардад андар ҷаҳон ном бад.

Ба кор андар андеша бояд нахуст,
Бад-он то шавад эмину тандуруст.

Абулқосим Фирдавӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Байтхоро ба наср баргардонед.
2. Дар байти аввал аз чӣ тобиши маъноӣ дорад?

114. Тобишҳои маъноии пешояндхоро муайян карда, дар дафтар нақша ро пур кунед.

Пешоянди дар		Пешоянди ба	
Мисолҳо	тобиши маъноӣ	Мисолҳо	тобиши маъноӣ
дар Душанбе дар хона дар навиштан дар Отифа дар як моҳ		ба Душанбе ба хона ба навиштан ба Отифа ба муддати як моҳ	

ПЕШОЯНДИ БО

115. Зарбулмасалхоро маънидод карда, вазифаи пешоянди бо-ро гӯед.

1. Бо одами тарсонҷақ ба шикор нарав.
2. Бо ҷашм бину бо забон гӯӣ.
3. Бо моҳ шинӣ, моҳ шавӣ,
Бо дег шинӣ, сиёҳ шавӣ.

Пешоянди бо чунин тобишҳо дорад:

1. Ҳамроҳӣ—Ман **бо** падарам омадам.

2. Воситаи иҷро—Дастамро **бо** оби хунук шустам.

Хатро **бо** калам менависанд.

3. Замонӣ—**Бо** дидани ин ҳол хандон шуд.

116. Матро хонед ва гӯед, ки аз он чӣ нуқтаеро дарк кардед. Сипас тобишҳои маъноии пешоянди бо, андар ва аз-ро шарҳ диҳед.

Як рӯз Сикандар бо сарҳангони хеш барнишаста буд. Яке аз эшон гуфт: “Худой Таъоло туро мамлакате бузургвор додааст, занон бисёр дор, то фарзандони ту бисёр гарданд ва ёдгори ту андар ҷаҳон бимонад”. Ҷавоб дод, ки ёдгори мардум на фарзанд аст, балки суннатҳову сиратҳои некӯст ва касе, ки мардони ҷаҳонро галаба карда бувад, нашояд, ки занон ӯро галаба кунанд”.

Муҳаммад Ғазолӣ

117. Зарбулмасалҳоро нависед ва вазифаи пешоянди бо-ро маънидод кунед.

1. Бо бадон бад бошу бо некон-накӯ,
Ҷои гул гул бошу ҷои хор-хор.

2. Бо задан об аз ҳам ҷудо нашавад,
Обу оташ ба ҳам якҷо нашавад.

3. Бо сухани ширин мор аз хонааш мебарояд.

4. Бо як гул баҳор намешавад.

5. Марги бошараф беҳ аз зиндагии пурмазаммат.

Савол ва супоришҳо:

1. Зарбулмасалҳоро шарҳ диҳед.

2. Нақле нависед, ки моҳияти яке аз зарбулмасалҳоро фаро гирифта бошад.

3. Дар мисоли охири **бо** магар пешоянд аст?

118. Шеърро хонед ва мавзӯи онро муайян кунед. Гӯед, ки пешоянди барои чӣ вазифа дорад?

Барои хурмати мӯи сафедаш,
 Ки ҳар тораш чу як роҳи сафед аст.
 Барои дил, дили оинавораш,
 Ки аз чашму нигоҳи ӯ падида аст.
 Барои хотири шеъраш, ки онро
 Ба роҳи хеш болу пар намудам.
 Барои шеъри мардумошнояш,
 Ки аз он шеъри худро сар намудам.
 Барои ҳиммати номи баландаш,
 Баландихои чун чархи баринаш,
 Барои хоксориҳои покаш,
 Таҳаммулнокии ҳамчун заминаш.
 Қасам бар чону вичдони чавонам,
 Агар дар шеър кутби нав кушоям.
 Аз он ҳар субҳ чун ахтар бароям,
 Ба назди шеъри ӯ таъзим намоям.

Мӯъмин Қанаат

Савол ва супоришҳо:

1. Дили оинавор, яъне чӣ?
2. Дар ин шеър кадом хислатҳои тавсифшавандаро пайдо кардед?
3. Иншое навишта шахси бароятон азизро тасвир кунед.
4. Кадом пешоянд муродифи **барои** аст?

119. Ба ҷои нуктаҳо пешояндҳои мувофиқ гузошта, матиро хонед ва тобишҳои маъноии онҳоро аниқ созед.

Мо ҳоло дар боран ҳосияти таъобати зардолу хеле хуб медонем. Зардолу моддаҳои дорад, ки кодир аст... организм намакҳои зараровар, аз ҷумла радиоактивиро хориҷ созад. Меваи зардолу маҷмӯи бисёр витаминҳост. Натрий, магний, калий, фосфор, олтингӯгирд, калций, оҳан, мис, сурб, марганес, кобалт, фтор, йод—ин ҳама маводи минералии

зардолу мебошад, ки... фаоълияти муътадили ҷисми одам
ниҳоят заруранд. Мағзи донан зардолу... табобати
бемориҳои нуқси дил, катарӣ меъда, ксерофоталмия ҳосияти
хуб дорад.

Зардолу меваӣ... хоҷагии халқ ғоидаовар аст. Ҳатто аз
қаркаӣ он рангу дору, ангишти активӣ истеъмол мекунам.
Чӯби саҳти он аз чӯби дуб кам нест ва ... наҷворӣ ҳам хуб қор
меояд.

... минтақаҳои кӯҳсор парвариши зардолу хеле мувофиқ аст.
Вай дар санглохзорҳо, дар санғаминҳои водӣҳо ва ақсар дар
он чӯӣҳо меҷӯяд, ки сабзонани дигар дарахт ғайриимқон аст
ва ё ғоидаовар нест.

Аз замони қадим дарахти зардолуро бештар...
минтақаҳои кӯҳсор мешинанд, ки майдонҳои қалонро
меғирфт. Дар водӣҳо бошад, қад-қадӣ чӯӣбор, қанори
роҳу воти шинонида мешуд ва ҳамчун дарахти зарурӣ дар
ҳотаҳо низ месабзид.

аз «Сади Шарқ»

Савол ва сунорӣ:

1. Дар бораи мевае, ки аҳамияти табобати дорад,
нақле нависед.
2. **Зардолу**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

Пешоянди бари чунин тобиҳои маъноӣ дорад:

1. Мақсад—Аҳмад Маҳдум ин ҷо **барои** дамғирӣ ме
омад. Мо **барои** сулҳу салот мубориза мебарем.

2. Таъинот—Падарам **барои** шумо китоб оварданд.

Пешоянди **бахри** ба ҷои **барои** чун муродиф
истиғода мешавад.

120. Порҷаро ҳонда маънидор қунед. Баҳри қадом пешояндро иваз қардааст?

Нашояд ҳама қиштан аз баҳри хеш,
Ки рӯзиҳӯронанд аз андоза беш.
Зи боғе, ки пешинагон қоштанд,
Пасояндагон мева бардоштанд.

Чу кишта шуд аз баҳри мо чанд чиз,
Зи баҳри касон мо бикорем низ.

Низомии Ғанҷавӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Ба наср баргардонед.
2. Порчаро хифз кунед.

121. Матиро хонед ва хулосаатонро бо ду-се чумла нависед ва аз пешоянди барои истифода кунед.

Чуфте Кабӯтар дар аввали тобистон донае чанд фароҳам оварданд ва дар ғӯшае барои зимистон захира ниҳоданд. Он донаҳо нам дошт. Чун тобистон ба охир расид, ҳаво асар карда донаҳо хушк шуд ва аз будаш камтар менамуд. Кабӯтари нар дар ин вақтҳо аз хона ғоиб буд.

Чун боз омад, доноро андак дид. Чуфти худро маломат намуда гуфт:

—Ин донаҳо барои хӯроки зимистон ниҳода будем, ки чун шиддати сармо падид ояд ва аз касрати барф дона дар саҳро намонад, ба он рӯз гузаронем. Дар ин вақт ки дар кӯху дашт чина ёфт шавад, ту захираро чаро хӯрдӣ? Охир шунидаӣ, ки ҳукамо гуфтаанд:

Кунун, ки баргу навог хаст, чаҳде кун,
Захирае бинех аз баҳри бенавоии хеш.

Кабӯтари мода гуфт:

—Аз ин донаҳо ман нахӯрдаам.

Кабӯтари нар чун доноро камтар медид, ба гапи мода бовар намекард ва ўро мезад, то ки бимурд.

Пас дар фасли зимистон, ки боронҳо борида, осори рутубат ба дару девор зохир шуд, дона нам кашида ба холи асл бозомад. Кабӯтари нар донист, ки сабаби нуқсон ҷӣ будааст.

Пас дар фироки ёри гамгусор нолидан оғоз кард ва ба зорӣ мегиристу мегуфт:

—Қудои дӯст саҳт аст ва саҳттар он ки пушаймонӣ суд нахоҳад дошт.

Ба кори хеш тааммул намоӣ, к-аз таъҷил,
Зиён куниву касеро зиён надорад суд!

аз «Калила ва Димна»

ПЕШОЯНДИ БЕ

122. Зарбулмасалхоро нависед ва мулоҳизаатонро дар бораи пешоянди бе хаттӣ баён созед.

1. Бе меҳнат роҳат муяссар намешавад.
2. Беша бе шер не, дарё бе моҳӣ.
3. Бе шамол шохи дарахт намечунбад.
4. Гул бе хор намешавад, гӯшт бе устухон.

Пешоянди бе чунин тобишҳо дорад:

1. Дар амали ҷумла иштирок надоштани касе, чизе ва ё ходисае.

—Мо **бе** ҳеч душворӣ ба қулла баромадем. Дарси забон **бе** мисол не, дарси таърих **бе** сол.

2. Барои амали ҷумла шарт будани иштироки касе ё чизе— **Бе** об зиндагӣ намешавад. **Бе** китоб дониш нест. **Бе** аҷал кас намирад.

Дар адабиёти бадеӣ **бидуни** муродифи пешоянди **бе** шуда меояд:

Кор **бидуни** шитоб идома мекунад.

123. Шеърро ифоданок хонда, нақши пешоянди бе-ро шарҳ диҳед.

Гул бе рухи ёр хуш набошад, ✓
Бе бода баҳор хуш набошад. ✓
Тарфи чаману ҳавои бӯстон
Бе лолаузор хуш набошад. ✓
Раксидани сарву ҳолати гул
Бе савти ҳазор хуш набошад.
Боғи гулу мул хуш аст, лекин
Бе сӯхбати ёр хуш набошад.
Ҳар нақш, ки дасти ақл бандад,
Қуз нақши нигор хуш набошад.
Бо ёри шакарлаби гуландом,
Бе бӯсу канор хуш набошад.

Ҷон нақди муҳаққар аст Ҳофиз,
Аз баҳри нисор хуш набошад.

Ҳофизи Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

тарф—канора, канор
савти ҳазор—садои булбул
мул—май, шароб
муҳаққар—ҳақир, ночиз, ҳақир шумурдашуда
нисор—пошидан

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро феълҳои мати дар шакли инкор омадаанд?
2. Ду байти аввалро ба наср баргардонед.
3. Шеърро хифз кунед.

124. Байтҳоро аввал хонда маънидод кунед, сипас навишта вазифаи пешоянди бе-ро шарҳ диҳед.

Бе заҳмату кор нон намебояд хӯрд,
Як лукма ба ройгон намебояд хӯрд.

А. Лоҳутӣ

Бе азми дурусту саъйи комил,
Касро нашавад мурод ҳосил.

Саъдии Шерозӣ

Аз он боист чандон ранҷ бурдан,
Ки “бе ранҷе нахоҳӣ ганҷ бурдан”.

Ҷаридуддини Антор

Савол ва супоришҳо:

1. Байти дуюмро ба наср баргардонед.
2. Калимаҳои **бедавлат**, **беғуноҳ**, **бемор**, **бекор**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед ва гӯед, ки чаро **бе** якҷоя навишта шудааст.

125. Чумлаҳоро нависед ва тобиши пешояндҳои то ва чуз-ро муайян созед.

1. То омадани табар кунда меосояд.
2. То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу хунараш нухуфта бошад.

Саъди Шерозӣ

3. Агар ба ин таклиф розӣ бошӣ, то пагоҳ маро огоҳ кун.
4. Аз илм мурод чуз амал нест (зарб).

Пешоянди то чунин тобишҳо дорад:

1. Ибтидо—То дастат начунбад, даҳонат намечунбад.
То меҳнат накунӣ, санги сиёҳ лаъл нагардад.

2. Интиҳо—Оби Ҷайхун бо ҳама паҳноварӣ, Хинги
моро то миён ояд ҳаме. (*Рӯдакӣ*)

Барф то зонуяш расид. (*С. А.*)

Пешоянди чуз фақат истисно (аз маҷмӯи чизҳо
чизеро баровардан)-ро ифода мекунад: “Чуз ту каси
гамхорам нест”.

126. Нависед ва маънидод кунед.

Гӯед, ки пешояндҳои то чӣ тобишҳои маъноӣ доранд.

1. Мо аз Қаршӣ то Когон пиёда рафтем.
2. Азим то бегоҳ ба корҳои падараш ёрӣ меод.
3. Мактубро то як пиёла чой нӯшидан навишта дод.
4. Одамон то ними шаб кор мекунанд.

127. Шеърро хонед, тобишҳои пешоянди то-ро шарҳ диҳед.

То ҳаёти ман ба дасти нони деҳкон асту бас,
Чони ман сар то ба по қурбони деҳкон асту бас.
Розикӯ рӯзидеҳи шоҳу гадо баъд аз худой
Дасти хунолуди базрафшони деҳкон асту бас.
Дар Асад чун Ҳут сӯзад з-офтобу окибат,
Бенасиб аз Сунбула Мизони деҳкон асту бас.
Он ки ларзад ҳамчу мурғи нимбисмил субҳу шом,
Дар зимистон пайкари урёни деҳкон асту бас.
Бар сари хон хоҷа пиндорад, ки бошад мизбон,
Ғофил аст аз ин ки худ меҳмони деҳкон асту бас.

Фарруҳии Яздӣ

Шарҳи лугатҳо:

Асад—бурҷи панҷум аз бурҷҳои дувоздаҳгона
Ҳут—номи бурҷи дувоздаҳум аз бурҷи осмонӣ
хоҷа—сарватманд
розикӯ—рӯзидеҳанда
нимбисмил—нимкушта

Савол ва супоришҳо:

1. Боз чӣ сифатҳои деҳконро медедонед, нависед.
2. Дар бораи фарде, ки ба деҳконӣ машғул аст,
иншое нависед ва андешаи худро баён созед.
3. **Бенасиб**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

128. Порчаи манзумро хонед ва тобиши ҷуз-ро маънидод кунед.

Ҷуз сари кӯяш мани овораро маскан мабод,
Булбули бехонумонро ҷой ҷуз гулшан мабод.
Бар дараш шабҳо сагонро ҷою ман маҳрум аз ӯ,
Ваҳ, чӣ рӯз аст ин, ки дорам, сағ ба рӯзи ман мабод.
Дигаронро дида равшан гарчи аз мардум бувад,
Ҷуз ба рӯи он парирӯ ҷашми ман равшан мабод...

Абдураҳмони Ҷомӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Дар байти сеюм **дида** ба кадом маъно омадааст?
Муродифҳои онро номбар кунед.

2. **Чуз** аз чузь чӣ фарк дорад? Мавриди навишти ҳар яки онро дар ёд нигоҳ доред.
 3. Кадом пешоянд **Чуз**-ро иваз мекунад?
-

129. Хонед ва калимаҳои ишорашударо шарҳ диҳед.
Онҳо чӣ вазифаро адо кардаанд?

1. Духтарча **тарафи** маро нишон дода чизе гуфт.
 2. Ҳасан **сӯи** хона равон шуд.
 3. Офтоб **самти** мағриб шитофт.
 4. Ман **пеши** падарам рафтам.
 5. Мошинае **назди** дарвоза омада истод.
-
-

130. Порчаҳои манзумро хонед ва вазифаи пешояндҳои соддаи изофиро шарҳ диҳед.

Ҳар он, к-ӯ барад номи мардум ба ор,
Ту чашми накӯгӯӣ аз вай мадор.
Ки андар қафои ту гӯяд ҳамон,
Ки **пеши** ту гуфт аз паси дигарон!

Саъдии Шерозӣ

Дило, **назди** касе биншин, ки ӯ аз дил хабар дорад,
Ба зери он дарахте рав, ки ӯ гулҳои тар дорад.

Ҷалолиддини Румӣ

Нашояд, к-одамӣ чун курраи ҳар
Чу сер ояд, нагардад **гирди** модар.

Саъдии Шерозӣ

131. Ба ҷои нуктаҳо аз пешояндҳои қавсайн мувофиқашро гузошта, ҷумлаҳоро нависед. Гӯед, ки пешояндҳо чӣ тобише бахшидаанд.

1. ... ши болаззат ҷойи кабуд аини муддаост.
 2. ... Тошканд мерафтем.
 3. ... дамидани субҳ гулҳан хомӯш гашт.
 4. ... ривоятҳо ин деҳа анорзор будааст.
- (баробари, ҷониби, мувофиқи, баъди).
-
-

Баъзан дар асарҳои бадеӣ (ҳам назму ҳам наср) калимаҳои пешӣ, назди, болоӣ, пасӣ, тарафи маъноҳои луғавӣ худро аз даст дода, ҳамчун пешоянд истифода мешаванд ва бо исму мафҳумҳои исмшуда омада, тобишҳои гуногуни маъноӣ зоҳир мекунад.

132. Ба нақша нигоҳ карда, тобиши маъноӣ пешояндҳоро ёбед ва нависед.

Пешояндҳо	Мисолҳо	Кадом тобиши маъноӣ доранд?
дар	дар домани Фаргона будан дар канори дарёи Сир чой гирифтани	
ба	дар аҳди қадим мавҷуд будан ба ман гуфтани	
аз	ба меҳмонӣ рафтани аз хона баромадани	
бо	аз пагоҳӣ интизор будан аз хунуқӣ ях бастан аз ҷӯби бед сохтани	
барон	бо падар омадани бо мошин рафтани	
бе	барон дидани омадани барон бародар овардани	
то	бе шумо иҷро нашудани бе азми дуруст мурод ҳосил нашудани	
чуз	то омадани падар интизор шудани то Душанбе рафтани	
	чуз ту қасе надоштани	

ПЕШОЯНДҲОИ ТАРКИБӢ

Пешояндҳои таркибӣ аз пешояндҳои асли ва исму зарфҳои таркиб меёбанд, ки маънои лугавиашонро қариб гӯш карда, фақат барои тафсили пешоянд хизмат мекунад:
Дар пеши ин хона суфаи баланде ҳам буд. (С. А.)

Дар паси ҳар гиря охир хандаест,
Марди охирбин муборакбандаест. (Румӣ)

Баъд аз як соат навбат ба мо расид.

Пешояндҳои таркибӣ ба ду гурӯҳи ҷудо мешаванд:

1. Пешояндҳои таркибии изофӣ, ки аз пешоянди асли, исм ва изофат иборатанд: ба тарафи, ба сӯи, дар рӯи, дар даруни, дар болои, аз болои, аз чихати, аз барои, ба муносибати, ба назди...

2. Пешояндҳои таркибии беизофат, ки аз ду пешоянд ва ё аз исму пешоянд иборатанд: доир ба, онд ба, нисбат ба, гайр аз, ба ҷуз, пеш аз, баъд аз, то ба...

133. Ҳикоятро хонед ва маънидод кунед. Пешояндҳои онро, ба ҳусуси пешояндҳои таркибиро шарҳ диҳед.

Подшоҳе ба куштани бегуноҳе фармон дод.

Гуфт:

—Эй малик, ба мӯчиби хашме, ки туро бар ман аст, озори худ маҷӯй, ки ин уқубат бар ман як нафас барояд ва базаи (гуноҳ) он бар ту ҷовид бимонад.

Даврони бақо ҷу боди сахро бигузашт,
Талхию хушию зишту зебо бигузашт.
Пиндошт ситамгар, ки ҷафо бар мо кард,
Дар гардани ӯ бимонду бар мо бигузашт.

Маликро насихати ӯ судманд омад ва аз сари хуни ӯ даргузашт.

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Дар мисраи дуум кадом калимаҳо ба хамдигар зидмаъноанд?
 2. Аз ҷумлаи охир таъбирро ёфта шарҳ диҳед.
 3. Ҳикоятро хифз кунед.
-

134. Матро хонед ва пешояндҳои таркибиро муайян карда, тобишҳои маъноияшро шарҳ диҳед.

Сайид Акбар аз Бухоро омад. Ман дар пеши ӯ хатмашкуниро сар кардам. Ӯ мувофиқи одати муаллимони хат якчанд ҳарфи арабиро бо қалами ҷалӣ дар қоғаз калон-калон навишта дод. Дар вақти навиштани ин ҳарфҳо маълум шуд, ки ӯ дар майданависӣ хати хоное дошта бошад ҳам, дар ҷалинависӣ бадхат будааст. Ва ҳол он ки барои навмашқон сармашқҳои хушхати ҷалӣ-калон лозим аст ва муаллим бояд тарзи навиштани он ҳарфҳоро ба шогирд амалан нишон диҳад.

Муаллими ман кашииш ва доманаҳои ҳарфҳои калонро қачу қилеб карда навишт ва баъд аз он ҷоҳои аз қоида берун баромадаи онҳоро ба нӯги қаламтарош аз дандонҳояш оҳар тарошида гирифта молид, пас аз он бо нӯги қаламтарош оҳарро аз рӯи қоғаз тарошида гирифт, ки бо он оҳар ҷоҳои барзиёди ҳарфҳо ҳам тарошида шуданд. Баъд аз он бо нӯги қалам аз рӯи қоида ҷоҳои холимондаи ҳарфҳоро сиёҳӣ пур кард. Ба ҳамин тариқа як сархате ба вучуд омад, ки вайро ҳар кас бинад, муаллимиро айб карда наметавонист.

Садриддин Айӣ

135. Порчаҳои манзумро хонда маънидод кунед.

Пешояндҳои соддаи изофӣ ва таркибиро ёфта вазифаи онҳоро аниқ созед.

1. Эй, ки ту аз зулм ҷоҳе меканӣ,
Аз барои хеш доме метанӣ.
Бар заифон гар ту зулме мекунӣ,
Дон, ки андар қаъри ҷоҳи бибунӣ.
Гирди худ чун кирми пилла барматан,
Баҳри худ ҷаҳ меканӣ, андоза кан.

Ҷалолиддини Румӣ

2. Дона чун андар замин пинхон шавад,
Баъд аз ин сарсабзии бӯстон шавад.
Зарру нукра гар набудандӣ ниҳон,
Парвариш кай ёфтандӣ зери кон.

Чалолиддини Румӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Порчай дуюмро ба наср баргардонед.
2. Мазмуни порчай аввал кадом зарбулмасалро ба ёд меорад?

136. Матиро хонед ва гӯед, ки мохияти асосӣ дар кадом чумла—сарсатр баён шудааст.

Рӯбоҳе дар бешае ватан сохта буд. Сабоҳе дар талаби тӯйма ҳар тараф мегашт. Мурғи хонагие дид, хост то ўро сайд кунад. Овози табле ба гӯшаш расид. Нигоҳ кард, ба болои дарахт ҷуссае дид кавию фарбеҳ. Аз ў овози баланд истимоъ намуд. Қуввати томеаи рӯбоҳ дар ҳаракат омада, аз қамини мурғ бархосту қасди қавичусса карда ҷаст ба сад меҳнат, ба болои дарахт раҳти худро кашид. Чун пӯстро бидарид, чуз бод чизе надид. Оташи ҳасрат дар дили рӯбоҳ афтод, оби надомат аз дида борида гуфт:

—Дарег, ба воситаи ин ҷуссаи пурбод сайди ҳалоли ман аз даст рафту аз ин сурати бемаънӣ фоидае ба даст наёмад.

Духул дар фиғон аст доим, вале,
Чӣ ҳосил, чу андар миён ҳеч нест?
Агар донише ҳаст, маънӣ талаб,
Ба сурат машав гарра, к-он ҳеч аст.

Пас ҳоли инсонро аз лисони ў бояд донист... Чунон ки гуфтаанд: шиносед мардро аз гуфтор, на аз чомаву дастор.

Самандари Тирмизӣ

Шарҳи лугатҳо:

истимоъ намудан—шунидан
томеа—тамаъкорӣ, хирс
қамин—қамингоҳ, шинак
раҳт—рафтаи, равона шудан

оби надомат—ашк, ашки таассуф
гарра шудан—фирефта, мағрур шудан
лисон—забон

Савол ва супоришҳо:

1. Ҷумлаҳои пешоянди таркибидорро нависед ва вазиғаи онҳоро аниқ кунед.
2. Муродифи *духул*-ро аз матн ёбед.
3. Кор шамшер мекунад, на гилоф ба мазмуни матн чӣ муносибат дорад?

137. Ба ҷои нуқтаҳои пешояндҳои мувофиқ (ба воситаи, нисбат ба) гузошта, матро нависед.

Азизи ман, дар тарбияи аҳли ҳунар саъй намоӣ ва беҳунаронро... хидмати падар эътибор нанамой, ки одамиро... ҳунар аст, на ба устухони падар.

БАЙТ

Ба мурда касеро, ки нозандагист,
Басе мурданаш беҳтар аз зиндагист.

Самандари Тирмизӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Ҳадафи асосии матро шарҳ диҳед.
2. Матро хифз кунед.

138. Нақшаро бодиккат ҳонед ва пешояндҳоро аз исму зарфҳо фарқ кунед.

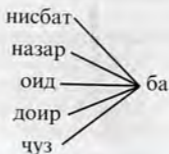
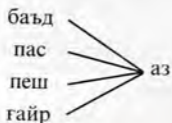
Зарф ва исмҳо

1. Баъд аз ин гуфтугӯ во нахӯрдаем.
2. Ин суханон ба ӯ ҳеч ниҳбате надоранд.
3. Падар сари фарзандашро сила кард.
4. Ба назари ӯ рӯзи равшан шаби тор гашт.

Пешояндҳо

1. Баъд аз сӯҳбат мақсад равшан гашт.
2. Имсол ҳаво нисбат ба соли гузашта беҳтар аст.
3. Ба сари кор рафта лозим омад.
4. Назар ба маълумоти онҳо мактабҳо фаъолият-ашонро қатъ намекунад.

139. Ба нақша нигоҳ карда, доир ба ҳар як пешоянд ҷумлаҳо тартиб диҳед.

140. Порчаи манзумро ҳонда маънидод кунед.
Сипас пешояндҳои онро шарҳ диҳед.

Накӯй гарчи бо нокас нашояд,
Барои маслиҳат гаҳ-гаҳ бибояд.
Саги дарранда чун дандон кунад тез,
Ту дарҳол устухоне пеши ӯ рез.
Ба урф андар ҷаҳон аз сағ батар нест,
Накӯй бо вай аз ҳикмат бадар нест.
Ки гар сангаш занӣ, ҷанг озмояд,
В-араш темор дорӣ, галла пояд.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

урф—одат, расм

ҳикмат—хирад

темор—гамхорӣ, парасторӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Байти аввалро ба наср баргардонед.
2. **Дарҳол**-ро аз ҷиҳати сохт муайян сохта, кадом ҷиссаи нутқ буданаширо гӯед.

141. Ҳикоятро ҳонед ва гӯед, ки ҳикмати он дар ҷист?

Хатибе карехуссавт худро хушовоз пиндоштӣ ва фарёди беҳуда бардоштӣ.

Мардуми қаря ба иллоти чоҳе ки дошт, балияташ хамекашиданд ва азияташро маслиҳат намедиданд. То яке аз хутабои он иқлим, ки бо ӯ адовате нӣхонӣ дошт, боре ба пурсиши вай омада буд, гуфт:

—Туро хобе дидаам, хайр бод!

Гуфто:

—Чӣ дидӣ?

Гуфт:

—Чунон дидам, ки туро овози хуш буд ва мардумон аз анфоси ту дар роҳат буданд.

Хатиб андар ин лаҳте биандешиду гуфт:

—Ин муборак хобест, ки дидӣ, маро бар айби худ воқиф гардондӣ. Маълум шуд, ки овози нохуш дорам ва халқ аз баланд хондани ман дар ранҷ. Тавба кардам, ки аз ин пас хутба нагуям, магар ба охистагӣ.

Аз сӯҳбати дӯсте ба ранҷам,
К-ахлоқи бадам ҳасан намояд.
Айбам хунару камол бинад,
Хорам гулу ёсуман намояд.
Ку душмани шӯхчаши нопок,
То айби маро ба ман намояд?

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

хатиб—қасе, ки хутба меҳонад, воизи хутбаҳо

карехуссавт—бадовоз

балият—ранҷу кулфат

анфос—чамъи нафас, овоз

Савол ва супоришҳо:

1. Пешояндҳои матиро аз ҷиҳати сохт ва тобиши маъноӣ шарҳ диҳед.
 2. Порчаи манзумро ба наср баргардонед.
 3. Порчаи назмиро хифз кунед.
-

142. Чумлаҳоро нависед, ба калимаҳои ишорашуда диққат диҳед. Гуед, ки онҳо аз якдигар чӣ фарқ доранд.

1. Зиракӣ, бафаҳмӣ ва дониши ӯ Шодиро чунон хурсанд карда буд, ки вай ба пӯсташ намегунҷид.	1. Ба фаҳми ман, маслиҳати муаллим дуруст аст,—гуфт мудирӣ мактаб ба падари хонанда.
2. Шодӣ ба девори вагон таъқунон баҳузур менишаст	2. Қосим ба ҳузури раиси ҳукумат омад.
3. Ҳалим бачаи хеле бамаънӣ аст.	3. Ба маънии гапӣ ӯ сарфаҳм нарафтам.
-
-

ПАСОЯНДҲО

143. Чумлаҳоро хонед ва фарқи маъноии онҳоро шарҳ диҳед.

1. Ман китоб харидам	1. Ман китобро харидам.
2. Муаллим ба Зебӣ гуфт.	2. Муаллим Зебиро гуфт.
3. Шароф омада нишаст.	3. Шароф омадан замон нишаст.
4. Чанд дақиқа вақт гузашт.	4. Чанд дақиқа барин вақт гузашт.
-
-

* Дар забони тоҷикӣ ду пасоянди аслий: **-ро** ва **барин** вучуд доранд, ки харду маъноӣ мустақили лугавӣ надоранд. Пасоянди **-ро** шахсу предметро ва ходисаи муайян ва ягонро нишон медиҳад. Агар сухан дар бораи мафҳумҳои номуайяне равад, исми ифодакунандаи пурқунонда бе пасоянди **-ро** меояд. Масалан: Китобро хондам, Ин чумла аз ду калима—исм ва феъл (амал) иборат аст. Предмет ба таъсири амал дучор гардидааст. Чумлаи мазкурро бе пасоянди **-ро** низ гуфтан мумкин аст: китоб хондам.

Дар ин мисол дар бораи амал (хондам) ва дар бораи предмети ба таъсири ин амал дучоршуда (китоб) сухан меравад. Гуянда ба мо мефаҳмонад, ки вай умуман бо кадом предмет кордор шудааст.

Агар гуянда китоби муайяно дар назар дошта бошад, дар ин ҳол номи предмет бо пасоянди-ро оварда мешавад: китобро хондам. Ман дарсамро тайёр кардам. Бародарамро хондам.

Пасоянди **барин** барои ифодаи тобиши маъноии монандӣ ва тахмин хизмат мекунад: Бо белча чормағз **барин** гулқанд канда гирифта ба тарафи қозӣ дароз кард.

Пасоянди **катӣ** (**катӣ**) бештар дар гуфтугӯ истеъмол мешавад ва ҳамчун пешоянди **бо** барои ифодаи тобиши ҳамроҳӣ ва воситаи иҷро хизмат мекунад: Ман бародарам **катӣ** омадам. Ҳезумро табар **катӣ** кафондам.

144. Порчаҳои манзумро хонед ва калимаҳои пасоянддорро нависед ва вазифаи онро шарҳ диҳед.

Касе, к-ӯ хирадро надорад зи пеш,
Дилаш гардад аз кардаи хеш реш.
Ҳушивор девона хонад варо,
Ҳамон хеш бегона хонад варо.

Ба дониш равонро тавонгар кунед,
Хирадро ҳамон бар сар афсар кунед.
Зи чизи қасон дур доред даст,
Беозор бошеду яздонпараст.

Абулқосими Фирдавӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Порчаи дуҷумро ба наср баргардонед.
2. Пешояндҳои порчаи дуҷумро муайян кунед ва тобишҳои маъноии онҳоро шарҳ диҳед.

145. Матиро хонед ва гӯед, ки пасоянди-ро чӣ вазифахоро адо кардааст.

Сӯхбати мову Ҳайрат дар аввали мулоқот монанди дӯстони дерина гарм шуд ва ӯ аз ман шеърӣ худамро пурсид. Ман ҳам ибто накарда ба ӯ як шеърӣ худро, ки ҳамон сол ба муносибати сайри гули сурх ва ба сабаби нарафта монданам ба он сайр бо тахаллуси “Айни” навишта будам, нишон додам. Ин ҳамон шеър буд, ки дар вақти эҷод карданам ба Шарифҷон Махдум нишон дода будам ва ӯ вайро бе тасҳеҳ таҳсин намуда, ҳатто дар бораи аз онӣ худи ман будани он шеър шубҳа карда буд.

Ҳайрат он шеърро баъд аз хонда шунавондани ман ба дасти худ гирифта, дубора бо мулоҳизаҳои дуру дароз хомӯшона мутолиа карда, баъд ба ман бо овози баланд хонда, камбудихояшро нишон дода, дубора кор карда баромаданамро маслиҳат дод.

Ман он шеърро ҳамон вақт бо роҳбарии Ҳайрат дуруст карда будам ва дар ин чо барои ёдоварии он дӯсти меҳрубонам накл карданро муносиб дидам.

Ҳайрат ҳам дар он мулоқоти аввалин якҷанд газали худро аз ёд хонда ба ман шунавонд ва ба муносибатҳое, ки дар рафти сӯхбат мебаромаданд, касидаҳои чилбайтӣ ва панҷохбайтӣи устодони гузаштаро бе ҳеч даккаҳурӣ ва мулоҳаза аз ёд хонда меод. Аз ин хислаташ маълум мешуд, ки ӯ қувваи ҳофизаи фавқуллодае дорад.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. Оё шумо навиштаи худро аз назари дӯсте мегузаронед? Ин амал ба шумо маъқул аст ё не?
2. Дар хусуси мулоқоти аввалинатон бо дӯсти хеле наздик иншое нависед.
3. **Мулоқот гарм шуд**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
4. Имлои пасояндҳоро шарҳ диҳед.

Дар асарҳои бадеӣ пасояндҳои ҳамон (о), инҷониб, замон (о), эътиборан, пеш, қабл, дида, сар карда ва ғайраҳо истифода мешаванд. Онҳо асосан ҳоси забони гуфтугӯ буда, дар асарҳои бадеии давраи мо истеъмол гаштаанд.

146. Чумлаҳоро нависед ва вазифаи калимаҳои
ишорашударо шарҳ диҳед.

1. Ман як ҳафта **боз** аз дарстайёрунӣ маҳрум мондаам.
(С. А.)
 2. Аз хатми донишгоҳ **инҷониб** бо Оҳистамоҳ вонахӯрдаам.
 3. Рӯз сафед шудан **хамон** ба кор мебаромадаанд. (С. А.)
 4. Чанд сол **ин тараф** дар ин ҷо пири солхӯрдае нишаста,
ба мардум хизмат мекунад.
 5. Аз ҳамон рӯз **сар карда** падари ман ба назарам хеле
калон намуд. (С. А.)
-
-

САВОЛҲО БАРОИ ТАКРОРУ ЧАМЪБАСТИ ПЕШОЯНДУ ПАСОЯНДҲО

1. Чиро пешоянд мегӯянд?
2. Пешояндҳо бо кадом калимаҳо меоянд?
3. Аломатҳои пешояндҳо кадомҳоянд?
4. Пешоянди **бо** аз **катӣ** чӣ фарқ дорад?
5. Чиро пешояндҳои асли мегӯянд?
6. Пешоянди изофии асли кадом аст ва он чӣ тобише дорад?
7. Пешояндҳо аз чихати сохт бар чанд навбанд?
8. Дар кадом вақт дигар ҳиссаҳои нутқ ба пешоянд мегузаранд?
9. Оё пешояндҳо ҷои якдигарро иваз карда метавонанд?
10. Пешояндҳо аз пешвандҳо чӣ фарқ доранд?
11. Чаро баъзан пешояндҳои **аз, дар** шакли дигарро ба худ мегиранд?
12. Кадом пешоянд набудани чизро ифода мекунад?
13. **То** чӣ тобишҳои маъноӣ дорад?
14. Пешояндҳои таркибӣ бо чанд роҳ сохта мешаванд?
15. Пасоянди асли кадом ҳаст? Чаро пасоянди асли мегӯянд?
16. **Барин** чӣ гуна тобиши маъноӣ дорад?
17. Пешояндҳои номро номбар кунед.
18. Пешояндҳои номӣ аз кадом ҳиссаҳои нутқ ташкил меёбанд?
19. Пасоянди-ро дар шеваҳо ба чӣ тарик истифода мешавад?
20. Кадом пасояндҳо ҳоси забони гуфтугӯанд? Ва чаро?

ПАЙВАНДАКҲО

147. Зарбулмасалу мақолҳоро хонед ва мулоҳизаатонро дар бораи вазифаи калимаҳои ишорашуда гӯед.

1. Абр **агар** аз қибла ҳезад, саҳт борон мешавад,
Шоҳ **агар** одил набошад, мулк вайрон мешавад.

2. Салохи мамлакату мулк хусравон донанд.
3. Сабр талх аст, **валекин** бари ширин дорад.
4. Доно ба хар диёр мукаррам^у азиз аст.
5. Сад дари бастав^у як дари кушода.
6. Барканда беҳ он чашм, **ки** бадбин бошад.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар кадом чумлаҳо пайвандак аъзоҳои чидаро пайвастааст?
2. Дар чумлаи панҷум -у кадом вазифа ва тобиши маъноӣ дорад?
3. **Агар** дар чумлаи аввал чӣ нақшро иҷро карда?

148. **Матиро** хонда, хулосаатонро мухтасар баён созед ва вазифаи калимаҳои ишорагаштаре тавзеҳ бидихед.

Синдбод гуфт:

— Овардаанд, **ки** дар атрофи шаҳри Кобул худхуде буд зирак^у доно **ва** равшанрою мушкилкушо, гарму сардин рӯзгор бисёр дида **ва** дар корҳо таҷрибаи кофӣ ёфта. **Ва** порсомарде бо ӯ дӯстӣ дошт ва авқоту соот ба ҳамдамиву сӯхбати ӯ мегузошт. Рӯзе порсомард ба саҳро берун шуд, худхудро дид бар болои деворе нишаста **ва** худро ба оби зулол шуста, пару бол мезад ва нишот мекард **ва** дар пеши ӯ кӯдагон дом мениходанд ва касли сайд доштанд.

Порсомард гуфт:

— Эй бародар, ин на ҷои роҳат аст ва на манзили истироҳат; аз барои ту дом мениханд **ва** ту гофилвор рӯзгор мебарӣ.

Худхуд гуфт:

Гавзи бӯда беҳуда мешикананд ва ранчи беҳуда мебаранд.

Порсомард бирафт ва гуфт: “Вазифаи носеҳ насиҳат додан аст”.

Аз қазои осмонӣ чунон иттифоқ афтод, ки кӯдакон сайдеро қайд натавонианд кард, бархостанд ва бирафтанд ва домҳо бибурданд.

Ба нишоти тамом худхуд... аз пеши домгоҳи кӯдакон парид, бар умеди он ки донае барчинад ва садди рамаке созад, ки гурӯснагӣ бар вай нек голиб омада буд.

Қазои осмон ва ҳукми яздон чунон буд, ки як кӯдак халкаи дом ба сахв дар хок фаромӯш карда буд. Худхудро ногоҳ ба тамаъи дона халқ дар халкаи дом саҳт шуд, хост, ки барпарад, ҳештан дар банд дид. Метапид ва меғалтид, суд намедошт...

Он порсомард... ба вақти бозгаштан гузар бар он мавзеъ кард, то дӯсти хешро видоъ кунад. Аз чапу рост **ва** зеру боло менигарист. Назараш ба домгоҳи кӯдакон афтод. Худхудро дид дар дом афтода; бишидофт ва халкаи дом бибурид. Худхудро дид, беҳуш гашта; баъд аз чораву тадбире хуш ба вай бозомад. Порсомард гуфт:

—Насихати дӯстон хор дошти **ва** ба гуфтори ман илтифот нанамудӣ.

Худхуд эътироф кард **ва** ба гуноҳ иқрор дод.

аз «Китоби Ҳаким Синдбод»

Шарҳи лугатҳо:

порсомард—некӯмард
гавзи бӯда—чормағзи пуч
нишот—шодӣ, хурсандӣ
рамак—нафаси охири

Савол ва супоришҳо:

1. Қайд натавонистанд кард-ро шарҳ диҳед.
2. Ҳикояро чӣ ном гузоштан беҳтар аст?
3. Маслиҳат идроку хушёрӣ диҳад—ба мазмуни умумии ҳикоя чӣ муносибат дорад?

149. Матиро хонед ва ҷумлаҳоеро, ки пайвандакҳояшон ишора шудаанд, нависед ва вазифаи онҳоро шарҳ диҳед.

Чингизиён баъди аз об гузаштан тайёрии Ҳарбӣ дида, ба тарафи шаҳри Хучанд ҳаракат карданд. Дар роҳ дехаҳо **ва** ҷохон аҳолинишин ҳама ҳолӣ буданд. Як қисм аҳолии он ҷоҳо ба шаҳр кӯчида **ва** қисми дигарашон ба кӯхистон гурехта буданд. Аммо боғу бӯстонҳо бо тоқҳои ангур **ва** дарахтони мевадор ва киштзорҳо бо ҳосилоти бисёрашон барқарор монда буданд.

Мугулони вахшӣ ҳамаи ободӣ **ва** осори маданиятро, ки дар пеши роҳашон мебаромад, сӯхта ва вайрон карда пеш мерафтанд.

Вақте ки мугулон ба Қистакӯз расиданд, хабари аз обгузаштани онҳо ҳам ба шаҳри Хучанд расид. Аҳолии шаҳр, ки чанд вақт боз ҳучуми чингизиёнро дар назар доштанд, ба сабаби ба шаҳр наздик омадани онҳо ҳеч саросема нашуда, “меҳмонони ноҳонда”-ро аз болои девори қалъа бо тирҳои паррони камон ва сангҳои манҷаниқ ва чархҳои сангпаррон пешвоз гирифтанд.

Садриддин Айни

Пайвандакҳо ҳиссаҳои ғридиҳандаи нутқ буда, барои алоқии байни калимаҳо, қисмҳои ҷумлаҳои мураккаб ва ҷумлаҳои алоҳида хидмат мекунанд.

1. Коргарон ва коргарзанон дар вагонҳо ҷой гирифтанд. (С.А.)

2. Агар модарам шир пухтан хоҳад, хезумро ба сари оташдон ӯ меовард. (С. А.)

3. Вақте ки золим зулм кардан мехоҳад, аз ягон муфти намеурсад, ки зулм дар шарият равост ё не?

4. Миробӣ маоши рӯи рост надошт, бояд вай ҳам барои таъмини маишати худ обфурӯшӣ мекард, лекин Саҳбо ин кори разилонро накард... (С. А.)

Пайвандакҳо тағйир намеёбанд ва аъзои ҷумла шуда наметавонанд. Онҳо чун пешояндҳо муносибатҳои гуногуни нахвӣ (маъноӣ)-ро ифода мекунанд.

150. Ба ҷои нуктаҳои пайвандакҳои мувофиқ гузошта, ҳикоятро нависед.

✓ Ҳакиме писаронро панд ҳамедод... ҷонони падар, ҳунар омӯзед ... мулку давлати дунё эътимодно нашоёд ва симу зар дар сафар маҳалли хатар аст: ё дузд ба як бор бибарад, ё хоҷа ба тафорик бихӯрад. ...ҳунар чашмаест зоянда... давлате поянда. Ва агар ҳунарманд аз давлат бияфтад, ғам набошад, ки ҳунар дар нафси худ давлат аст: ҳар ҷо ки равад, қадр бинаду дар садр нишинад... беҳунар лукма чинаду сахтӣ бинад.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

этимод—бовар кардан, таъя кардан

тафорик—кам-кам, қисм-қисм

нафси худ—табиатан, аслан

Савол ва супоришҳо:

1. Хулосаатонро накл кунед. Муносибати шумо ба ин нукта чӣ гуна аст?
 2. **Хунарманд**ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед ва чанд калимае гӯед, ки ҷузъи дуюмаш **манд** бошад.
 3. Ҳикоятро ҳифз кунед.
-

СОХТ ВА ТАРКИБИ ПАЙВАНДАКҲО

151. Матиро хонед ва пайвандакҳоро муайян карда, таркиби онҳоро шарҳ диҳед.

Дар вақтҳои охир ба шаҳри Душанбе аз хориҷа бисёр касон меоянд, ки таассуроташон дар бораи шаҳр аҷиб аст. Яке Душанберо шаҳри орошта, дигаре гулбоғ ва саввумӣ хушманзара номидааст.

Шоир ва олими намоёни Эрон Парвиз Нотили Ҳонларӣ, ки ба ҷашни шашсаду панҷоҳумин солгарди Ҳофиз ба Душанбе омада буд, гуфтааст: “Душанбе ... дар сӣ соли охир ба сурати шаҳри зебо даромадааст, иморатҳои хубу хиёбонҳои паҳн ва пургулу дарахт дорад. Касе, ки дар урдубиҳишт (моҳи дуҷуми соли шамсӣ мусодиф ба 21 апрел—21 май) ба он ҷо сафар кунад, ба он “Гулшаҳр” ном хоҳад дод, зеро ки дар фурудгоҳу хиёбон ва боғу хона ҳама ҷо гул аст”.

Савол ва супоришҳо:

1. Таклидан ба матн деҳаатонро тасвир кунед.
 2. Сифатҳои шаҳри Душанберо аз матн ёбед.
 3. Ободию зебоии шаҳр ба кӣ вобаста аст? Шумо дар ин кор чӣ саҳме доред?
-

152. Хикояро хонда, хадафи асосии онро муайян созед ва пайвандаку пешояндҳои ишорашударо шарҳ диҳед.
Гӯед, ки кадом чумла хикояро ҳусни хотима мебахшад.

Талҳақро бо муҳимме пеши Хоразмшоҳ фиристоданд. Муддате он ҷо бимонд. Магар Хоразмшоҳ риюяте, **чунон ки** ӯ мехост, намекард. Рӯзе **пеши** Хоразмшоҳ хикояти мургон ва хосияти ҳар яке мегуфтанд.

Талҳақ гуфт:

— Ҳеч мурге аз лаклак зирактар нест.

Гуфтанд:

— Аз чӣ донӣ?

Гуфт:

— **Аз баҳри он ки** ҳаргиз ба Хоразм намеояд.

Убайди Зоконӣ

Савол ва супоришҳо:

1. **Пеши** ба кадом ҳиссаи нутқ мансуб аст?
2. Муродифи **аз баҳри он ки**-ро ном бурда, бо он чумла тартиб диҳед.

Пайвандакҳо аз ҷиҳати сохту таркиб содда, мураккаб ва таркибӣ мешаванд:

а) пайвандакҳои содда ба ҳиссаҳо ҷудо намешаванд: ва, у (-ю, -ву), то, чун, агар (гар, ар), гӯё, аммо, лекин, вале, ки;

б) пайвандакҳои мураккаб аз ду ҷузъ ташкил мешаванд: аз+баски, чун+ки, агар-чанд, агар+чи, гар+чи;

в) пайвандакҳои таркибӣ аз ду в ё зиёда калимаҳо таркиб меёбанд: то ки, зеро ки, вақте ки, чунон ки, то даме ки, ҳар қадар ки, барои он ки.

153. **Матро хонед ва пайвандакҳои онро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.**

Аммо бо беҳирадон ҳаргиз дӯстӣ макун, ки дӯсти беҳирад бо дӯст аз бадӣ он кунад, ки сад душмани одил накунад ба душманӣ. Ва дӯстӣ бо мардуми хунариву некаҳд кун, то ту низ бад-он хунарҳо маъруф ва сутуда бошӣ, ки он дӯстони ту бад-он маъруфу сутуда бошанд. Ва танҳо нишастан аз хамнишини бад авлотар.

Ҳуснуллоҳи Қайковус

Савол ва супоришҳо:

1. Андешаи шумо нисбат ба матн?
2. Матн мазмуни кадом зарбулмасалҳоро ба ёд меорад?
3. Нақле нависед, ки дар он ходисаи ба ин монанд шунида ва ё аз сар гузаронидаатон тасвир гардад.

154. Ҷумлаҳоро нависед ва пайвандакҳои онҳоро аз ҷиҳати сохту таркиб шарҳ диҳед.

1. Вақте ки бисёри кор ба дарсхониам монё мешуд, ман дар фикри халос шудан аз ин даргоҳ шудам. (С. А.)
2. Ман аз ӯ шарм медоштам, чунки аз хонаи ӯ берухсат гурехта будам. (С. А.)
3. Азбаски ӯ тамоман кашшоқ ва бечой будааст, Мирсолеҳи хайрхоҳ ӯро муаззин таъин кардааст.
4. Содикхоҷа шеърро равон менавишт, аммо услуб ва ташбеҳхояш ҳамагӣ кӯҳна ва обшуста буданд. (С. А.)
5. Пеш аз он ки мо ба ин саволаш ҷавоб диҳем, лампаро аз пеши мо бардошта гирифта бурд. (С. А.)

155. Ҳикоятро хонед, мазмуни онро нақл кунед ва пайвандакҳоро аз лиҳози сохт шарҳ диҳед.

Уштуре ва дарозгӯше ҳамроҳ мерафтанд. Ба канори ҷӯи бузург расиданд. Аввал уштур даромад. Чун ба миёни ҷӯи расид, об то шиками вай баромад. Дарозгӯшро овоз дод, ки:

— Дарой, ки об то шикам беш нест.

Дарозгӯш гуфт:

— Рост мегӯӣ, аммо аз шикам то шикам тафовут аст. Обе, ки ба шиками ту наздик гашт, аз пушти ман боло бихоҳад гузашт.

ҚИТЪА

Э бародар, аз ту беҳтар ҳеч кас нашносадат,
З-он чӣ ҳастӣ, як сари мӯ хешро афзун манех!
Гар фузун аз кадри ту бистоядат nobихраде,
Қадри худ бишносу пой аз ҳадди худ берун манех!

Абдурахмони Қомӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Дар ҷумлаи сеюм **то** чист ва чӣ маъно дорад?
2. **Дарозгӯш**-ро шарҳ диҳед. Муродифҳои дигари онро номбар кунед.
3. Қитъаро ба наср баргардонидани нависед.

156. Порчаҳоро хонда, пайвандакҳои онҳоро ёбед ва сохташонро аниқ созед.

1. Падар, ки ҷони азизаш ба лаб расид, чӣ гуфт?
Яке насиҳати ман гӯш дор, ҷони азиз:
Ба дӯст, гарчи азиз аст, рози дил макшой,
Ки дӯст низ бигӯяд ба дӯстони азиз.
2. Ҳар бад, ки ба худ наменвисандӣ,
Бо кас макун, эй бародари ман.
Гар модари хеш дӯст дорӣ,
Дашном мадеҳ ба модари ман.

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супоришҳо:

1. **Ҷони азизаш** аз **ҷони азиз** чӣ фарқ дорад?
2. Порчаи дуюмро ба наср баргардонидани нависед ва онро ҳифз кунед.

ХЕЛҲОИ ПАЙВАНДАКҲО

Пайвандакҳо аз рӯи вазифа ба ду гурӯҳ чудо мешаванд: пайваस्तкунанда ва тобеъкунанда.

1. Пайвандакҳои пайваस्तкунанда (ва, -у, -ю, -ву), аммо, вале, лекин, балки, харчанд, ё, ё ин ки, ё ... ё) аъзоҳои чида, ҷумлаҳои соддаи таркиби ҷумлаҳои мураккаби пайваст ва ҷумлаҳои алохидаро бо ҳам мепайванданд.

Майсаҳои ҷаву гандуми тирамоҳ киштшуда замини сиёхро пӯшонида, сабзу хуррам карда буданд. (С. А.) Боди сабуке мевазид ва ба димоғи кас як бӯи хуши нозукеро меовард. (С. А.) Ҳама ҳавлиҳои деҳа аз рег пур буд ва гӯшаи боми баъзе хонаҳо ҷо-ҷо намоён мегардид. (С. А.)

2. Пайвандакҳои тобеъкунанда (ки, чунки, зеро, зеро ки, агар, вақте ки, барои он ки, бо нияти он ки...) як ҷумларо дар ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ба ҷумлаи дигар тобеъ мегардонанд.

Ман пай бурдам, ки сағ мургро аз чанголи шағол раҳонидааст. Ин хабар маро бисёр парешон кард, чунки ман ба вай зиёда омӯхта шуда будам. (С. А.) Вақте ки, рӯз сафед шуд, Хайбар хотирчамъ шуда, ба боми дӯконхонаи падарам мебаромад. (С. А.)

157! Матиро хонед ва пайвандакҳоро ёфта, аз рӯи вазифа чудо карда нависед ва шарҳ диҳед.

Темурмалик аз аввал медонист, ки як душмани пурзӯри монанди Чингизро Хучанд ба танҳои шикаст дода нест карда наметавонад. Лекин вичдони ватандӯстӣ ӯро маҷбур мекард, ки то дар бадан ҷон ва аз ҷон рамаке дорад, вазифаи аз тарафи ватан ба гарданаш гузошташударо адо намояд, то ки дар пеши модари азиз—ватан ҳоин ва оқи модар ба шумор наравад ва дар таърих номи ӯ бо лаънат ва нафрат ёд нашавад. Ӯ ин нуктаро бо хубӣ медонист, ки агар ватан аз даст рафта поймоли суми аспони душман шавад, ӯ зинда наметавонад ва агар зинда монад ҳам, бономусона ва қахрамонона дар сафи ҷанги мудофиаи ватан кушта шудан ҳазор бор аз он гуна зиндагонии сарпастана, асирона ва беномусона беҳтар аст.

Бинобар ин ӯ қарор дод, ки ба ҳар роҳе ки бошад, ба қадри қувват ва имкон дар мудофияи ватан кӯшиш намояд.

Садриддин Айни

158. Порчаи манзумро хонед ва маънидод кунед.

Сипас байтҳои пайвандакдорро навишта, вазифи онҳоро шарҳ диҳед.

Зе серӣ мабош он чунон шодком,
Ки аз ҳазза захирае дарафтад ба ҷом.
Ба ганчинае муфлисе роҳ бурд,
Бияфтоду аз шодмонӣ бимурд.
Ҳамон ташнаи гармро оби сард,
Паёпай нашояд ба якбора х'вард.
Ба ҳар манзиле, к-оварӣ тохтан,
Нашояд дар ӯ хобгоҳ сохтан.
Махӯр оби ноозмуда нахуст,
Ба дигар даҳоне кун он бозчуст.
На он мевае, к-ӯ гариб оядат,
К-аз ӯ нотавонӣ насиб оядат.
Ба вақти хӯриш ҳар кӣ бошад табиб,
Бипарҳезад аз хӯрдҳои гариб.
Бар он раҳ, ки норафта бошад касе,
Марав гарчи ҳамроҳ дорӣ басе.
Раҳе, к-ӯ бувад дур аз андеша пок,
Беҳ аз роҳи наздики андешанок

Низомии Ганҷавӣ

Шарҳи лугатҳо:

шодком—хушхол, шоду хуррам
ҳазза—чунбиш, тақон
ганчина—ҳазина, ҷои ганҷниҳӣ
заҳра—шукуфа, далерӣ
хӯрдҳо—хӯрок, таом, хӯрданиӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Ду байти охириро ба наср баргардонед.
2. Байти чорум чӣ маъно дорад?
3. Магар аз шодмонӣ муфлис мемурад? Чаро?

НАҚШАИ ТАҲЛИЛ

1. Кадом хиссаи нутқ аст. Маълумоти умумӣ.
2. Аломатҳои морфологи:
 - а) _____;
 - б) пайвасти ё тобеъ;
 - в) тағйир намеёбад.
3. Вазифаи синтаксисӣ.

НАМУНАИ ТАҲЛИЛ

Ятим роҳ мерафт, **аммо** намедонист, **ки** ба кучо меравад.

(С. А.)

Аммо пайвандак буда, қисмҳои ҷумлаи мураккабро алоқаманд мегардонад; аломатҳои морфологиаш: пайвасти, тағйир намеёбад ва аъзои ҷумла намешавад. Аз ҷиҳати сохт содда аст.

Ки пайвандак аст ва ҷузъҳои ҷумлаи мураккабро бо ҳам тобеъ менамояд; аломатҳои морфологиаш: тобеъ, тағйир намеёбад, аъзои ҷумла намешавад, содда мебошад.

ПАЙВАНДАКҲОИ ПАЙВАСТКУНАНДА

159. Мақолхоро хонда, хикмати онхоро баён кунед ва вазифаи пайвандакҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

1. Аз кошу қавақат барфу борон мерезад.
2. Ҳофиз манаму бародарам мехонад.
3. Барои дӯстон ҷонро фидо кун, **валекин** дӯст аз душман ҷудо кун.
4. Бо дӯст ба айш бинишин, **аммо** дохили муомилот машав.
5. Ё сахт чу санг бош, ё мулоим чу мум.

Пайвандакҳои пайвастананда аз рӯи маъно ба се гурӯҳ чудо мешаванд:

1. Пайвандакҳои пайхам ва, -у\~ю, -ву\~ буда, барои ба ҳам пайвастанӣ аъзоҳои чид ва ҷумлаҳои мустақил хидмат мекунад. Ин пайвандакҳо дар вақти ҷумлаҳои мустақилро ба ҳам пайвастан амали дар як вақт ва ё пайхам ба вуқӯъ ояндаро нишон медиҳанд: Ў як байт хонд ва ман ба ӯ ҷавоб додам. Барф борида ҳаво хунук шуд./

2. Пайвандакҳои хилофӣ асосан аммо, вале, лекин ва ҳол он ки буда, хабари ҷумла ва ё ҷумлаҳои мустақилро бо ҳам мепайванданд, ки амал ва ҳолати онҳо бо ҳам муҳолифанд: Ман туро ҷустуҷӯ кардам, аммо наёфтам. Ман ба назди ту омадам, аммо ту набудӣ. Овоз хеле паст, вале гӯё шунида мешуд.

Дар баъзе мавридҳо пайвандаки -у метавонад ба вазифаи пайвандакҳои хилофӣ истеъмоли шавад, мулоҳаза кунед: Ҳофиз манаму бародарам мехонад— Ҳофиз манам, вале бародарам мехонад.

3. Пайвандакҳои ҷудой асосан ё, ё ки, ё ин ки буда, аъзоҳои ҷумла ва ҷумлаҳои мустақилро ба ҳам мепайванданд, ки аз амалҳои ба онҳо мансуб бояд яке афзалтар ё имконпазир доништа шавад. Мулоҳаза кунед: Дар мактаб имрӯз ё фардо маҷлис мешудааст. Ман ба назди шумо равам, ё ин ки шумо ба назди ман биёед.

160. Порчаи шеърро нависед ва ба зер пайвандакҳо хат кашида, вазифаи онҳоро баён кунед.

Дашти васею боғи латифу ҳавои хуш,
Сахрою ҷангалу ҷаману кӯху лолазор;
Аз ҳар канор ҷашма равон асту обшор,
Ҳар сӯ баланд замзамаю нолаю хурӯш...
Пошида донаҳои гуҳар абри навбахор,
Ҳамчун арӯси ноз дарахтони навҷавон.
Чатри сафеду сабзу гулобию аргувон
Бар сар кашида ҷилвакунон ҳар тараф қатор...

Пайрав Сулаймонӣ

161. Порчаро хонед ва маънидод кунед.

Магар -у ва -ю-ро бо ва иваз кардан мумкин аст, чаро?

1. Хирадманд донад, ки покию шарм,
Дурустию ростию гуфтори нарм.
Бувад хӯи покони чу хӯи малак,
Чи андар заминӣ, чи андар фалак.
2. Сухан захру позахру гарм асту сард,
Сухан талху ширину дармону дард.

Абӯшакури Балхӣ

Савол ва супоришҳо:

1. **Гуфтори нарм** чаро хоси хирадмандон аст?
2. Дар мавзӯи **Сухани гарму сард ва ё сухани талху ширин** нақле нависед.
3. Дар порчаи дуоҷам чӣ гуна калимахоро дарёфтед?
Онро хифз кунед.

162. Ба чои нуктаҳо пайвандакҳои мувофиқро гузошта,
ҷумлаҳои навиҷад ва гуҷад, ки пайвандакҳои чӣ нақширо
адо кардаанд.

1. Абӯалӣ ... Ҷузҷонӣ дар майдон пайдо шуданд.
2. Дар қанори ҷӯ се қинори азими сабз ... хуррам сар ба фалак қашиданд.
3. Абӯалӣ ... Чағонӣ ҳам оғӯш ба оғӯш шуда бо ҳам видоъ намуданд... баъд донишманд хомӯшона ҳамроҳи Ҷузҷонӣ тез-тез қадам монда рафт. (*С. Улуғзода*)
4. Сабр талх аст ... бари ширин дорад. (*Мақол*)
5. ... ба гапи қалон даро, ... ба гапи хурд. (*Мақол*)
6. ... ба зорӣ, ... ба зӯрӣ, ... ба зар. (*Мақол*)
(ё...ё, ва, -у, ва, ва, вале).

163. Зарбулмасалу мақолҳоро нависед ва вазифаи пайвандакҳоро шарҳ диҳед.

1. Ё гули саҳро бошӣ, ё санги дарё.
 2. Ё гарди мактабхона, ё чанги меҳмонхона.
 3. Ё мактаб хону илм ёд гир, ё меҳмонхона шину гап ёд гир.
 4. Ё шаҳри азим, ё кӯҳи баланд.
-
-

164. Ба ҷои нуқтаҳои пайвандакҳои аммо, вале, ё, ё ин ки гузошта ҷумлаҳои пурра карда нависед.

1. Ҳаво торафт гармтар мешуд... .
 2. Насими форам мезазад
 3. Кӣ медонад, ки имрӯз ҳаво гарм мешавад
 4. Ягон воқеа рӯй дод
-
-

165. Ҳикоятро хонед ва маънидод кунед. Пайвандакҳои ишорашуда ҷи вазифаро иҷро кардаанд?

Ду дарвешӣ Хуросонӣ мулозими сӯхбати якдигар сафар карданд. Яке заиф буд, ҳар ба ду шаб ифтор кардӣ **ва** дигаре қавӣ, ки рӯзе се бор хӯрдӣ. Қазоро бар дари шаҳре ба тӯхмати ҷосусӣ гирифтормаданд. Ҳар ду ро ба хонае карданд **ва** дар ба гил бароварданд. Баъд аз ду ҳафта маълум шуд, ки бегуноҳанд. Қавиро диданд мурда **ва** заиф ҷон ба саломат бурда. Дар ин аҷаб монданд.

Ҳакиме гуфт:

—Хилофи ин аҷаб будӣ. Он як бисёрхор буд, тоқати бенавоӣ наёвард, ба сахтӣ ҳалок шуд. **Ва** ин дигар хештандор буд, лочарам ба одати хештан сабр кард **ва** ба саломат бимонд.

Чу кам хӯрдан табиат шуд касеро,

Чу сахтӣ пешаш ояд, сахл гирад.

Ва гар танпарвар аст андар фарохӣ,
Чу тангӣ бинад, аз сахтӣ бимирад.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи луғатҳо:

мулозими—ҳамроҳ
ифғор кардан—хӯрдан
ба хонае карданд—дар хонае маҳкам карданд
хештандор—худдор, парҳезкор
лоҷарам—ночор, ноғузир, бинобар ин

Савол ва супоришҳо:

1. Хикоятро хифз кунед.
2. Порчаи шеърро ба наср баргардонед.
3. Дар мавзӯи аҳамияти камхӯрӣ накл нависед.

166. Ҷумлаҳоро нависед ва вазифаи пайвандакхоро шарҳ диҳед.

1. Соат ҳашт шуд, аммо мудирӣ банк аз Когон наёмед.
2. Рӯзикул каланд мезад, вале фикраш ба писараш банд буд.
3. Он замини шудгор набуда, балки дарёи Зарафшон яхбаста будааст. (С. А.)
4. Дев бо одам наёмезад, матарс,
Бал битарс аз одамони девсор. (Саъдӣ)
5. Дониш андар дил чароғи равшан аст,
В-аз ҳама бад бар тани ту ҷавшан аст. (Рӯдакӣ)

167. Аз рӯи нақша ҷумлаҳо тартиб диҳед ва сабаби гузоштани аломатҳои китобатро шарҳ диҳед.

1. _____ ва _____.
2. _____, вале _____.

3. _____ ё _____.

4. _____, ammo _____.

5. _____ ва _____.

6. _____ -у _____.

ПАЙВАНДАКҲОИ ТОБЕЪКУНАНДА

168. Накшаро хонда ба ҷӣ хулоса омадед, нақл кунед.

Рухсора китобро
гирифта дид, ки

- дар навишт саҳв накунад.
- ҳеҷ чиркин нашудааст.
- мабодо мо дар он қайде
накарда бошем.

Азбаки

- бемориам шиддат гирифт,
- воқеае рӯй дод,
- роҳ дури кард,

ба хонаи шумо
наомадам.

Ман баодоб
хоҳам шуд,

- чунки
- ки
- зеро ки

одоб нақутарин
хислати инсон аст.

Пайвандакҳои тобеъкунанда дар ҷумлаҳои мураккаби тобеъ омада, як ҷумларо ба ҷумлаи дигар алокаманд месозанд. Ин пайвандакҳо мувофиқи маъноӣ вазифаашон ба пайвандакҳои замону тарз, миқдору сабаб, мақсаду шарт, ҳилофу макон ҷудо мешаванд.

Замон-вақте ки, то вақте ки, баъд аз он ки, то даме ки, даме ки, ки...—Вақте ки Амир Музаффар Савдоро

ба дарбор кашида, ба худ надим (хамсӯхбат) қарор додааст, аҳволаш хеле бад шудааст. (*Садриддин Айни*)

Тарзи амал-ба тарзе ки, дар ҳолате ки, бе он ки...Ман ин корхоро, ба тарзе ки гурба ҳаракати мушро пояд, поида меистодам. (*С. А.*)

Мақсад-то, то ки, барои он ки, аз баҳри он ки... Одамон омаданд, то чӣ гуна будани ҷойро бубинанд.

Шарт-агар, агар ки, ба шарте ... Агар вақт ёбам, ба хонаи онҳо рафта он баёзро мехонам.

Сабаб-азбаски, чунки, зеро, модоме ки ... Азбаски дар ин ҷоҳо ҳозир об баровардан мумкин нест, ба кишти лалмӣ маҷбур шудем. (*С. А.*)

Хилофӣ-агарчи, гарчанде ки, бо вучуди он ки...

Агарчи ганҷхояш пурбаҳоянд,

Валекин мардумони он гадоянд. (*М. Т.*)

169. Ҳикоятро хонед ва маънидод кунед.

Вазифай пайвандакҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

Овардаанд, **ки** чун Аристотелисро вафот наздик омад, писарро пеши худ хонд ва гуфт: “Эй писар, дар асрори улум ва дақиқи ҳикмат умри худро базл кардам ва бисёр гирехҳо ба нури ҳикмат кушода гардонидам, валекин маргро ҳилат надонистам.

Шеър:

Агар сад кӯх бояд канд фӯлод,

Забун бошад ба дасти одамизод.

Чӣ чора, **к-он** банӣ одам надонад,

Ба ҷуз мурдан, **к-аз** он бечора монад.

Пас бидон, **ки** изз ва давлате, ки аз мол бувад, зуд фонӣ шавад ва нест гардад. Иззат ва шараф дар илм аст, **ки** аз таҳвил ва интиқол ва фано ва завол берун аст ва ба тағайюри рӯзгор ва табаддули давлатҳо интиқол напазирад.

Эй писар, подшоҳон падари туро бузург доштанд ва падари ту яке аз раияти эшон буд ва раияти подшоҳон мулк-ро ибодат кунанд ва парастанд. Ва миёни обид ва маъбуд тафовути бисёр аст.

Агар падари туро илму адаб набудӣ, ӯ мар мулк-ро мисоли харе будӣ боркаш ё парастанда бандае будӣ коркун.

Пас, илм ба ҳосил кун, то шарафу иззат биёбӣ ва аз мазаллати хумулӣ халосӣ ёбӣ”.

Муҳаммад Авфӣ

Шарҳи лугатҳо:

базл кардан—сарф кардан
тахвил—ҳавола кардан, ба ӯҳдаи касе гузоштан
интиқол—қой иваз кардан, аз ҷое ба ҷое бурдан
ранят—оммаи мардуми тобеъ, фармонбардор
обид—ибодаткунанда, ҳудойҷӯӣ, зоҳид
маъбуд—бут, оташ; чизе, ки онро парастииш мекунанд
мазаллат—хорию зорӣ, залилӣ
хумулӣ—беномунӣшоншавӣ, зулмат

Савол ва супоришҳо:

-
1. Дар хусуси аҳамияти илм иншое нависед.
 2. Мазмуни ин ҳикоят ба ҳикояи кадом адиб наздик аст?
 3. Порчаи шеърӣ дар ҳикоят бударо хифз кунед.
-

170. Чумлаҳоро хонед ва гӯед, ки вазифаи пайвандакҳои азбаски аз ҷӣ иборат аст? Ба чумлаҳои 3 ва 4 пайвандакҳо илова карда нависед.

1. Азбаски ӯ чанд сол пештар аз Ҷтим дар сагираҳона ҷойгир шудааст, хату саводи хубе бароварда буд.

2. Азбаски дар рӯд об бисёр буд, аз гузаштан тарсидам.

3. ... акаам ханӯз нимбемор ва додаронам хурдсолу аз беморӣ нав халос шуда буданд, ба ҳеч қор ёрӣ дода наметавонистанд.

4. ... саргузашти онҳо ба ман бисёр шавқангез ва ибратомез намуд, ман онро навишта, ба қолиби як қиссаи адабӣ даровардам.

Садрӣддин Айнӣ

171. Ғазалро бодикқат хонда, шарх дихед.
Гӯед, ки пайвандаки **ки** дар мати чӣ нақше дорад.
Вазифаҳои онро муайян созед.

Паймонае, ки бода надорад, шикастанист,
Дасте, ки нест масдари эҷод, бастанист.
Зулфе, ки сарфи шона кунад умр, қанда беҳ,
Доме, ки сайди зинда нагирад, гусастанист.
Имрӯз рахти худ бинех, эй Хизри рах, бар об,
Чун оқибат бараҳна аз ин ҷӯй частанист.
Дар гӯши гунча бод саҳар омаду бигуфт:
“Дар ҳар диле, ки бӯи вафо нест, хастанист” ✓
Дидам туро ба ғайру гирифтам канорае,
Яъне, ки рӯзе сарв ба кунче нишастанист.
Дар дидае, ки ғайр кунад хона, кӯр беҳ,
Чашме, ки сурмадон шавад, он чашм бастанист.
Ҷустам илочи доғи дили худ зи Сайидо,
Гуфто: “Сабури бош, ки з-ин дард растанист”.

Сайидои Насафӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Ду байти аввалро ба наср баргардонед.
2. Оё пайвандаки **ки** аз ҷиҳати ифодаи тобишҳо ва
вазифа ба **вакте ки** монанд аст?
-

172. Порчаҳои шеърро хонда, вазифаи пайвандакҳоро гуфта,
аз рӯи тобиши маъноӣ навъи онҳоро муайян созед.

1. Дар суҳан бо дӯстон оҳиста бош,
То надорад душмани хунҳор гӯш.
Пеши девор он чӣ гӯй, хуш дор,
То набошад, дар паси девор гӯш.

2. Гар хирадманд аз авбош ҷафое бинад,
То дили хеш наёзораду дарҳам нашавад.
Санги беқимат агар косаи заррин бишкаст,
Қимати санг наҷфзояду зар кам нашавад.

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Порчаҳоро ҳифз кунед.
2. Аввалиро ба наср баргардонед.
3. Чои пайвандакҳо дар ҷумла чӣ гуна аст?
-

173. Матро нависед ва пайвандакҳоро ёбед ва вазифаашонро шарҳ диҳед.

Дар дасти Абулхайр иллоте афтод. Табибон гуфтанд:
—Дасташ бибояд бурид.

ӯ ба он ризо надид.

Муридон гуфтанд:—Сабр кунед, то дар намоз шавад. Он гоҳ дасти ӯро бибуред, ки ӯро дигар аз буридани даст хабар набувад.

Чунон карданд. Чун намоз тамом кард, дасти худ бурида ёфт.

Фаридуddини Аттор

Савол ва супоришҳо:

1. Ҳикмати ин порча дар чист?
2. Ҷумлаи аввалро боз чӣ тавр баён кардан мумкин аст?
3. Дар ифодаи **дасташ бибояд бурид**-аш чӣ вазифаро адо кардааст?
-

174. Пандҳоро хонда, ҳар яки онҳоро маънидод кунед ва ҳикматҳои аз онҳо бардоштагонро баён созед.

1. Хушбахт он аст, ки аз саргузашти дигарон панд гирад.
2. Муъмин касест, ки молу ҷони мардум аз ӯ дар амон бошад.
3. Муҷоҳид он аст, ки дар роҳи худо бо худ набард кунад.
4. Бо бадон некӣ кун, то онҳоро аз бадӣ кардан боздорӣ.

5. Ман бар умматам аз шарри муъмину мушрик бим надорам, зеро муъминро имон монеи фасод аст ва мушрикони ҳамагон ширк нобуд мекунад. Танҳо аз олими мунофиқ метарсам, ки гуфторе зебо ва кирдоре зишт дорад.

6. Чун яке аз шумо бихобад, шайгон се гирех пушти сараш бизанад. Дар ҳар гирехе гӯяд, шаб дароз аст, бихоб. Агар бедор шуду ёди Худо кард, як гирех кушода шавад, агар вузӯ гирифт, гирехи дуввум кушода шавад, агар ба намоз истода, гирехи саввум ҳам бикшояд ва субҳгоҳ бо нишоту сарзинда бошад, вагарна гирифтору касал аз чой бархезад.

аз «Панҷсад ҳадис»

Савол ва супоришҳо:

1. Оё пай бурдед, ки пандҳо аз кист?
2. Пайвандакхоро ёбед ва ба хелҳо чудо карда, аз чихати сохту таркиб шарҳ диҳед.
3. Дар асоси панди чорум накле нависед, ки дар амал дидаед ва ё шунидаед?

175. Матиро хонда, натиҷаи гирифтаатонро мухтасаран нависед ва ҳини таълиф аз пайвандакҳо дуруст истифода бубаред.

Овардаанд, ки яке аз дабирони хулафои банӣ (авлоди) Аббос ... ба волии Миср нома менавишт ва хотир чамъ карда буд ва дар баҳри фикрат гарк шуда ва сухан мепардохт чун дурри самин (гаронбаҳо) ва мои маин (оби қорӣ ва равон). Ногоҳ канизакаш даромаду гуфт: “Орд намонд”. Дабир чунон шӯридатабъ ва парешонхотир гашт, ки сиёкати (рондани) сухан аз даст бидод ва бад-он сифат мунфайл (хичил) шуд, ки дар нома навишт, ки “орд намонд”. Чунон ки он номаро тамом кард ва пеши халифа фиристод ва аз ин калима, ки навишта буд, ҳеч хабар надошт.

Чун нома ба халифа расид ва мутолиа кард, чун бад-он калима расид, хайрон фуру монд ва хотираш онро бар ҳеч ҳамл натавонист кард, ки саҳт бегона буд. Кас фиристоду дабирро бихост ва ин ҳол аз ӯ бозпурсид.

Дабир хичил гашт ва ба ростӣ он воқеаро дар миён ниҳод. Халифа азим аҷаб дошту гуфт: “Аввал ин номаро бар охир чандон фазилат ва рӯҷхон (афзалият) аст, ки “кулхуваллоху аҳад”-ро (“Бигӯ, ӯст худои ягона”) бар таббат ядо Аби Лаҳаб (“бурида бод ду дасти Аби Лаҳаб”). Дарег бошад хотири чун шумо булагоро (бузургонро) ба дасти гавғои моюхточ (нолозим) боздодан”. Ва сабаби тарфеҳи (осоиши)

ӯ чунон фармуд, ки он калима дигар ҳаргиз ба гаври (даруни) гӯши ӯ фуру нашуд. Лочарам, он чунон гашт, ки маонии ду кави (дунё) дар ду лафз чамъ кардӣ.

Низомии Арӯзии Самарқандӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Гуед, ки ҳангоми мутолиа чӣ хусусияти забониро пай бурдед?
2. Кадом пайвандакҳо бештар истифода шудаанд ва чаро?
3. **Ногоҳ** чӣ муродифҳое дорад?

176. Ба ҷои нуқтаҳо пайвандакҳои мувофиқ гузошта матиро хонед. Ҷумлаҳои пайвандакдорро навишта, вазифаи онҳоро муайян кунед.

Талаба дар мадрасаҳои Бухоро ... пул дошта бошад, хучраеро харида ҷойгир мешуд... ба харидани хучра пулаш нарасад, хучраеро истиқоматгарав мегирифт. Маънии истиқоматгарав ин аст, ... талаба ба соҳибхучра, масалан, ҳазор ё се ҳазор танга дода, дар хучраи вай ҷойгир мешуд. Соҳиби хучра аз он маблағ ба тариқи тичорат ... судхӯрӣ фоида мебурд...гаравдеҳ ё гаравгир хоҳад, маблағ ва хучра ба соҳибонаш гардонда шуда миёнашон кушода мегардид.

...талаба ба гарав гирифтани хам кодир набошад, ба тарзи зиёфат, ё бо ягон роҳи дигар ба соҳиби хучра манфиати моддӣ расонида, дар хучраи вай истиқомат мекард. Баъзан мешуд... муллоҳои хучрадори бесавод ба шартӣ ба худашон дарс хондан ба талаба хучра медоданд ... ба воситаи ин гуна шогирдони харида номи муллоӣ бароварда ба мансаби илмие мерасиданд, ҳеч набошад аз "тӯҳмати бесаводӣ" халос мешуданд.

Баъзе талабаҳо ба сабаби дар зери ҳимояти ягон одами калон ё шогирди ягон муллои бонуфуз будан ба василаи онҳо хучраеро ба даст дароварда чанд гоҳе аз дарбадарӣ халос мешуданд.

Садриддин Айнӣ

177. Шеърро хонед ва маънидод кунед.
Пайвандакхоро ёфта, аз рӯи хел ба ду сутун нависед ва
вазифаи ҳар кадоми онро тавзеҳ диҳед.

Рӯй дар қоидаи эҳсон кун,
Зохиру ботини худ яксон кун.
Якдилу якҷиҳату якрӯ бош
В-аз дурӯёни ҷаҳон яксӯ бош.
Аз қачӣ ҳезад ҳар ҷо ҳалалест,
«Ростӣ-растӣ» некӯ масалест.
Рост ҷӯ, рост нигар, рост гузин,
Рост гӯ, рост шунав, рост нишин.
Тир агар рост равад, бар ҳадаф аст,
В-ар равад қач, зи ҳадаф баргараф аст.
Рав рақамҳои «алиф», «бе» бинигар,
Ки алиф аз ҳама бошад баргар.
Рав бинех тахтаи абҷад ба канор,
Ки дарояд алиф аввал ба шумор.
Гар сабаб ҷӯяд ҳикматталабе,
Нест ҷуз ростӣ онро сабабе.

Абдурахмони Ҷомӣ

Шарҳи лугатҳо:

тахтаи абҷад—лавҳае, ки дар рӯи он ҳарфхоро
навишта меомӯзанд
эҳсон—некӯӣ, лутфу марҳамат, қарам, ато
якӯ—барӣ, софдил

Савол ва супоришҳо:

-
1. Дар талаффузи якдилу якрӯ чӣ ҳодисаи забониро пай бурдед?
 2. Бар ҳалаф аст-ро шарҳ диҳед.
 3. Муродифҳои дурӯӣ-ро номбар карда, бо яке аз онҳо ҷумлае гӯед.
-

178. Матиро хонед ва ҳикмати онро шарҳ диҳед. Гӯед, ки дар ин порча чӣ гуна ифодахоёро вохӯрдед, ки бароятон ачиб? Ҳоло онҳоро чӣ тавр баён мекунанд?

Искандар марде бузургро аз кордорони хеш маъзул (озод) кард аз амале бузург ва амале додаш дуну хасис (паст). Мард рӯзе ба даргоҳ омад. Сикандар ӯро гуфт: “Чӣ гуна мебинӣ амали хеш?”. Гуфт: “Зиндагонии малик дароз бод! Мард ба амал бузург набошад, балки амал ба мард неку шариф гардад ба некӯсиратӣ ва инсоф додану адлу дод густуридан”. Сикандарро ин сухан хуш омад ва ҳамон амал бад-ӯ боз дод ва ӯро баркашид.

Муҳаммад Фазолӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Дар мавзӯи “Вазифа шахсро бузург нагардонад, балки шахс вазифаро машҳур созад” иншое нависед.
2. Пайвандакҳоро ба хелҳо чудо карда, сохташонро шарҳ диҳед.
3. **Баркашид**-ро чӣ тавр мефаҳмед?

-
179. Моҳияти мақолҳои зеринро шарҳ диҳед ва барои собит сохтани ҳақиқати онҳо далелҳо оред. Гӯед, ки пайвандакҳо чӣ тобишero дар онҳо ифода кардаанд.

1. Ҳокро бо хокистар об куну дар ватан хӯр.
2. Одами беватан—булбули бечаман.
3. Зиндаю Ватан, мурдаю кафан.
4. Ҳифзи чон вочиб аст, вале ҳифзи ватан аз он вочибтар.
5. Мусофир ҳар кучо афтад, ватанро дӯст медорад. Ки булбул дар кафас афтад, чаманро дӯст медорад.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар мавзӯи **Одами беватан—булбули бечаман** иншое нависед.

2. Чаро дар мисоли аввал -у бо калима ҳамроҳ навишта шудааст?

180. Порчаи манзумро хонда маънидод кунед.
Пайвандакхоро навишта, хел, сохт ва тобиши онхоро аниқ созед.

Агар сулҳ хоҳад адӯ, сар мапеч,
В-агар чанг чӯяд, инон бармапеч.
Ки гар вай бубандад дари корзор,
Ту ро қадру ҳайбат шавад як ҳазор.
В-ар ӯ пои чанг оварад дар рикоб,
Нахоҳад ба ҳашр аз ту довар ҳисоб.
Ту ҳам чангро бош, чун кина хост,
Ки бо кинавар меҳрубонӣ хатост.
Чу бо сифла гӯй ба лутфу хушӣ,
Фузун гардадаш кибру гарданкашӣ.
Ба асбони тозию мардони мард,
Барор аз ниҳоди бадандеш гард.
В-агар мебарояд ба тадбиру хуш,
Ба тундиву хашму дуруштӣ макӯш.
Чу душман ба аҷз андаромад зи дар,
Набояд, ки пархош чӯй дигар.
Чу зинҳор хоҳад, карам пеша кун,
Бубахшою аз макраш андеша кун.
Зи тадбири пири кӯҳан бармагард,
Ки корозмуда бувад солхвард.
Дароранд бунёди рӯин зи пой,
Чавонон ба нерӯю пирон ба рой.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи луғатҳо:

инон бармапеч – канора мағир
корзор – чанг, муҳориба
риқоб – узангу; азми чанг қардан
ҳашр – қиёмат
сифла – ноодам, нокас, пастфитрат
ниҳод – табиат, сиришт, хӯй, одоб
рӯин – тануманд, паҳлавон
рой – андеша, фикр

Савол ва супоришҳо:

1. Имлои пайвандакхоро шарҳ диҳед.
2. Дар мавзӯи “Сулҳу амният – боиси фароғат” иншо нависед.
3. Пайвандаки мисраи охирро ёбед ва гӯед, ки кадом вақт шакли – **ву** истифода мешавад.

181. Ба ҷои нуқтаҳо пайвандакҳои мувофиқ гузошта матро нависед.

Овардаанд, ...дар пеши расул мардеро месутуданд; ...ӯ марде азим, бақувват аст. Фармуд: “Чӣ гуна?” Гуфтанд: “Бо ҳар кас, ки гӯшти гирад, ӯро бияфканад, ...ба ҳама кас барояд”. Расул фармуданд; “Қавӣ ... мардона он бошад, ... бо хашми хеш барояд, на он ки касеро бияфканад”.

*Абӯҳомид Ғазолӣ***Шарҳи лугатҳо:**

азим – бисёр, зиёд.

бо ҳама кас барояд—бар ҳама пируз шавад.

Савол ва супоришҳо:

1. Вазифаи пайвандакхоро маънидод кунед.
2. Ба матн чӣ ном гузоштан муносиб аст?
3. **Овардаанд** ро боз чӣ тавр ифода кардан мумкин?

182. Матро хонед ва мавқеи пайвандакхоро муайян созед.**ШАРҲИ ҲОЛИ ИБНИ СИНО АЗ ЗАБОНИ ХУДАШ**

Султони Бухороро, дар он вақт ки Нӯҳ ибни Мансур буд, маризӣ ориз гашт, ки утаббо дар он вомонданд. Дар он авқот номи ман шӯҳрате ёфта буд ва дар хидмати Султон маро мазкур сохтанд ва ба ихзори ман фармон расид. Чун ҳозир гаштам, бо соири утаббо мушорикат кардам, то оқибат офият ёфт ва ба ин васила ба хидмати ӯ мавсум гаштам. Рӯзе илтимос кардам, ки маро рухсати духули дорулкитоб ва назораи онҳо фармояд. Рухсат фармуд. Пас чун дохил гаштам, чандин утоқ дидам. Дар ҳар утоқ чандин сандуқ болои якдигар чида. Як утоқ кутуби арабият ва шеър. Дигарӣ фикҳ, дигарӣ кутуби ҳадис. Ва

хамчунин ҳар илмеро утоке чудогона буд. Пас феҳристи кутуби кудаморо ба назар даровардам. Ва он чӣ аз онҳо мехостам, бардоштам ва бисёр китоб ёфтам, ки агар аксари мардум номи онҳоро ҳам нашнида буданд. Ва ман ҳам қабл аз ин надида будам ва баъд аз он ҳам назди касе надидам. Пас маҷмӯи он кутубро хондам ва бар қавоиди онҳо зафар ёфтам. Ва мартабаи ҳар мард ва ҳар илм маро маълум гардид. Ва чун ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ расидам, аз ҳамаи ин улум фориг гардида будам ва он рӯз ҳифзи ман улувро бештар буду имрӯз пухтатар аст. Вагарна илм яке аст ва чизе тоза бар илми ман наҷфзуда.

аз тарҷумаи «Таърих-ул-ҳукамо»-и Қифтӣ

Шарҳи луғатҳо:

утаббо – табибон

дар он во монданд – муолича карда натавонистанд

мавсум гаштам – маъруф гаштам

маро мазкур сохтанд – аз ман ёд карданд

маро маълум гардид – бароям ошкор гардид

Савол ва суноришҳо:

Тарҷумаи ҳоли худро нависед ва аз пайвандакҳо моҳирона истифода баред.

183. Байтҳоро хонед ва вазифаи пайвандакҳоро шарҳ диҳед.

1. Агар дашном фармой, в-агар нафрин, дуо гӯям,
Чавоби талх мезебад, лаби лаъли шакархоро.

Ҳофизи Шерозӣ.

2. Сифотат баски беҳадду ҳисоб аст,
Фақат тасвири ҳуснат сад китоб аст.

М. Турсунзода

3. Бинӣ агараш миёни мардум,
Мардонагиаш баҳо надорад.

М. Турсунзода

4. Мезанад ҳасм, гар ки ту ўро назанӣ,
Меканад решаат, ар решаи ўро наканӣ.

А. Лоҳутӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Шаклҳои дигари пайвандакхоро номбар кунед.
2. Имлои онхоро дар ёд нигоҳ доред.

184. Чумлаҳоро нависед ва гӯед, ки пайвандаки кадом чумлаҳоро иваз кардан мумкин аст ва чаро?

1. Агар Одинаро ба даст дароварда натавонанд ҳам, аз ин кампир ниқори худро мегиранд. (С. А.)
2. Акнун пушаймонӣ суде надошт, чунки тир аз камон бар хато часта ва мурғи матлаб аз даст рафта буд. (С. А.)
3. Барои он ки ӯ фарзанди кадом кас будани худро донад, ҳақиқати ҳолро ба ҳуди ӯ фаҳмондем. (С. А.)
4. Дар он ҷо аҳволам бад буд, барои он ки бисёри хидмат... аз фурсат ва тоқати ман зиёд буд. (С. А.)

185. Ҳикоятро хонед ва шарҳ диҳед. Ишое нависед ва замони зиндагии худро дар он тасвир намоед.

Марде ҳоҷӣ андар бодия (биёбон) аз қофила мункатеъ шуд ва роҳ ғалат карду дар регистоне афтод ва мерафт то ба хаймае расид. Пиразанеро дид дар хайма ва саге бар дар хуфта. Ҳоҷӣ салом кард ва аз он пиразан таъом хост. Пиразан гуфт: “Бирав море чанд биовар, то ман бирён бикунам ва ту бихӯрӣ”. Ҳоҷӣ гуфт: “Ман мор наёрам гирифта”. Пиразан гуфт: “Ман бо ту биоям”. Пас ҳоҷиро ва сагро бибурд ва ба канори регистон шуд ва море чанд биғирифту биовард ва бирён кард, то ҳоҷӣ коми ноком бихӯрд. Ҳоҷӣ ба чашма омад, обе дид шӯру талх. Чора надид, бихӯрд ва боз омад. Пиразанро гуфт: “Маро аҷаб аз кори ту, ки ба чунин ҷой ва чунин таъому об бех ҷӣ гуна зиндагонӣ мекуӣ?” Пиразан гуфт: “Ба вилояти шумо ҷӣ гуна бошад?”. Гуфт: “Маро хонахову бӯстонҳои хуш бошад ва таъомҳои латифу гӯштҳои фарбех ва неъматҳои гуногуну меваҳои алвон (рангоранг) ва ширин ва обҳои гуворову чашмаҳои пуроб бувад”. Пиразан гуфт: “Ин ҳама шунидам. Маро

бигӯй, ки шумо зери дасти касе бошед, ки бар шумо ситам кунад ва чун гуноҳе кунед, шуморо аз молу мулк бар оварад?”. Ҳочӣ гуфт: “Ин бувад”. Пиразан гуфт: “Пас он таъомҳои латифу ҳалвоҳои ширин ва обҳои раvon андар он тарсу биму бедодӣ ҳама заҳр аст. Ва ин таъомҳои мо дар ин эминӣ ҳама позаҳр асту гуворанда ва нашнидаӣ, ки бузургтарин неъмате аз паси дину мусулмонӣ тандурустӣ асту эминӣ. Ва эминӣ аз сиёсати подшоҳ бувад”.

Пас вочиб кунад подшоҳро, ки сиёсат кунад ва бо сиёсат бувад. ...Ва подшоҳи вақту замони мо бад-ин сиёсату хайбат бояд, зеро ки халоиқи имрӯзаина на чун халоиқи пешинаанд, ки замони бешармону беадабон ва бераҳматон аст. Ва агар султон андар миёни эшон заифу беқувват бувад, бешакк вайронии ҷаҳон бувад ва дину дунёро зиёну ҳалал расад ва ҷаври султон филмасал сад сол чандон зиён надорад, ки яксола ҷаври раият бар якдигар. Ва чун раият ситамкора шаванд ва эзид таъоло бар эшон султони қохир гуморад.

Муҳаммад Ҷазоӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Дар кадом ҷумлаҳо ҳикмати ҳикоят баён шудааст?
2. Аҳамияти пайвандакҳо дар матн аз ҷӣ иборат аст?
3. Пайвандаки кадоме аз ҷумлаҳоро метавон иваз кард?

186. Ҷазалро хонед ва гӯед, ки такроран истифода шудани пайвандаки ё ба он ҷӣ тобише бахшидааст?

Ҷуз ишқ ҷаҳон ҳунар надорад,
Ё дил ҳунари дигар надорад.
Ё мавсими сабри ман ҳазон шуд,
Ё нахли умед бар надорад.
Ё бар руҳи ман намешавад боз,
Ё қалъаи бахт дар надорад.
Ё васли ту исмати башар нест,
Ё толеи ман зафар надорад.
Ё домани раҳми ту тилисм аст,
Ё нолаи ман шарар надорад.

Ё тири ту бигзарад ниҳонӣ,
Ё синаи дил сипар надорад.
Ё Ишқ, хати амон ба ӯ дод,
Ё дил зи бало ҳазар надорад.
Ё чашми ту бо дилам рафиқ аст,
Ё шери сиях хатар надорад.
Ё бо дили хаста меҳрубон бош,
Ё чон биситон, зарар надорад!

Абулқосим Лоҳутӣ

Шарҳи луғатҳо:

тилисм – чоду

шарар – пораҳои оташ, шарора

шери сиях – киноя аз торикни шаб

Савол ва супоришҳо:

1. Дар байти дуҷум бар чӣ маъно дорад?
2. **Чу**з дар байти аввал чӣ тобише дорад ва кадом хиссаи нутқ аст?
3. Ғазалро хифз кунед.

187. Матиро хонда, ҷумлаҳои пайвандакдорро нависед ва кадом хели пайвандак буданашро шарҳ диҳед.

Ҳамин ки ба ҳавлӣ Сангин Полвон даромада омад, дар чеҳраи марду зан табассум гул кард. Ин пирамард аз ҳафтод гузашта бошад ҳам, бардаму чолок ва хеле ширинқору базлагӯй буд. Вай марде буд газгӯшти миёнақад, дасту гандани сerraгупай ва риши тор-тораи дароз дошт. Мардум ба дурӯғпардозӣ ва мазокҳои ӯ одат карда буданд. Вай ба гапҳои дурӯғу бофтаҳои чунон чомаи ҳақиқат мепӯшонд ва чунон рангу бор меод, ки як шахси бори аввал бо ӯ дар сӯхбат нишаста аз нақлҳои вай мабхут мегашт. Ҳама медонистанд, ки Сангин Полвон одами дилсофу бекина аст, шӯхию дурӯғтӯйҳои ба касе зарару зиён намеоранд.

Меҳмон Бахтӣ

Савол ва супоришҳо:

1. **Табассум гул кард**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. Иншое нависед ва дар он шахсро бо хислатҳои тасвир кунед.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОРУ ҶАМБАСТИ ПАЙВАНДАКҲО

1. Пайвандакҳо ба кадом ҳиссаҳои нутқ дохил мешаванд?
2. Вазифаи пайвандакҳо аз чӣ иборат аст?
3. Аломатҳои грамматикии пайвандакҳо дар чӣ зоҳир мешавад?
4. Моҳияти луғавии пайвандакҳо чиро нишон медиҳанд?
5. Пайвандакҳо аз рӯи вазифа ба чанд гурӯҳ ҷудо мешаванд?
6. Пайвандакҳои пайвастро номбар кунед.
7. Пайвандакҳои пайҳам кадомҳоянд ва чӣ тобишҳоеро ифода мекунанд?
8. Пайвандакҳои хилофӣ кадомҳоянд ва чӣ вазифа доранд?
9. Пайвандакҳои ҷудой дорои кадом тобишҳоанд?
10. Кадом пайвандаки пайвасткунанда баъзан тобиши хилофиро ифода мекунад?
11. Тарзи навишти пайвандаки – у (-ю, -ву) чӣ гуна аст?
12. Пайвандакҳои тобеъкунанда чӣ вазифаро иҷро мекунанд?
13. Аз рӯи тобишҳои маъноӣ пайвандакҳои тобеъкунанда ба чанд навъ ҷудо мешаванд?
14. Пайвандакҳо аз ҷиҳати сохту таркиб бар чанд навъанд?
15. Пайвандакҳои асли қадомҳоянд?
16. Пайвандаки сервазифа (серистеъмол) кадом аст?
17. Кадом пайвандакҳо шаклҳои ихтисор доранд ва ҷаро?
18. Ҷои пайвандакҳо дар ҷумла чӣ гуна аст?
19. Дар аввали ҷумла омадани пайвандаки ва, аммо, лекин ба меъёри забон мувофиқ аст ё не?
20. Пайвандакҳои таркибӣ аз кадом ҳисоб зиёд мегарданд?
21. Тарзи навишти пайвандакҳои таркибӣ чӣ гуна аст?
22. Пайвандакҳо сермаъно мешаванд ё не? Ҷаро?
23. Кадом пайвандакҳо дар ҷумлаҳои содда, мураккаби пайваст ва қадоме аз онҳо танҳо дар ҷумлаҳои мураккаби тобеъ истифода мешаванд?
24. Пайвандакҳо нишондиҳандаи махсуси морфологӣ доранд ё не? Ҷаро?
25. Пеш аз кадом пайвандак вергул гузошта намешавад?

ҲИССАЧАҲ

88. Ҷумлаҳоро хонед ва муқоиса карда гӯед, ки аз ҳам чӣ фарқе доранд?

1. Ман он сол дар оилаамон ба ҷои падар, ба ҷои модар ва ба ҷои дастёр кор мекардам.

2. Мо ба манзил рафта хобида пагоҳонӣ ба сайргоҳ омадем.

3. Ҳаминҳо газалҳои домуллои акаат, -гуфт ва ба хондани онҳо даромад.

4. Албатта, аз девона ранҷидан дуруст нест, ба холи вай раҳмам омад.

1. Ман он сол дар оилаамон **ҳам** ба ҷои падар, **ҳам** ба ҷои модар ва ҳам ба ҷои дастёр кор мекардам.

2. Мо ба манзил рафта хобида **боз** ба сайргоҳ омадем.

3. **Ана** ҳаминҳо газалҳои домуллои акаат, -гуфт ва ба хондани онҳо даромад.

4. Албатта, аз девона ранҷидан дуруст нест, **ҳатто** ба холи вай раҳмам омад.

89. Ҷумлаҳоро нависед ва онҳоро таҳлил карда гӯед, ки калимаҳои ишорашуда чиро ифода мекунанд.

1. **Охир** дар ин шаҳри мусофирӣ, бекаси, бе пул чӣ кор кунӣ. (С. У.)

2. **Ҳа дарвоқеъ** қариб буд, ки аз ёдам барорам. (С. А.)

3. Меҳмонон ҳамагӣ пароканда шуда рафтанд ва дар хона **аниҳо** хешовандон монданд. (С. А.)

4. Рӯзе маҳдум қадаре сурх шуда аз ман пурсид:

— **Магар** ту ҳар рӯз нонро аз пули худат харида меой?

— **Оре** — гуфта тасдиқ кардам ман. (С. А.)

Хиссачаҳо хиссаи номустиқони нутқ буда, ба калима, ҷумла ва ба тамоми баён тобишҳои гуногуни маъноӣ мебахшанд.

Хиссачаҳо аз пешоянду пайвандакҳо, ки вазифаи грамматикиро анҷом медиҳанд, фарқ, мекунад. Хиссачаҳо имконияти ахборро баланд бардошта, нутқро аниқу ифоданок ва муассир мегардонанд. Ин хусусияти онҳо дар маъноӣ лугавиашон нухуфтааст. Бо ёрии хиссачаҳо ҳодисае аниқу равшан гашта, тобишҳои шубҳаю таъҷуб ва ҷудою инқор ифода меёбанд. Онҳо тағйир наёфта, аъзои ҷумла ҳам намешаванд.

190. Порчаи шеърро ифоданок хонед ва хиссачаҳои онро муайян кунед. Гӯед, ки онҳо ба шеър чӣ тобише ато кардаанд.

Мурдам андар роҳи ишқаш, ёр медонад магар?
Фарқа дар хун гашт дил, дилдор медонад магар?
Менамояд ранги сунбул, мекунад кори каманд:
Ҳилаҳои зулфи ўро мор медонад магар?
Сад ҳазорон бор гуфтам: “Кори дигар пеш гир”,
Дил ба гайр аз ишқ, дигар қор медонад магар?
То шаҳар дар бистари ноз аст ёрам гарми хоб,
Хун чақад з-ин дидаи бедор, медонад магар?..

Абулқосим Лоҳутӣ

191. Ифоданок хонед ва фарқи байни пайвандаку хиссачаҳоро шарҳ диҳед.

Рӯю мӯю чашму абрӯю даҳонат дилкаш аст,
Қадду басту ғабғабу ҳолу лабонат дилкаш аст.
Шакли абрӯят қамон, аммо қамонат қонқазост,
Тори миқғонат синон, аммо синонат дилкаш аст.
Пешу пас майлонқунии қоматат бас дилқабост,
Ҳар тараф ҳам хӯрдани мӯю миёнат дилкаш аст.
Ҳам табассумрезии тарзи нигоҳат рӯҳбахш,
Ҳам шақаромезии таври баёнат дилкаш аст.
Ҳам гулистони қамоли безаволат дилқушост,
Ҳам баҳористони ҳусни беҳазонат дилкаш аст.

Ҳам хиромат дилрабою ҳам адоят дилфиреб,
Ҳам каломат дилнишину ҳам забонат дилкаш аст,
Алгараз, сар то ба поят кони хусни дилбарист,
Нест хочат гуфтан инат ё ки онат дилкаш аст.

Садриддин Айни

192. Матиро хонда, вазифан хиссачаҳоро шарҳ диҳед.

Ба китобхона пирамарди хамидақомат – Шаҳиди Хаттот дохил шуд, ки ўро дар боми пастаки назди ҳавлии Абӯалӣ дида будам.

— Чагонӣ! — фарёд кард вай, холо аз остона надаромада.
— Ба худо ки ту пайгамбар будай!

Нигоҳбони китобҳо қад рост карда, ба гуфтори дӯсташ гӯш андохт.

— Имрӯз пагоҳӣ он бача-писари Абдуллоро дастгир карда, кашонкашон ба боргоҳ бурданд.

— ~~Ҳа~~, окибат/ба даст афтод, гӯй! ~~!~~

— Бале, бале. Маълум шуд, ки бо табобати худ ба подшоҳ зарар расондааст.

— Магар ман нагуфта будам? — овози Чагонӣ тантана пайдо кард. — Ман гуфта будам, ки агар ин бача дар ҳамин синну сол ба донишмандӣ шўҳрат ёфта бошад, ин аломати он ки вай фиребгар аст!

Дар ҳамин вақт марди дарборӣ ва аз паси ў Абӯалӣ вориди китобхона шуданд.

— Ба ин навчавон китобҳоро нишон диҳед, подшоҳ фармуданд! — дарборӣ иро гуфту рафт...

Сотим Улғузода

193. Порчаҳоро нависед ва хиссачаҳоро ёфта, ба зерашон хат кашед. Гӯед, ки онҳо чӣ тобишҳоеро ифода мекунанд.

1. Фақат сӯзи диламро дар ҷаҳон парвона медонад,
Ғамамро булбуле, к-овора шуд аз лона медонад.

А. Лоҳутӣ

2. Танҳо на ман адиби суҳандонам,
Ҷанговару муборизи майдонам.

Ман ҳам ҳарифи тӯпаму тайёра,
Ҳам ошнои чаккушу сандонам.

А. Лоҳутӣ

3. Ана ҳамин соҳибхона ҳамон ҷавон аст, ки ўро Мачиди
каҳқашонӣ меноманд. (С. А.)

4. – Магар ўро намешинохтӣ? — пиракӣ суолҳои охирини
худо ба ман бо ҳаяҷон меод. (С. А.)

194. Матро хонда, ҳиссаҳои онро муайян кунед ва гӯед,
ки онҳо чӣ тобишро ифода кардаанд.

Аз даричаи боғ Бобак намудор шуд:

— Гардиш мекунад, бобочон?

— Биё, Бобакчон, Абӯ Дулаф бедор шуд?

— Не, ханӯз хоб.

Ровӣ бо ҳоби тӯлонӣ мондагии роҳи дарозро мебаровард.

— Хуб шуд, ки омадӣ. Биё, ман туро имтиҳон мекунам.

Бобак як қадар ҳаросида бемайл ба наздики устод омад.

— Сабаки наватро аз ёд кардӣ?

— Кардам, бобочон, аммо намедонам ҳамааш ба ёдам
бошад ё не.

— Холо мо инро мебинем. Ку бигӯ, вақте ки аз
Бузургмеҳр дар бораи росткориву шоистагии инсон суол
карданд, ҳақим чӣ посух дод?

Бобак фикр карда аз “Шоҳнома” байтҳои дахлдорро ба
ёд овард ва дармонда-дармонда хонд...

Сотим Улугзода

195. Порчаҳои манзумро хонда маънидод кунед ва
ҳиссаҳоро аниқ сохта, вазифаи онҳоро шарҳ диҳед.

1. Ба Сикандар на мулк монду на мол,
Ба Фаридун на тоҷ монду на тахт.
Пеш аз он кун ҳисоби худ, ки туро
Дигаре дар ҳисоб гирад сахт.

Саъдии Шерозӣ

2. Ёд дорам зи пири донишманд,
Ту ҳам аз ман ба ёд дор ин панд.
Ҳар чӣ бар нафси хеш напсандӣ,
Низ бар нафси дигаре мапсанд.

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Порчаи дуюмро ба наср баргардонед.
2. Пайвандаки байти порчаи аввалро ёбед.
3. Фарқи байни пайвандаку ҳиссаҷа дар чист?

196. Ҳикоятро хонда маънидод кунед. Гӯед, ки ҳиссаҷаҳои дар матн буда чӣ тобишero ифода мекунанд.

Ҳаким гӯяд вой бар он кас, ки мубтало шавад бар сӯҳбати подшоҳон, ки эшонро на дӯст буваду на хеш ва на фарзанду ва на хидматгор ва на озарм (рахм). Ва касеро озарм надоранду гиромӣ накунанд, магар он ки ба касе хочатманд бошанд аз рӯи дониш ё аз мардонагӣ. Чун хочати хеш аз эшон ёфтанд, на дӯстӣ монад ва на вафо ва на шарм. Ва кори эшон бештар риё бошад, гуноҳи хешро хурд доранд ва гуноҳи дигарон бузург донанд.

Сӯфиёни Саврӣ (олим, муҳаддис) гӯяд, ки бо султон сӯҳбат макун, ки агар мутеъ бошӣ, туро ранҷа дорад ва агар хилоф кунӣ, туро бикушад. Ва чун бор набошад, дар наздики мулук набояд шудан.

Муҳаммад Ғазолӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Чӣ ҳикматеро аз ҳикоят дарёфтед?
2. Тарзи навишти ҳиссаҷаҳоро шарҳ диҳед.
3. **Гиромӣ накунанд** ва **бикушад**-ро маънидод кунед.

Ҳиссаҷаҳо аз чихати сохту таркиб ба содда ва таркибӣ чудо мешаванд.

Ҳиссаҷаҳои аслии бале, наҳод, оё, магар, ҳатто, факат, танҳо, -ку, -а, ҳам, ҷи... ҷи, на ... на ва амсоли онҳо содда мебошанд.

Ҳиссачаҳое, ки аз ду ва ё зиёда калимаҳо таркиб ёфтаанд, таркибӣ мебошанд: ҳатто ки, наҳод ки, аз афташ, ана ҳамин, майлаш – куя.

197. Матиро хонед ва ҳиссачаҳоро муайян карда, аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

— Ҳама сӣҳату саломатанд? Бачаҳо хубанд? — пурсид Қурбон.

— Ҳа-а, — маддор ҷавоб дод Фарҳод ва дили Қурбон рағ зад.

— Ту донӣ – ҳудо, росташро гӯй...

— Нағз, ако, нағз... фақат ҳоло ба боду ҳавояш одат накардаем.

— Дар он ҷонибҳо нам нашудааст, мегӯянд... А?

— Ҳо, ако, андаке фарқ дорад...

— Ту боз мегардӣ-а? — ...Ман гандум диҳам, барои бачаҳо бар...

— Агар худатон ҳам равед, мебарам.

— Не, ман рафта наметавонам, ин ҷо кор дорам, хоҳӣ гандумро бор мекунам, қурӯт медиҳам...

— На мебарам, ако.

— Арвохи падарат, бар... Кӣ медонад, ки...

Дилатон ба бачаҳотон сӯзад, меравед.

— Не, не, ту як кори савоб бикун... Ба ту ҳам гандум медиҳам.

— Ман аз сад ҷой гандум меёбам, аммо, лекин шумо бояд...

— Барои ҷӣ бояд? Магар...

— Не, ҳама сӣҳату саломат...

Қурбон ба андеша рафт: “Майлаш гуфти ту шавад, мошини тайёр, хабар гирифта меоям”.

Сорбон

198. Ба ҷои нуқтаҳо ҳиссачаҳои ҳо, бале, оре ва не, на гузошта ҷумлаҳоро нависед.

1. 20 дилатонро танг карда нашинед ҳам, мешавад, ман намеравам.

2. Сокина дигар ~~ба~~ ба гапи модараш ва ~~ба~~ ба насихатҳои падараш гӯш мекард, вай танҳо фикри ба Маскав рафта хондан дошту халос.

3. ...ин таклифи маъқул, — гуфт аз байни ҷанговарон касе.

4. — Гулмоҳҷон, — гуфт модар аз сари оташдон, — ту мегӯӣ, ки дар ин ҳалта ниҳолҳо ҳаст, ки барои шинондан овардаӣ. Дар кучо мешинонӣ?

— Дар ягон ҷои мувофиқ.

— Дар ҳамин кишлоқи худамон?

— ... модарҷон, дар ҳавлиамон.

5. ... ӯ ватандӯстӣ ҳақиқӣ буд.

6. ..., ман ба лаби дарё намеравам! — оташинона гуфт Олимҷон.

7. ..., баъди дуруст шудан ҳам бояд шумо ду моҳ дам гиред, — таъкид кард духтур.

199. Матро хонед, ҳиссаҷаҳои онро нависед ва аз ҷиҳати сохт муайян карда, тобишҳои онҳоро шарҳ диҳед.

Чашмони бе он ҳам танги доруфурӯш аз табассум ба ду теги бисёр тунук монанд гаштанд.

— Сарвату давлат ҳоло дар пеш, нигарони ману шумо? Оре, оре.

Вай овозашро паст кард, то ки гапашро устод нашунаванд.

— Мардуми Бухоро ҳама ба як забон мегӯянд, ки шумо подшоҳро бо давои нав сиҳат кардаед. Модоме ки онро тамоми Бухоро мегӯяд, пас ҳисоб кунед, ки ин чӣ қадар пул мешавад...

Чӣ гуна пул? — ҳайрон шуд Абӯалӣ.

— Албатта, на он пуле, ки ман аз фурӯши доруҳои қайоварам даромад мекунам.

— Ман намефаҳмам, шумо чӣ гуфтани ҳастед?

Доруфурӯш ба Абӯалӣ чашмаке зад, гӯё изҳор кард, ки: худатро ба нодонӣ назан!

Дониста монед, ки шумо он пулхоро ба ман ба даст оварда наметавонед.

Баъд доруфуруш сукути маънидоре кард.

— Ҳо! — ба мақсад пай бурд Абӯалӣ. — Шумо мехоҳед, ки ман тарзи тайёр кардани доруру ба шумо гӯяму аз дигарон пинҳон дорам?

Чехраи доруфуруш аз мамнуният равшан гашт.

— Хеле дер дарёфтед! — Мо ба он доруи шумо — “шоҳдору” ном мемонем.

Абӯалӣ китфҳояшро ба ҳам кашид:

— Ин фақат яке аз доруҳост. Ин аст китоби табиби ҳинду Сушрута... Ман инро аз “Савон-ул-ҳикмат” ёфтам. Дар ин ҷо бисёр доруҳои номаълум зикр ёфтаанд.

Сотим Улугзода

ХЕЛҲОИ ҲИССАЧА

200. Матиро хонда, ҷумлаҳои хиссачадорро нависед ва аз рӯи тобиши маъно ба хелҳо ҷудо кунед.

— Ба хаёлам, санъаткор буд.

— Санъаткор? Не-е, худаш гуфт — ку, ҳисобчӣ!

— Наход?

— Ҳар кӣ бошад, хушбахт будааст.

— Эҳ, ман агар вай барин навохта метавонистам.

— Ба мӯйсафед чӣ гуфт, — шунидӣ?

— Не...

— Дар ҳақиқат думбурашинос будааст.

— Бехуда нагуфтаанд; қадри зар заргар бидонад, қадри гавҳар гавҳарӣ.

— Ростӣ гап, агар овозашонро намешунидам, он думбураҳо ба ман асло маъқул намешуданд.

Самтор Турсун

**201. Матро хонда, хиссачаҳои онро ёбед ва аз рӯи
вазифашон ба хелҳо чудо кунед.**

Дар ин дам чашми вай (Бехзодхони рохзан) ба ман афтод
ва гуфт.

— Э чавон, пеш биё.

Лоилоҷ лохавлгӯён пеш рафтам.

ӯ гуфт:

— Э бедавлат! Бе фикр мардум ин гуна корхоро монанди
ту мекунанд... Агар меҳмон намебудӣ, чунон ҳалка дар
гӯшат мекардам, ки тамоми чоҳилодро танбех мешуд. Чун
ин сухан шунидам, чуръат пайдо карда пеш давидам, ки ба
пояш афтам. Аммо вай бағал кушода маро дар бар кашид ва
чабинаро бӯсид ва хандида гуфт:

— Э золим! Касе ҳамчунин кори бузургеро пеш гирад ва
боз чунин бепарво нишинад, лоакал дарро ҳам набандад?!

Инро шунида, ба ёдам омад, ки дарро набаста будам.
Дониستم ҳақ ба ҷониби ӯст. Забон ба узр кушодам ва
дасташ бӯсидам.

ӯ гуфт:

— Ин кушташударо мешиносӣ?

Гуфтам:

— Бале, даме пеш аз ин дида будам.

Гуфт:

— Сабаби кушта шуданаш чист?

Гуфтам:

— Намедонам!

Гуфт:

— Бародар, бахт ёр шуд, ки ман дар вақташ расидам ва ин
кампири фиребгарро дидам.

аз китоби «Чор дарвеш»

Ҳиссачаҳо аз рӯи маъно ва вазифа ба хелҳои зерин
чудо мешаванд:

Саволи: магар, оё, наҳод, кӣ, -чӣ?

Таъкидӣ: ҳатто, ҳам, хоҳ..., хоҳ, гоҳ...гоҳ, на...на.

Тасдиқӣ: ҳа(ҳо), бале, оре, хуб (хӯш), хайр.

Инкорӣ: не, на,

Қувватдиҳанда: мана, -ку, -дия, э.

Маҳдудӣ: фақат, танҳо.

Ин тақсимот танҳо аз рӯи вазифа аст, чунки дар матн баъзан як ҳиссаҷа вобаста ба мақсади ғӯянда вазифаҳои дигар ҳиссаҷаҳоро адо менамояд.

Ғайр аз ин як қатор ҳиссаҷаҳои дигар низ ҳастанд, ки орзу (кошки...), тахмину зарурат (мабодо, эҳтимол), монандкунӣ (ғӯё... таклифу далолат (канӣ, чӣ) ва ғайраро ифода мекунад: Кошки имрӯз борон наборад. Мабодо Содик наояд. Ба хона дарой-чӣ.

202. Ба ҷои нуқтаҳои ҳиссаҷаҳои мувофиқро гузошта ҷумлаҳоро нависед.

1. ... ӯ дар хона монда буд.

2. Ман намеравам, гуфтам ...!

3. Имрӯз ба саёҳат мерафтем

4. ... Қосим дар ин байн наменамуд.

5. Дар вақти ҳарфчинӣ ӯ ... як ҳарфро ҳам партофта намеравад.

6. ... он манзараҳои зебо. ¹ ² ³ ⁴
(-ку, мана, ҳатто, -дия, фақат, танҳо).

203. Матиро хонед, ҳиссаҷаҳоро ёфта ба хелҳо ҷудо кунед.

— Пас, қарзро бефоида бардоштед? — ғӯён модарам таачҷубкунон пурсид.

— Албатта, бефоида! — гуфт падарам ва шарҳ дод: ман қарзхоямро аз ҳар кас кам-кам қардам, аз ҳар кас аз 20 танга (3 сӯм) то 30 танга қарз гирифтам...

— Ҳамашон бефоида доданд? — гуфта пурсид модарам боз таачҷубкунон.

— Албатта, ман аз ягон каси бегона ва ё аз ягон касе, ки фоидахӯриро ба худ касб қарда бошад, қарз напурсидам.

Ҳамаи қарзхоямро аз ҳешовандони соқтарегӣ ва аз ошноҳои наздикам гирифтам. Ҳатто онҳо дар вақти қарз пурсиданам пулро дода истода: “Ин маблағи ночизро қарз ҳисоб нақунед, балки тӯёна шуморед” ҳам гуфтанд...

Садриддин Айни

204. Порчаро нависед ва ҳиссачаҳоро муайян карда, тарзи навишти онҳоро шарҳ диҳед. Ин ҳиссачаҳо асосан хоси кадом тарзи баёнанд?

- Сухани ўро фарёду нидоҳои колхозчиён пахш карданд:
- Ҳой, чиба қор намеқунат мошинат?
 - Ҳамидҷон, чӣ шуд-а?
 - Ҳамин ҳам қор-мӣ? Оба баровардан дарқор, оба!
 - Худаш чӣ гап-а?

Пӯлод Толис

205. Порчаро хонед ва ҳиссачаҳоро ёфта гӯед, ки дар ифодаи фикр чӣ нақше доранд. Аломатҳои китобати ба ҳиссачаҳо марбутро шарҳ диҳед.

— О, бачем, чӣ ин чо меистем? Биёед хона дароем, — равон шуд пиразан. — Биё, шери момош. Ҳа, номата напурсидам... Маъруфҷон? Номи хуб доштаӣ.

— Холаҷон, ба шумо ташвиш мешавад. Мо ба хонаи Абдумачид равем, — гуфт Хуршед узроме.

— Не, наместонам. Мо бегона неместем. Ману очаат апаву хоҳар барин будем... овози пиразан ларзиду дар чашмонаш ашқ ҳалқа зад.

— Як бор остонаи мани пиру бекас ҳам қадами меҳмони азиза бинад...

Хуршед ба писараш нигарист. Маъруф ишора кард, ки мебароянд.

Эҳсон Субҳон

Ҳиссачаҳои **-ку**, **-дия**, **-а**, **-чӣ** бо дефис навишта мешаванд. Ин ҳиссачаҳо асосан дар услуби гуфтугӯ истифода мешаванд.

Ҳиссаҷаҳои мазкур дар адабиёти пешин ба назар намерасанд. Воқеан, бидуни онҳо ҳам фикрро баён кардан мумкин ва дар доираи меъёри забон аст.

206. Порҷаро нависед ва зери ҳиссаҷаҳо хат кашида, тобишҳои маъноии онҳоро муайян кунед.

... — Ҳаво чунон гарм, ки -- пиёлро ҷониби Набӣ дароз кард Расул, — гӯё таги замин пури танӯр бошад.

Набӣ аз гиребони курта дошта, сари дилашро шамол дод.

— Яқзарб, барои зимистон коху алаф дорӣ?

— Не ҳоло. Ба умеди Самад ман.

— Ха, писарат коргари ҷангал-а. Нағз, ки ту ақаллан ҷои умед дорӣ.

Ҷури Қӯҳзод

207. Порҷаҳои назмиро хонед ва ҳиссаҷаҳоро ёфта, ба хелҳо ҷудо кунед.

1. Эй кошкӣ, ба олам то ҷашм кор мекард,

Дил буду одам онро қурбони ёр мекард.

2. Дониш, эй деҳқон, асар дорад, намедонӣ магар?

Маърифат таъми шакар дорад, намедонӣ магар?

...Дарс хону кор кун, то аз саодат бар хӯрӣ,

Тухм агар пошӣ, самар дорад, намедонӣ магар?

Абулқосим Лоҳутӣ

208. Порҷаҳоро хонед ва вазифаи ҳар як ҳиссаҷаҳоро муайян кунед. Гӯед, ки онҳо ҷаро дар аввали ҷумлаҳо омадаанд.

1. Он гоҳ вазир ... рӯй ба ҳозирон оварда гуфт:

Оё шумо медонед, ки ман вазирӣ мамлакатам ва вазорати ман дерин аст, пеш аз он ки малик Осим ба салтанат нишинад, ман вазир будам, ӯ акнун салтанат тарк карда писар дар ҷои худ биншонд?

Гуфтанд:

— Бале, медонем вазорати ту аз падару бобо ба ту мерос монда.

2. Духтари малик гуфт: Оре, аз баҳри хамин рафта будам, вале падарам ба нахчиргоҳ рафта будааст ва ман интизори бозгаштани ӯ дорам.

3. Модари Ҳасан гуфт:

— Эй фарзанд, худо накунад, ки ман туро муҳолифат кунам. Магар ман девонаам, ки васиятҳои туро ба ҷо наёварам, ту бо хотири осуда сафар кун!

аз китоби «Ҳазору як шаб»

Савол ва супоришҳо:

1. Гуед, ки ҳиссаҷаҳои оё, магар, бале ҳоси кадом услубанд?
2. Пас аз кадом ҷумлаҳои ҳиссаҷадор асосан аломати савол гузошта мешавад?

209. Порчаи манзумро ифоданок хонда маънидод кунед ва дар матн ҷӣ нақш доштани ҳиссаҷаҳоро шарҳ диҳед.

Эй забон, ту бас зиёни мар маро,
Чун туйи гӯё, ҷӣ гӯям мар туро.
Эй забон ҳам оташу ҳам хирманӣ,
Чанд ин оташ дар ин хирман занӣ.
Дар ниҳон ҷон аз ту афгон мекунад,
Гарчи ҳарчи гӯиаш он мекунад.
Ҳам хафиру раҳбари мургон туй,
Ҳам анису ваҳшати хичрон туй.
Эй забон, ҳам ганҷи бепоён туй,
Эй забон, ҳам ранҷи бедармон туй.
Ҳам сафиру худъаи мургон туй,
Ҳам балису зулмати куфрон туй.

Ҷалолиддини Рӯмӣ

Шарҳи луғатҳо:

хафир – ниғаҳбон
анис – ҳолдон, ҳамсӯхбат
хичрон – ҷудой, фироқ
худъа – макр, ҳила
балис – макру фиреб
куфрон – носипосӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Байти дуюмро ба наср баргардонед.
2. **Ганчи бепоен** ва **ранчи бедармон** номидани забонро чӣ тавр мефаҳмед?
3. Пайвандаки байти охирро ёфта, муайян созед, ки аз хиссаҷа чӣ фарқ дорад.

210. Порҷаҳои шеърро хонда чӣ нақш бозидани хиссаҷаҳоро баён созед.

Кардаме дар хоки кӯи дӯст маъво, кошкӣ,
 Судаме рухсори худ бар хоки он по, кошкӣ,
 Омадӣ берун зи кӯи он сарви боло, кошкӣ,
 Бурқаъ афғандӣ зи рӯи оламоро, кошкӣ.
 “Дидаме дидори он дилдори раъно, кошкӣ,
 Дида равшан кардаме, з-он рӯи зебо, кошкӣ”.

Кӯи он маҳ то бувад, чаннат намебояд маро,
 То бувад чаннат, ба дӯзах дил фуру н-ояд маро.
 Пеши лаълаш кай даҳан бо Кавсар олояд маро,
 То бувад он сарв, Тубӣ хуш намеояд маро.
 “Хотир андар сояи Тубӣ наёсояд маро,
 Соя кардӣ бар сарам он сарвболо, кошкӣ”...

*Алишер Навоӣ***Шарҳи лугатҳо:**

маъво – ҷойгоҳ, макон
 судан – молидан
 бурқаъ – чашмбанд, парда
 Кавсар – номи чашмае дар бихишт
 Тубӣ – дарахти серсоя дар чаннат

Савол ва супоришҳо:

1. **Кардаме маъво**-ро боз чӣ тавр ифода кардан мумкин?
2. **Дида равшан кардан** чӣ маъно дорад ва онро дар забон чӣ мегӯянд?
3. Агар порҷаро бидуни **кошкӣ** хонем, чӣ ходиса рӯй медиҳад.

211. Чумлаҳоро хонед ва ҳиссаҷаҳоро аз ҷиҳати хел муайян сохта, тобишҳои маъноии онҳоро гӯед.

1. Хуб, агар ҳар кадомашонро ба як пуштаи ҷудогона баранд-ҷӣ. (С. А.)

2. Ҳамин вақт ба кӯча баромада як давр зада оем-ҷӣ?. (С. А.)

3. Биё, Дохунда ба сари хизмат биравем. (С. А.)

4. Қумрибӣбӣ пас аз қадаре хомӯшӣ ва андеша боз сухани худро давом кунонид. (С. А.)

5. Охир, аввал тар кардан ва баъд аз он хушконида ни пахтаҳо ҷӣ маънӣ дорад. (С. А.)

212. Порҷаҳои шеърро хонед ва вазифаи ҳиссаҷаҳоро муайян сохта, гӯед, ки онҳо ҷӣ марому максатро ифода кардаанд.

1. Маъруфтари ни ин замона,
Донӣ, ки манам дар ин миёна.
Ҳам ҳашмату ҳам ҳазина дорам,
Ҳам олати меҳру кина дорам.
Ман дурр ҳараму ту дурр фурӯшӣ,
Бифрӯш матоъ, агар бахушӣ!

Низомии Ганҷавӣ

2. На хун дар дил, на дар чашм об монда,
На хуш дар сар, на дар тан тоб монда.
На андар рӯзи равшан ҳисси бедор,
На шомии тира холи хоб монда.

Абулқосим Лоҳутӣ

213. Мактубро хонед ва ҳиссаҷаҳои онро аз рӯи хел шарҳ дода, мавқеашонро муайян созед.

Устои азиз ва мӯхтарам!

Яке аз рафӣқони аврупоӣ, ки коргари муҳимест, меҳодад дар вақти истироҳати тобистонӣ чанд рӯзе бо занаш дар

Самарқанд монда ҳам саёхат ва ҳам истироҳат кунад, баъд ба чоҳои дигар равад. Дар ин чандрӯза мевоҳад чои сабзу хурраме дошта бошад. Агар мумкин нашоавад, ба Самарқанд намеояд. Аз ман хоҳиш карда, ки ин масъаларо ба дӯстони худам дар Самарқанд бинависам ва агар мумкин бошад, ки чанд рӯз дар боғ бимонад, он вақт дар ҳамин саёхат ба Самарқанд ҳам меояд.

Ман ин мавзӯро ба Шумо ва тавассути шумо ба Раҳим Ҳошим ҳам менависам. Ё Шумо, ё Раҳим агар қабул кунетон, ки он рафик дар боғи Шумо ё боғи дигар, ки Шумо маслиҳат донед, монад (чанд рӯз), он вақт ба ӯ мегӯям, ки осудахотир бошад. Аввалҳои сентябр аз Маскав ҳаракат хоҳад кард. Илова бар ин ки одами боаҳамияте аст, коргари адабӣ ва адабиётдӯст ҳам ҳаст ва дар доираи байналмилалӣ хидматҳои адабӣ мекунад. Аз ин ҷиҳат аст, ки ман низ чандрӯза ӯро аз ҷиҳати чой дар боғ аз ҷониби Шумо илтимос мекунам.

Ҳам Шумо ва ҳам бародарам Раҳим аз мулоқот бо ӯ розӣ хоҳед шуд. Аммо дар хусуси худам: дар Кумитан Марказӣ дар Маскав монда, дохили хидмат шудаам. Илтимос ин, ки агар қоре дошта бошед, ба банда бинависед. Хидмате, ки аз дастам ояд, дарег нахоҳам кард. Агар ҳам рӯзе гузоратон ба Маскав афтод, манзил манзилу хонаи худӣ Шумост.

Дӯст ва шогирди Шумо Лохутӣ.

Албатта ё Шумо, ё Раҳим (ё ҳарду) ҷавоби ин аризаро хоҳед навишт, ки ба он рафик бигӯям. Асосан дилам мевоҳад, ки Шумо бо ӯ ошно шавед.

Бародарзодаҳоям ва модарашонро салом аз тарафи амакашон бирасонед.

Мунтазири ҷавоб.

Савол ва суноринҳо:

1. Мактубе нависед, ки дар он ҳиссаҷаҳо бамавқеъ истифода шаванд.
 2. Пайвандакҳо аз ҳиссаҷаҳо ҷӣ фарк доранд?
 3. Дар ин мактуб бештар кадом ҳиссаҷа истифода шудааст ва чаро?
-

ТАҲЛИЛИ МОРФОЛОГИИ ҲИССАЧАҲО НАҚШАИ ТАҲЛИЛ

- I. Кадом ҳиссаи нутқ аст.
- II. Аломатҳои морфологӣ:
 - а) тобишҳои иловагӣ;
 - б) тағйир намеёбад.
- III. Вазифаи синтаксисӣ.

НАМУНАИ ТАҲЛИЛ

Дар хона **танҳо** хешовандон монданд. (С. А.)

Танҳо – ҳиссаҷа аст, аломатҳои морфологӣ: а) тобиши маҳлудӣ дорад; б) тағйир намеёбад; в) аъзои ҷумла шуда наметавонад ва ба савол ҷавоб намешавад.

214. Матро хонда, ҳиссаҷаҳоро муайян кунед ва гӯед, ки онҳо дар матн чӣ нақше доранд.

Халифа Ҳорунаррашид бо Ҷаъфари вазир мерафтанд, то ба саҳро расиданд ва халифаю Ҷаъфар ҳар як ба ҳаҷире савор буданд ва бо якдигар ба ҳадис дарпайваста аз лашкар пеш афтоданд. Ҳаво аз асари офтоб гарм шуд. Халифаро ташнагӣ саҳт голиб гашта, чашм ба ин сӯй ва он сӯй андохта, чизи сиёҳе ба рӯи тали баланд бидид, ба Ҷаъфар гуфт:

— Он чиро, ки ман мебинам, ту низ мебинӣ ё на?

— Ҷаъфари вазир гуфт:

— Оре, эй халифаи ҷаҳон! Бар рӯи тал сиёҳие ҳамебинам.

Халифа гуфт:

— Шояд он сиёҳӣ посбони бӯстон бошад ва дар ҳар ҳол ӯ аз об дур нахоҳад буд.

Вазир гуфт:

— Ман ба сӯи ӯ равам ва аз назди ӯ об биёварам.

Халифа Ҳоруннаррашид гуфт:

— Маро ҳаҷир раҳвартар аз ҳаҷири туст. Ту дар ҳамин макон биист, то лашкар бирасанд. Ман худ ба он сӯй рафта, дар назди ӯ об хӯрам ва ба зудӣ бозоям.

Пас Ҳорунаррашид ҳаҷири хеш биронд ва монанди боди тунд ҳамерафт, ки бар он сиёҳӣ наздик шуд. Халифа сайёдро дид, ки урён истода, дом ба худ печидааст ва чашмонаш аз сурхӣ

шӯълавар аст, аз оташу сурати муҳиб ва қади ҳамидаи гардолудаш ба гӯл ҳамемонад. Халифа Ҳорунаррашид ўро салом дод, Халифа сайёд радди салом кард, вале ҳашмгин буд ва оташ аз даҳонаш фуру мерехт. Халифа Ҳоруннаррашид гуфт:

— Эй мард, дар назди ту обе ҳаст?

Халифаи сайёд гуфт:

— Магар нобиной ва ё девона ҳастӣ? Инак, Дачла дар пушти ҳамин тал аст.

Халифа Ҳорунаррашид ба пушти тал равон гашта, дар канори Дачла фуруд омад ва об нӯшид ва ҳачири худро об дод. Пас аз он ба сӯи Халифаи сайёд бозгашт ва ба ӯ гуфт:

— Эй мард, аз баҳри чӣ дар ин ҷо истодаӣ ва санъати ту чист? Халифаи сайёд гуфт:

— Ин пурсиши ту аҷибтар аз пурсише аст, ки аз об кардӣ. Оё санъати маро бар дӯши ман намебинӣ?

Халифа Ҳорунаррашид гуфт:

— Гӯё сайёдӣ.

Халифаи сайёд гуфт:

— Оре, сайёдам...

аз китоби «Ҳазору як шаб»

Савол ва суноришҳо:

1. Пешояндҳои таркибии матиро ёфта, шарҳ диҳед.
 2. **Сурати муҳиб**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
 3. Рафти як сӯҳбати мухтасарро тартиб диҳед ва аз ҳиссачаҳо истифода кунед.
 4. Ҳиссачаҳои содда серистифодаанд ё таркибӣ?
-

215. Матиро хонед ва гӯед, ки ҳикмати он дар чист?

...Китобфуруш ба харидорон ва дигар мардумони бозорӣ, ки дар пеши дӯконаш чамъ омадаанд, аз лавҳа байтро хонда ва китобҳои худро нишон дода мегӯяд.

— Дониш дар кучост? Ана дар ин китобҳо! Хареду хонед!

— Ин шеърро кадом шоир гуфтааст? — пурсид як харидор.

— Рӯдакӣ, — ҷавоб дод лаввоҳ ва китоберо кушода: — Ин аст девони ӯ, — гуфт ва бо гурури илова кард: — Ин нахустин девони дариро ман лавҳакашӣ кардам.

— Бихаред! — хитоб кард китобфуруш. — Ҳар кас, ки дониш хоҳад, китоб мехарад!

— Шумо мехоҳед, ки аз қафои шӯхрати Рӯдакӣ бозорногиратонро пул кунед? — шӯхӣ кард як нафар харидор.

— Ҳақ дорам, — ҷавоб дод китобфурӯш. — Охир ду байти Рӯдакӣ ҳазор асирро аз марг начот дода буд, пас чӣ аҷаб, агар ман бо як байти ӯ китобҳоямро ба фурӯш расонам!

— Ҳазор асирро начот дода буд? — ҳайрон шуд харидори дигар.

— Бале, — гуфт китобфурӯш.

— Кай?.. Дар кучо?.. — савол доданд харидорони дигар.

Дар ҳамин вақт Маҷ омада монд. Китобфурӯш ӯро нишон дода гуфт:

— Ана аз вай пурсед гуфта медиҳад.

— Бале, ба суҳан даромад Маҷ. — Амири шаҳид баъд аз он ки дар ҷанги Самарқанд амакашро мағлуб кард, аз гуломиён ва сипохиёни вай ҳазор касро асир гирифта фармуд, ки ҳамашонро аз дами тег гузаронанд. Он рӯз Рӯдакии ҷавон ба назди вай омада буд. Амир пурсид: эй шоир, ба ман бигӯ, мард кист ва мардӣ чист? Рӯдакӣ дар ҷавобаш ин шеърро гуфт:

Гар бар сари нафси худ амирӣ, мардӣ!
Бар кӯру кар ар нукта нагирӣ, мардӣ!
Мардӣ набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодеа бигирӣ, мардӣ!

Амир ин ҷавоби шоирро шунида дар андеша монд ва баъд фармуд, ки ҳамаи асиронро озод кунанд...

Сотим Удӯглода

Савол ва супоришҳо:

1. Ҷумлаҳои ҳиссаҷадорро нависед.
2. Ҳиссаҷаҳои онро ба хелҳои ҷудо ва маънидод кунед.
3. Порчаи шеърро ба наср баргардонед.

216. Бо истифода аз ҳиссаҷаҳои зерин ҷумлаҳои тартиб диҳед.

ана	ҳатто
танҳо	наход ки
магар	то ҳатто
- ҷӣ	ҳам

217. Хонед ва хиссачаҳоро ба хелҳо чудо карда шарҳ диҳед.

Гӯед, ки хиссачаҳо бо аломатҳои китобати матн чӣ робитае доранд.

Пирамард ба бобои Рустам нигарист.

— Намегӯед, ки хонаи писари амаки Нусратулло дар кучо? Бачааш Садриддин ном дошт... — гуфт бобои Рустам.

Пирамард ба ҷониби ӯ кадам монд.

— Шумо худатон аз кучо мешавед?

— Ман?!

— Ҳа, шумо.

— Ман аз ҳамин Гулоб.

— Аҷаб не, аз Гулоб бошед, лекин мо шуморо намешиносем-ку, — чехраи мӯйсафед кушодатар шуда, табассум кард.

— Намегӯед, номи шумо чӣ? — пурсид бобои Рустам.

— Ман ҳамон Садриддини мепурсидагиатон, писари раҳмати Нусратулло.

— Ман Рустам...

— Рустам? Қадом Рустам?

— Писари Абдусалом, падарам дар ҷанг мурда буданд. Баъд мо аз кишлок рафтем, модарам катӣ...

— Наход, ту Рустамӣ?! Не, бовар намекунам... Охир ҳеҷ кас дигар шумоёнро надидааст... Наход, ки ту Рустамӣ?..

— Ҳа, Садриддин, ман Рустам, туро гуфта ба Гулоб омадам... Парвонаро гуфта...

— Парвона ҳам дар ҳаёлат мондааст? Ҳа, шинохтам, ту Рустамӣ, бачаи амаки Абдусалом, Рустамҷон!..

Қӯраҳо оғӯш ба оғӯш шуданд. “Рустам?! Садриддин?!” — ин ҳарфҳо дар забон, якдигарро саҳттар оғӯш мекарданд...

Қӯраҳои давран навҷавонӣ дар пирӣ вомехӯрданд...

Кароматулло Мирзоев

218. Матиро хонед ва гӯед, ки хиссачаҳо ба ҷумлаҳо ва ниҳоят ба матн чӣ тобишҳо бахшидаанд.

... Ва аз ҳар зарби тешаи ӯ шароре аз дили сарди санги сафед мепарад, ҳолигии саҳрои маҳшарро лаҳзае равшан мегардонад. Худо дар зулмати дунё Одамро меофарад. Ва инсон кирмест, ки дар вучуди ловучуди хеш фасодиҳоро ба вучуд меорад.

— Оё инсон ба офариниш, офаринише аз худ болотар кодир аст? — мепурсам аз ӯ.

— Инсон шеъри худост, инсон ишки худост. Магар худ ин беолоиш, пок нест?!

Ӯ ба яқин муроди маро нафаҳмид. Охир, ман медонистам, ки ҳарчанд худӣ ӯ шеъри худост, вале ба ишки худо нафрат дорад. Бигӯед, оё касе, ки дар бораи одамон бад андеша мекунад, ба онҳо душманӣ меварзад, ҳукуки талқингарӣ дорад, ки ин нек асту он бад? Оё ӯ метавонад аз худ болотар чизеро биёфаринад? Ва ё ман аз хунари ӯ ҳасад мебарам? Оё онҳо майдонро барои худ ҳолӣ кардани нестанд, то ки дар он муҳит яккаголиб бошанд ва то ҳастанд ва то замоне ки зиндагӣ боқист, бар бунёди дигарон неш зананд?! Муроди онҳо офариниши зебоии фавқ аз худашон нест, балки бо ин амал онҳо мехоҳанд бо дигарон парт бизананд, окоӣ кунанд. Бо роҳи дурӯғ ононро аз набарди ҳамешагиашон дар арсаи буду набуд барканор созанд?!

Не, ман ба ин дурӯғ тоб намеёварам. Тамоми офаридаҳояшонро мешиканам. Не, на барои он ки ба худ пояи хубе ҳолӣ кунам... Сад бор не! Ман онҳоро барои хиёнатҳояшон, барои дурӯғҳояшон мешиканам. Ва мучассамаи Зардуштро, оре факат Зардуштро, он яккаву танҳоро чунон ирғифоъ медиҳам, ки аз уфук то уфук бинамояд, шабу рӯз дар миёни неку бад, хубу зишт, сулҳу ҷанг ва набарди марғу зиндагӣ бинамояд, мӯхташаму чавонмард, далеру саховатманд.

Муҳаммадзамони Солеҳ

219. Матиро хонда, чумлаҳои ҳиссачадори онро нависед ва ҳиссачаҳоро ба ҳелҳо ҷудо кунед.

Вақте ки ман аз зери лампаи овеза гузаштам ва сояам ба девори муқобил афтада ба назари Мирзо Абдулвоҳид намоён шуд, ӯ аз омадани касе, қу ҳеч чашм надошт, ногаҳонӣ хабардор шуда, як қад pariда аз ҷояш хест ва монанди аскаре, ки фармони “ба пушт баргард”-и командирро шунида бошад, бо ҷолокӣ ба пушт баргашта, дар рӯ ба рӯи худ маро дида, лаҳзае беҳису ҳаракат монд ва баъд аз он ба гап даромада:

— Оббо! — Кунҷови беамон-э! Ман “аз ин қорам охир ту хабардор хоҳӣ шуд” гуфта метарсидам. “Омад ба сарам ҳар

он чӣ метарсидам” – гуфт ва илова кард. – Биё, биншин, ки ман саргузашти якҷафтагии худро хикоя кунам.

Ман мехостам биншинам, ӯ гӯшаеро, ки аз гарду губорҳои зарду сафед тоза карда шуда буд, нишон дода гуфт:

— Ана, дар ин ҷо биншин, дар ҷои дигари ин хучра нишинӣ, мумкин аст, ки либосат олула шавад.

Ман нишастам, аммо ӯ нанишаста:

— Ман дарро баста чароғи дахлезро хомӯш карда оям, рӯз шуда истодааст, боз ягон каси дигар омада надарояд, — гӯён рафта дарро баста чароғро кушта омад ва дар рӯ ба рӯи ман нишаста гап сар кард: ^А

— Акнун, ки ту маро ба болои ин қор, ки нисбат ба қасони дигар безарар ҳам бошад, нисбат ба худам ҷинойт аст, дастгир кардӣ, бояд ҳамаашро ба ту хикоят карда диҳам. Лекин шарт он ки ба ҳеч кас нагӯӣ. Агар ба Абдухалил маҳдум гӯӣ, ихтиёр дорӣ, чунки “нагӯӣ” гӯям ҳам, албатта ба ӯ хоҳӣ гуфт, аммо ба одамони дуртар аз мо нагӯӣ, ки маро хандазор мекунад.

— Ба Ҳайрат-чӣ? — ман пурсидам.

— Ба ӯ ҳам гӯӣ, — майлат, чунки ба ӯ ҳам албатта хоҳӣ гуфт, лекин таъкид кун, ки ба касе нагӯяд. Ӯ ҷавони ростқавли сангин аст, сирри дӯстонро баъд аз қавл додан фош намекунад.

— Хуб, — гуфтам ман. — Худам медонам, ки ба кӣ гуфтан даркор ва ба кӣ нагуфтан. Ту ин ҷоҳои қорро ба худи ман ҳавола карда, зудтар хикоятатро сар кун.

Садриддин Айний

Савол ва супоришҳо:

-
1. Э ва -чӣ ба ҷумла чӣ тобишҳое медиҳанд ва хоси кадом услубанд?
 2. **Хуб** чӣ хел ҳиссаҷа аст ва чӣ тобише дорад?
 3. Дар талаффузи **зудтар** кадом ҳодисаи забониро пай бурдед?
-

№ САВОЛҶО БАРОИ ТАКРОРУ ЧАМЪБАСТИ ҲИССАЧАҶО

1. Чиро хиссаҷа меноманд?
2. Ҳиссаҷаҷо чӣ тобишҳоро ифода мекунанд?
3. Чаро хиссаҷаҷо хиссаҷои номустакили нутқанд?
4. Дар ҷумла ва ё матн хиссаҷаҷо кадом вазифаро адо мекунанд?
5. Ҳиссаҷаҷо аз пайвандакҳо чӣ фарқ доранд?
6. Ҳиссаҷаҷо бар чанд навъанд?
7. Аз ҷиҳати сохт хиссаҷаҷо чанд хел мешаванд?
8. Аз ҷиҳати мавқеи истифода хиссаҷаҷо ба чанд навъ ҷудо мешаванд?
9. Ҳиссаҷаҷо, ки махсуси услуби гуфтугӯианд, кадомҳоянд?
10. Кадоме аз хиссаҷаҷо асосан ҳоси адабиёти бадеианд?
11. Магар хиссаҷаҷо дар ҷумла ҷои доимӣ доранд?
12. Ҳиссаҷаҷо, ки ҳоси шеваи маҳаллаатон мебошанд, ном баред.
13. Магар истифодаи хиссаҷаҷаи – мӣ дар нутқи гуфтугӯ ва дар адабиёти бадеӣ шарт аст?
14. Дар матн тақрор омадани айни як хиссаҷа дуруст аст ё не? Чаро?
15. Кадом хиссаҷаҷо бо дефис навишта мешаванд?
16. Ҳиссаҷаҷои соддаро номбар кунед.
17. Ҳиссаҷаҷаи инкории **на** боз дар кадом шакл меояд ва имлои он чӣ гуна аст?

НИДО

- 220.** Аввалан ҷумлаҳоро бо калимаҳои ишорашуда ва баъд бидуни онҳо хонед ва гӯед, ки онҳо аз ҳам чӣ фарқ мекунанд.

1. –**Хайр**, галабон беадабӣ карда бошад ҳам, шумо гузашт кунед, Мирзо. (С. У.)

2. **Бай-бай, хайрият**, ки ҳақиқат ошкор шуд! (С. У.)

3. **-Ҳой**, Восеъ! Ин чӣ масхарагӣ аст, ки ин мардум мекунад?! — бонг зад Ҳочӣ Яъқуб. (С. У.)

4. **Шод бошӣ**, додар, асло кам нашавӣ. Бо таронаат ба дилҳои мо қувват додӣ. (С. У.)

221. **Чумлаҳоро хонед ва баъд нависед. Тобиши ҳар як чумларо вобаста ба калимаҳои ишорашуда шарҳ диҳед. Оё онҳоро бо якдигар иваз кардан мумкин аст?**

1. **Афсӯс**, ин хона хеле хурд аст. Ва намешавад дар он панҷ миллиард суратакро ҷой дод. (М. С.)

2. **Оҳ**, ӯ ин лаҳза меҳаҳад, ки парда бияфтад. Вале тамошогарон дар сукути толори торик интизори ҳукми ӯ мешаванд. (М. С.)

3. **Дареғо**, беҳабар аз хеш бозигаре мохир шудааст? (М. С.)

4. **Хайрият**, ки борону бод будааст вагарна... Хеле вақт мешавад, ки ба театр намеод. (М. С.)

Нидо калимаҳои тағйирнаёбанда буда, барои ифодаи ҳаяҷон ва иродаи майлу хоҳишу орзу хидмат мекунад. Нидо гурӯҳи махсуси ҳиссаи нутқро ташкил медиҳад.

Он ҳиссаи нутқ, ки барои ифодаи ҳаяҷону ҳиссиёти гуногун хидмат мекунад, нидо ном дорад.

Ваҳ, чӣ хуш медамад, насими баҳор. Ҳой мардум, об баромад, об!

Дар чумлаи якум **ваҳ** ҳисси шавқу фарахро мефаҳмонад. Дар чумлаи дуюм **ҳой** даъватро ифода мекунад.

Нидоҳо аъзон чумла намешаванд.

Нидоҳо бештар дар гуфтугӯ истифода мешаванд. Онҳо дар асарҳои бадеӣ ҳини муколамаи персонажҳо мавриди истифода қарор мегиранд.

222. Порчаи манзумро ифоданок хонед ва гӯед, ки дар таъсириноку ҳаяҷонбахш гаштани мати нидоҳо чӣ аҳамият доранд.

Кистанд инҳо? Худоё! Ман кучо афтодаам?..
Ҳо!.. Рафиқонанд? Пас чун шуд ба дом афтодаанд?
Ман дар Эронам агар, чун байни онҳо нестам?
Гар на, пас онҳо чаро дар пеши марг истодаанд?
Лули чандин оташафшон сӯи онҳо шуд баланд,
Баҳри иҷрои ҷиноят золимон омодаанд!
Оҳ!..
— Бобо, хоб рав! Шуд рӯз, нохуш мешавӣ,
Ваҳ! Чӣ қадр ин баччаҳоям меҳрубону соддаанд!

Абулқосим Лоҳутӣ

223. Матиро хонда нидоҳоро ёбед ва чӣ ҳиссиёт ифода карданашонро шарҳ диҳед.

Дар миёнбанди Темурмалик халтачаеро ёфтанд, ки дар вай як каф хок ва як порча когази хатнок буд. Хатро хонда диданд, дар он ҷо чунин навишта шуда буд: “Э, он ки мурдаи ман ба дастат меафтад, агар некхоҳи одамон ва ватандӯст бошӣ, маро бо ин як каф хок гӯрон, ки ин ёдгории ватани азизи ман аст!”.

Дар охири хат ин байт ҳам буд:

Атри кафан зи хоки ватан кардам орзу,
Во хасрато, ки мебарам ин орзу ба хок.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

- ?
1. Аз мурочиати Темурмалик чиро дарк кардед?
 2. Дар байт нидо кадом ҳиссиёти Темурмаликро ифода кардааст?
 3. Дар мавзӯи “Ватан ҷони ман, ҳам ҷаҳони ман аст” иншое навишта, дар он эҳсосоти ватандӯстии хешро баён созед.
-

224. Абёти зерро хонед ва маънидод кунед. Сипас аниқ созед,
ки аз нидоҳо чӣ ҳиссиёте фаҳмида мешавад.

1. Дӣ гуфт табиб аз сари ҳасрат чу маро дид,
Хайхот, ки дарди ту зи қонуни шифо рафт.

2. Мархабо, эй пайки муштоқон бидех пайгоми дӯст,
То кунам чон аз сари рағбат фидои номи дӯст.

3. Эй лабат оби ҳаёту эй қадат сарви чаман!
Эй рухат хуршеди ховар, в-эй хатат мушки Хутан!
Ҳамчу абрӯят ба чашми ман кам ояд моҳи нав,
Чун лаби лаълат намебошад ақиқ андар Яман.

Ҳофизи Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

дӣ – дирӯз, рӯзи гузашта

пайк – хабаррасон, қосид

муштоқон – шавқмандон, мачозан, ошиқон

мушк – моддаи сиёҳранги хушбӯй

Хутан – номи шаҳр дар худуди Чин, охуест, ки
мушки он машхур аст

ақиқ – навъе аз санги қиматбаҳо, ки сурхранг ва
зард аст, киноя аз лаб

Яман – номи мамлакатест дар қазираи Арабистон,
киноя аз лаби сурх

Савол ва супоришҳо:

1. Ду байти аввалро ба наср баргардонед.

2. Байтхоро хифз кунед.

225. Ғазалро хонед ва нидоҳоро ёфта гӯед, ки онҳо ба
тамоми матн чӣ тобише бахшидаанд.

Чӣ шуд, ё раб, ки он сарви хиромон дер меояд,

Савори чобуки ман сӯи майдон дер меояд.

Зи ҳар сӯе сипоҳе аз парирӯён расад, аммо,

Чӣ ҳосил додхоҳонро, ки султон дер меояд.

107
Зи чонам як рамак мондасту тегаш орзу дорам,
Ба катли ман, дарег, он номусулмон дер меояд.
Самуми ҳаҷри оламсӯзу абри лутфи ӯ бидам,
Дареґо, кишти мо шуд хушку борон дер меояд.
Бирав эй зоҳиди худбин, маҷӯ сомони кор аз мо,
Ки расвогаштаи хубон ба сомон дер меояд.
Чу субҳи васли ӯ хоҳад дамидан оқибат, Чомӣ,
Махӯр гам, гар шаби ҳичрон ба поён дер меояд.

Абдураҳмони Чомӣ

Шарҳи луғатҳо:

сипоҳ – лашкар

самум – шамоли гарми сӯзон, боди гарми зарарнок

ҳаҷр – чудой, фирок

Нидо барои ифодаи ҳиссиёту ҳаяҷон ва изҳори хоҳишу ризоият хидмат менамояд. Бо ин хусусияташ аз ҳиссаҳои дигари нутқ фарқ мекунад. Масалан, ба туфайли **дарег** ғаму андӯх ва афсӯс ифода мегардад.

226. Шеърро хонда маънидод кунед ва хусусияти грамматикии нидоҳоро шарҳ диҳед.

Нолаи дилхарошу савти ҳазин,

Альамон!

Дод!

Тавба!

Истибдод!

Гиряву лоба, зорию фарёд...

Илтиҷои ҳафифу аҷзи анин...

Ноғаҳои расид дар ғӯшам,

Мегузаштам шабе ба гулзоре.

Дидам аз як шикофи деворе...

Дида торику маҳв шуд ҳушам.

Раъша дар ҳисму пайкарам афтод,...

Аҷабо!

Ин чи саҳнаи мудҳиш!

Чист афтода?
Духтаре мадхуш...
Ҳамла оварда кист, ҳон?
Эй дод!!!
Дев!
Ифрит!
Вахшии хунхор!
Мор! Акраб! Паланг!
Гург! Шағол!...

Пайрав Сулаймонӣ

• Нидоҳо ба сохти грамматикни забон дохил гашта, мувофиқи қоида ва қонуни муайян истифода мешаванд. Қоида онро дар нутқ иваз кардан ғайриимкон аст.

Нидоҳо оҳанги ифодаро тағйир дода, баъзан бо калимаҳои дигари матн аз ҷиҳати оҳанг алоқаманд мегарданд: Аҳсант! Шаккар ба даҳонат! Доди суханварӣ додӣ. (С. У.)

• Нест бод чанг!

• Баъзан нидоҳо дар ҷумла ба вазифаи хабар меоянд: Марҳамат кунед, нон хӯред. (С. А.)

• Хай дарег, сад дарег.

• Нидоҳо бо дигар ҳиссаи нутқ алоқаи ҷудонашаванда доранд. Ин аст, ки баъзе исму феълҳо ва ибораҳо ба нидо гузаштаанд: табрик, ташаккур, саломат бошед, монеле, шод бош, ба арвоҳи падарам.

227. Порҷаро хонеду ҷумлаҳои нидодорро нависед ва хусусияти онҳоро шарҳ диҳед.

— Биё, хайрбод кунем, Робиа, — гуфт Рӯдакӣ ва он гоҳ Робиа қарору ихтиёрро аз даст дода, рӯяшро ба як сӯ гардонида гирифт.

— Худо шохид – давом кард шоир, — ман хохиши рафтан надорам, аммо маҷбурам. Аз ту ҳоҷати пинҳон кардан нест. Робиа, ин сафари ман сафари... дуру дароз аст... ва ҳатто эҳтимол, бебозгашт бошад. Ман мехостам, ки рӯзи видео туро арӯсам гӯям, аммо хоҳарам мегӯям. Хуш бимон, хоҳараки дилбандам.

— Хуш биравед, — ба дарду алами худ тоб оварда, оби дидаашро пок карда гуфт Руби...

Дар пеши масҷид ҳамдехагиёни Рӯдакӣ чамъ шуда буданд, ки бо вай хайрбод кунанд. Онҳо шоирро бо хушӣ ва дар айни ҳол бо таассуф ба роҳи дур гуселониданд.

— Хуш бимонед, саломат бошед, — видоъ кард ба онҳо Рӯдакӣ.

Сотим Улуғзода

Савол ва супоришҳо:

1. Гӯед, ки нидои ҷумлаи якум аз кадом ҳиссаи нутқ гузаштааст.
2. Мавқеи аломатҳои китобатро дар нидоҳо маънидод кунед.
3. Матне тартиб диҳед, ки нидоҳо дошта бошад.

228. Шеърро хонед ва гӯед, ки нидо ба он чӣ тобише бахшидааст.

Оҳ, ки дарди ишкро ёр даво намекунад,
Чораи кори бедилон ҷуз ба чафо намекунад.
Оҳ, к-аз охи ман ҷаҳон сӯзаду дил насӯзадам,
Коми дили шикастагон ҳеч раво намекунад.
Оҳ, ки меҳри талъаташ хост, ки дил фурузадам,
Ҳиндуи зулфи саркашам боз раҳо намекунад.
Оҳ, ки тири нолаам аз дили ҷарх бигзарад,
Як сари мӯ ба хотирам оҳ, ки ҷо намекунад.
Оҳ, ки ҷуз ба қӯи ӯ мурғи дилам намепарад,
Боз ҷиҳо намекашад, боз ҷиҳо намекунад.
Оҳ, ба ваъда сӯзадам дил ба умеди марҳаме,
Хун кунадам дил он гаҳе ваъда вафо намекунад.
Оҳ, ки тири гамзаам бар дили Шамс тир шуд,
Ҳар чӣ расад ба хотирам, ҳеч хато намекунад.

Ҷалолиддин Рӯмӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Байти аввалро бе нидо хонед ва чӣ ҳолат рух доданро тавзеҳ диҳед.
2. Магар мешавад, ки ҷои нидоҳоро тағйир диҳем.
3. Кадом ҳиссаи нутқ будани **ҷуз ба**-ро гуфта, соҳти онро шарҳ диҳед.

СОХТИ НИДО

229. **Чумлаҳоро нависед ва таркиби нидохоро муайян созед.**

1. Ох... ту чӣ донӣ, ки ин дили ман, дили ғариби ман чӣ қадар барои ту гум мезанад. Не-е, ин чизро ту пай намебарӣ...

2. Ҳайф, ки намедонад ва барои ҳамин дар бораи дигар чиз фикр мекунад.

3. —Ҳмм... Рав, ба апа гӯй, ки оши тӯппа тайёр кунад.

4. — Ҳа-а, —яхи обкушода барин чунбид Додхоҳ ва сар афшонда ба гап даромад.

5. — Ҳайфи умрам...

— Ман намедонам, ки бачаи кӣ ҳастам, лекин хондан меравам!

6. Хум-хаҳ... Хум... ҳаҳ. Садои ба санг бархӯрдани путки Ёрмуҳаммад аз шаҳҳо шунида шуд.

7. — И, ту ба ҳамин хафа шудӣ.

Сорбон

Нидоҳо аз ҷиҳати сохт — таркибашон ба асли, такрор ва нидоҳои таркибӣ ҷудо мешаванд.

Нидоҳои асли чунин таркиб доранд: **а)** як садонок: э, а, и, о; **б)** садоноку ҳамсадо: эҳ, ҳа, ҳе, ҳу; **в)** садоноку ҳамсадо ва садонок: аҳа, эҳе, уха...; **г)** садоноку ду ҳамсадо ва садонок: оббо, ўббо...; **ғ)** ҳамсадою ҳамсадо: хм, им ва ғайраҳо.

Ба нидоҳои такрор — хой-хой, вой-вой, ту-ту ва таркибӣ (муборак бошад, канд занед...) мансубанд.

230. **Љумлахоро нависед ва нидохоро аз чихати сохту таркиб муайян созед.**

1. – Бисёр нағз, — гуфт Соро хола, сухани ўро бурида.
 2. – А-а-а наомад гуфта ҳамонро мепурсидӣ?
 3. – Хушвақт бошед, додарам, — ҷавоб гардонид Ҳалимбой.
 4. – Не-е, — китф барҳам кашид Ҳалимбой ва аз Ҷалол бо хотири озурда рӯй гардонд.
 5. – Хуб, хуб, тавба кардам, — гӯён тирвор аз хайма берун рафт.
 6. – О ин хел бошад, — овозаш ларзида гуфт Ҳалимбой.
- Саттор Турсун*
-
-

231. **Порчаи манзумро хонда гӯед, ки хадафи асосии он дар чист.**

Афсӯсҳо, ки умр бароят вафо накард.
Сози ту нағмаи зафарашро адо накард,
Бори дигар туфанги забонат садо накард,
Тире дигар ба чониби душман раҳо накард:
Хайр, эй сухансарову адиби ҷаҳони мо,
Хайр, эй адибу мутриби нағзи замони мо,
Хайр, эй муборизи ватану қаҳрамони мо,
Хайр, эй ниҳоли пурсамари бӯстони мо!

Ҳабиб Юсуфӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Нидохоро аз чихати сохту таркиб шарҳ диҳед.
2. Нидоҳо кадом тобишро дар ин порча ифода мекунанд?
3. Пайи ҳам омадани нидоҳо ба матн чӣ оҳанге бахшидаанд?

ХЕЛҲОИ НИДО

232. Чумлаҳоро нависед ва нидоҳои онро аз рӯи ифодаи эҳсосот ба навъҳо ҷудо кунед.

1. Эй бародар, дил фориғ дор, ки аз ҳама кас тавон гурехт, вале аз қазо натавон гурехт. аз *“Самаки айёр”*

2. – Ҳо, салом, салом, хуш омадед. Бисёр шодем, марҳамат. (С. У.)

3. – Ҳайронам, ки шумо зани бофаросат, окила инро намефаҳмед. (С. У.)

4. Оҳо, ин духтараки соддадил аз ман донотар будааст. (С. А.)

5. – Уф! — ... Дар дунё аз ин бадтар хат набудагист. (С. У.)

Нидоҳо аз рӯи маъно ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: эҳсосотӣ ва барангезанда.

1. Нидоҳои эҳсосотӣ (отиғӣ) ҳиссиёти гуногуни инсонро нисбат ба ҳодисаҳои ҳаёт ифода мекунанд. Онҳо на танҳо барои нишон додани ҳолати самимонаи гӯянда, балки барои ифодаи ҳар гуна эҳсосот хизмат мекунанд. Нидоҳои эҳсосотӣ аз ҷиҳати маъно ба хелҳои зерин ҷудо мешаванд:

а) Нидоҳои тааҷҷуб ва ҳайрат: тавба, эҳа, ачабо, ўхў, хмм ва гайра; — Тавба, — Шарофат ҳайрон шуд.

— Ўхў, инҳо ба замини мо наздик шуда мондаанд-ку... Хмм, одами хуб, коргар.

б) Нидоҳои андӯх: вой, оҳ, воҳ ва гайра:

— Оҳ, — гуфт охистекак як пахтакаш.

в) Нидоҳои таассуф: эҳтиёт, обо, эҳэ, эҳ, хай-хай, афсӯс ва гайра; Оббо, ҳолӣ-ку вақти рамаронӣ нашудааст...

— Афсӯс, — гуфт ў худ ба худ.

— Хай-хай, зӯрата беҳуда харҷ накун.

г) Нидоҳои хурсандӣ, завқ таҳсин: о, эй, хай-хай ва гайра:

— Эй, — ...Шокир акем-ку, — гуфта фиристод. f

— Хай, хай, магар ин духтаракам Гулнор аст, бисёр нағз.

II. Нидоҳои барангезанда (иродавӣ): тобишҳои гуногуни амриро ифода карда, ба навҳои зерин чудо мешаванд:

а) Нидоҳои даъват, мурочиат: ўй, ҳой, э, ало, эй, ў, аё, ой ва гайра.

— Ҳой Гулҷон, чаро мегирӣ?

— Э чавонмард, ба говони ман раҳм кун.

б) Нидоҳои амр: чим, ором, хомӯш ва гайра.

— Хомӯш! — бонг зад Саид Муродхӯча, — дар кучо истодаӣ, бо кихо гапзанон мекуни?

в) Нидоҳои миннатдорӣ, табрик, видоӣ: хайр, боракалло, офарин ва гайра: Хайр, саломат бошед. Офарин, ёфтед.

Нидоҳои такрор бо дефис навишта мешаванд: Бай-бай, хай-хай ва монанди инҳо

233. Байтҳоро нависед, нидоҳоро ёфта, аз рӯи тобишу вазифа ба кадом гурӯҳ дохил шудани онҳоро шарҳ диҳед.

1. Каъбаи кӯяш мурод аст ин дили овораро,
Бо муроди дил расон, ё раб мани бечораро!

2. Э равшани, аз рӯи ту чашми дигаронро,
Ин равшани чашм мабодо дигаронро!

3. Ох, к-аз охи дилам ҳабиб надонист,
Мурдаму дарди дилам табиб надонист.

Камоли Хучандӣ

234. Чумлаҳоро нависед ва тобишҳои нидоҳоро шарҳ дода, ба хелҳо чудо кунед.

1. — Акҷун эй бародар, нигини Сулаймон мебояд, ки гавҳари максуд ба даст дарояд.

2. – Эй одамизод, хуш омади! Машаққати ман бисёр
кашиди. Ҳар ҷо ки дили ту мецоҳад, бинишин.

аз «Ҷавомеъ-ул-Ҳикоят»

3. – Воҳ, ин дӯсти ман, ин касест, ки маро аз марг халос
кардааст. — гуфт. (С. А.)

4. “Ҳайр, майлаш, намак пошидан гир” дар дил гуфт
Кумрӣ.

5. – Не-не, — писарак сар тофт, — ман барои пул
нагуфтаам.

6. – А-а-а, шайтонча, ...як дам наистодӣ-а? Гурехтӣ-а –
пои рост аз рикоб бароварда ва майли аз асп фуромадан
карда гуфт Шоқир.

Сорбон

235. Порҷаҳои манзумро хонед ва гӯед, ки нидоҳо ба
порҷаҳо чӣ муассиряте бахшидаанд?

1. Оҳ, сад оҳ, ки барбаст абади роҳи сафар,
Аз Бухоро сӯи Фирдавс яке донишвар.
Ходими миллати ислом, сирочи дониш,
Ношири илм, ватанхоҳ, маорифпарвар.

Садриддин Айни

2. Ваҳ, чӣ хуш медамад насими баҳор
Субҳи содиқ зи ҷониби кӯҳсор,
Духтари ховар – нозанин хуршед
Барфурузонд оташин рухсор...
Деҳқони ҷавон ба даст каланд,
Меширобид сӯи киштуқор:
Шоду хандон ба сӯи деҳқонон
Менамуд ин хитобро такрор.
Бӯи хуш медамад баҳор, баҳор!
Зуд биштоб, эй баҳори қор!

Пайрав Сулаймонӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Калимаҳои синонимии порчаи дуюмро муайян созед.
 2. Дар байти охир нидо ҳаст ё на?
 3. Порчаи аввалро ба наср баргардонед.
-

236. Шеърро бо риояти оҳанг қироат кунед. Гӯед, ки нидоҳо чӣ нақше доранд?

Эй ситамдидагон, эй асирон!
Вақти озодии мо расид.
Муждагонӣ диҳед, эй фақирон!
Дар ҷаҳон субҳи шодӣ дамид.
То ба кай гусса хӯрдан ба ҳасрат,
Баъд аз ин шодмонӣ намо!
Бас ҷафо, бас ситам!.. Эй адолат!
Дар ҷаҳон ҳукмронӣ намо!
Интиқом! Интиқом! Эй рафикон!
Эй ҷафодидагон! Эй шафикон!
Баъд аз ин дар ҷаҳон ҳукмрон бод
Ранҷбар, барзгар бо тифок!
...Дар ҷаҳон зулми золим намонд,
Ҳам ҷафо, ҳам ситам, ҳам нифок.
Бар ҳама шахди шодӣ ҷашонд
Ранҷбар, барзгар бо тифок!
Интиқом! Интиқом! Эй рафикон!
Эй ҷафодидагон! Эй шафикон!

Садриддин Айни

Шарҳи лугатҳо:

шафикон – меҳрубонон, мушфикон
шаҳд – ширинҳои шодӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Нидоҳоро нависед.
 2. Аъзоҳои ҷидаро муайян кунед ва гӯед, ки онҳо чӣ вазифаро адо кардаанд.
 3. Шеърро хифз кунед.
-

ТАҲЛИЛИ МОРФОЛОГИИ НИДО НАҚШАИ ТАҲЛИЛ

Кадом ҳиссаи нутқ аст.

НАМУНАИ ТАҲЛИЛИ НИДО

Хуб, бисёр ғам махӯр. (С. Айни)

Хуб – ҳиссаҷа, он гурӯҳи махсуси ҳиссаи нутқ аст, на ба ҳиссаҳои мустақил ва на ба ёридиҳанда дохил мешавад. Тобиши тасдиқро бо писанду маъқул доништан ифода мекунад.

237. Порҷаи манзумро ифоданок хонда, нидохоро муайян созед ва нақши онро маънидод кунед.

Ало! Ало!.. Ало!..

Мавҷ... Барқ... Радио...

Ало!.. Ало!.. Ало!..

Ҳар сӯ нигар ба ҷавфи ҳаво,

Зи барқи радио, дар синаи ҳаво...

Дарё...

Ба ҷӯш омадаву мавҷ мезанад, аҷабо!...

Чӣ гуна барқ?!

Чӣ сон мавҷ?!

Оҳ!...

Аҷаб!...

Даҳшат!...

Пайрав Сулаймонӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Гуед, ки аз забонҳои дигар нидохо иқтибос мешаванд ё не?

2. Нидохҳои иқтибосиро ба ёд оварда нависед...

238. Ҷумлаҳоро нависед ва ба имлои нидохо диққат кунед.

1. – Ҷӯхӯ, ӯхӯ, ӯхӯ, — сурфа кард касе аз дарвозаи кӯча даромада. (С. А.)

2. “А-а-а”! — гӯён як қад парида оташин шуда рафт.

3. – Ҳа-а, - гуфт бо оҳанги таассуф Ҳомид. – Ҳоло давр-даври дирӯза мардуми урён. (С. Турсун)

4. – Ҳо-ой, истед! — гашта фарёд кард Анвар. (С. Турсун)

239. Шеърро хонед ва аниқ кунед, ки такрор гаштани айни як нидо хусни шеърро афзудааст ё коствааст.

Эй тавбаам шикаста, аз ту кучо гурезам?
Эй дар дилам нишаста, аз ту кучо гурезам.
Эй нури ҳар ду дида, бе ту чӣ гуна бинам,
В-эй гарданам бубаста, аз ту кучо гурезам?
Эй шаш чихат зи нурат, чун оинаст шашрӯ,
В-эй рӯи ту хучаста, аз ту кучо гурезам?
Дил буд аз ту хаста, чон буд аз ту раста,
Чон низ гашта хаста, аз ту кучо гурезам?
Гар бандам ин басарро в-ар бигсалам назарро,
Аз дил най гусаста, аз ту кучо гурезам?

Ҷалолиддини Румӣ

Шарҳи лугатҳо:

басар – чашм, дида; кувван биной
бигсалам – канам

240. Нидоҳоро истифода бурда чумлаҳо тартиб диҳед.

бай-бай...	ай-ай...
оббо...	хомӯш...
оҳ...	ташаккур...
эй...	вой...
ҳа-ҳа-ҳа	афсӯс...
ҳа-а-а	ҳо-о...

241. Чумлаҳоро хонед ва нидоҳоро ба хелҳо ҷудо карда, тобишҳояшонро шарҳ диҳед.

1. – Бисёр хуб! - гуфт ва каламро гирифта бар рӯи хат чизе навишт. (С А.)

2. Туркман аз ўба омада Ятимро бемор ёфт, ў “ўх-ўх” гўён хобида буд. (С А.)

3. —Э... Ту ака Қурбони ман-ку, ту акаҷони ман-ку, — гўён ба тарафи ў давид. (С А.)

4. — Хайр, зарар надорад, холо ин кор барои ту – кори нав аст, оҳиста-оҳиста омўхта мешавӣ ва корат ҳам бараканоктар мешавад, — гуфта ўро дилдорӣ дод. (С А.)

5. — Аҷаб, — гуфт ў худ ба худ дар сағирхона бачаро дар як хона ҳабс карда мемондаанд-дия. (С А.)

242. Порчаи манзумро хонед ва нидохон онро муайян кунед. Гўед, ки дар матн кадом тобишхоро ифода мекунанд.

Зиндагӣ, ҷои хомӯшӣ набувад,
Дил биё чӯш зан, мубориз бош!
Бе ҳамин бахту дилхушӣ набувад,
Дил, биё чӯш, зан мубориз бош!
Хомӯшӣ касби мурдагон бошад,
Дил, биё чӯш зан, мубориз бош!
Дил, биё чӯш зан, мубориз бош!

Ҳабиб Юсуфӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Хитобае (ишорае) гўед, ки дар он мухотаб бошаду пас аз он аломати хитоб ояд.
2. Боз кадом аломатҳои китобатро медонед, ки ба нидохо алоқаманданд?

243. Мусоҳибае таҳия кунед ва ҳини навиштан аз нидохо ба мавқеъ истифода баред.

244. Матиро хонед ва нидохоро ёфта, ба кадом гурӯҳ дохил шудани онхоро муайян созед.

Чаро истодаӣ? — гуфт духтар, — омадан гир! Ҷои мо ҳамин ҷост. (Ба занак, ки аз сари оташдон хеста ба оянда

нигоҳ мекард). – Ин мусофири ғариб ҷои рафтаи надостааст, ки ман ҳамроҳи худ овардамаш.

Занак:

— Хуб кардӣ, гардад очеш, — гуфта хушнудии худро маълум кард ва ба ҷавон, ки вай ҳам расида омада буд, нигоҳ карда:

— Биё, писарам, ин ҷо нишин! — гуфта пӯстаки дар он ҷо паҳнкардашударо нишон дод.

— Номат чист? — занак аз ҷавон пурсид.

— Ёдгор!

— Ҳай-хай, номи хуб доштаӣ, — пас аз он ба духтараш нигоҳ карда:

— Зуд бош, модаговро аз ҷаро оварда ҷӯш, вақташ нагузарад, ман рафта барои мехмонат ширкаду мепазам, — гуфт занак.

Духтар рафт, дили Ёдгор ҳам аз паси он: афсӯс, ки Ёдгор ба ин хонадон навомада ва ноҳолдон буд, вагарна ин ҳам ҳамроҳи духтар ба баҳонаи ёрӣ додан ба вай барои овардани гов мерафт.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. **Биё** аз кадом ҳиссаи нутқ ба индо гузаштааст ва чӣ тобише дорад?
2. **Ширкаду**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

245. Порчаи шеърро хонед ва муайян намоед, ки индоҳо барои муассир шудани матн чӣ нақше доранд?

Дасти нозук,

латиф,

соф,

булӯр!

Ҷониби ман дароз шуд,

Ҳайҳот!..

Даст не,

даст не,

Румузи ҳаёт!

— Ку ҳамон! Ку таноби имрӯзӣ?

Ку ҳамон интиҳоби имрӯзӣ?

Ку,
Кучо шуд?
Чаро ба гардан нест?
Ох, афсӯс!
Сад ҳазор афсӯс!

Пайрав Сулаймонӣ

Шарҳи луғатҳо:

булур – санги софу шаффоф мисли шиша
румӯз – чамъи рамз

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро дар мисраи аввал баъди калимаҳо вергул гузошта шудааст?
2. Ҳиссаҷаҳои саволии порчаро ёбед ва шарҳ диҳед.

246. Дар мавзӯи “Аввали баҳор” иншо нависед ва дар он аз нидоҳо истифода баред.

247. Дар ин порҷаҳои шеърӣ нидоҳо чӣ тобише доранд?
Онҳоро аз ҷиҳати сохту таркиб муайян кунед.

1. Афсӯс, ки неку бад надонӣ,
Дарди ману кадри ман надонӣ.
Оҳ аз туву бевафоии ту,
Мурдам зи ғами ҷудоии ту.
2. Эӣ тозагул, аз хасон бипарҳез,
В-аз сӯхбати нокасон бипарҳез.
3. Дардо, ки ба кас вафо надорӣ,
В-ар худ дорӣ, ба мо надорӣ!
...Эӣ чон, ту ба ӯ чӣ ошноӣ,
Ё раб, кӣ зи чон кунад ҷудой!

Бадриддин Ҳилолӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Нидоҳои дар порҷаҳо буда асосан хоси кадом услубанд?

2. Нидохоеро номбар кунед, ки ба услуби гуфтугӯ хосанд.
 3. Байти дуюмро ба наср баргардонед.
-

248. Чумлаҳоро нависед, ба зери нидохо хат кашед, чӣ гуна хиссиёт ифода карданашонро гӯед ва имлои онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

1. Кампир дари хонаро кушода ба хона даромаду шавҳарашро дар пешгоҳи хона дида, нохост як қад парид.

— Туф, туф, туф! — гуфт вай сари худро ба сӯи гиребонаш ҳам карда, — мана захракаф кардед, мӯйсафед!

2. Вой! Об ба ин тараф омада истодааст.

3. Эҳ, Салимабону, чӣ гӯям ба шумо?

4. – Оҳ, сарам дард мекунад.

249. Вергулҳоро гузошта, чумлаҳоро нависед. Агар вергул гузошта нашавад, чӣ ҳодиса рух медиҳад.

1. – Оббо боз коҳи кӯхнаро бод кардӣ-дия!

2. – Бай-бай хуб коратон омад кардааст!

3. – О ман дар ин ҷо чашму гӯши шумо-ку. Наход нафахмам?

4. Хуб-хуб як нафасак шишта мехезам.

5. – Ҳӯй писари усто, номат чӣ буд?

6. – Э ман аз куҷо донам? Раву аз худаш пурс.

7. – Уф-фф ба бӯяш истода намешавад гурунгос зад касе.

8. – Ҳой чингиламуй, ба ту чӣ шуд?

250. Порчаҳоро хонда нидохоро муайян кунед. Гӯед, ки онҳо чиро ифода кардаанд.

1. Дид, к -аз дили оғӯшта ба хун,
Ояд оҳиста бурун ин оҳанг.
“Оҳ, дасти писарам ёфт харош!
Вой, пой писарам хӯрд ба санг!”

Эраҷ Мирзо

2. – Ҳаштуми Март иди ранҷбарон,
Паҳн кард ин шиорро ба занон,
То шаванд ҳамхуқуқ бо мардон:
Мужда бод!
Зинда бод ҳаштуми Март!

Пайрав Сулаймонӣ

251. Нидохон додашударо ба ду гурӯҳ – эҳсосотию барангезанда (иродавӣ) чудо кунед ва нависед.

* Эй, бай-бай, ало, уф, во, аё, вой, оббо, ўхў, хомўш, ором, омин.

252. Ба ҷои нуқтаҳо нидохон мувофиқ гузошта, ҷумлаҳоро нависед.

1. — ..., Алимардонбег-ку, ассалому алайкум, — гӯён аз ҷой хест.

2. — ..., хуб баофијат, хуб сиҳат-саломат ҳастед?

3. — ..., ака Бозор, аз куҷо? Хавосат парешон барин менамояд?

4. — Ғазал намедонӣ?! — ..., дурӯггӯӣ! Навакак дар ин ҷо кӣ ғазал мехонд?

5. — ..., худо мубораку хайр гардонад, — гуфта изҳори хурсандии сохта кард.

6. — ..., — гуфт Давлатманд, — беандешагихон Иброхим корро лат дод.

Садриддин Айни

(хай-хай, хайр, ха, хайф ки, э...э)

КАЛИМАҲОИ ТАҚЛИДӢ

253. **Ќумлаҳоро хонед ва ба калимаҳои ишорашуда диққат диҳед. Гӯед, ки онҳо ҷӣ вазифаеро адо мекунанд.**

1. Фақат ин хомӯширо **вағ-вағ**, **пит-пилик**, **пит-пилик** гӯён сурудани бедонаҳо... вайрон мекарданд. (С. А.)

2. Ёдгор **шар-шари** оби аз кӯх фуромада истодаро гӯш мекард. (С. А.)

3. Садои **шағ-шағи** боридани жола, **гулдур-гулдур** ҳаво ва **гуввоси** шамол якҷоя шуда ба дил воҳима меандохт. (С. А.)

Калимаҳои тақлидӣ тағйирнаёбанда буда, тақлиди садои одамон, ҷонварон, ҳодисаҳои табиат ва ашёро фаро мегиранд.

Калимаҳои тақлидии асосӣ шаклу таркиби доимӣ доранд: мияв-мияв, аф-аф, ку-ку. Аз ин рӯ, ҳамаи одамон онро як хел мефаҳманд. Ин калимаҳо ба соҳибони забон ҳам дар матн ва ҳам берун аз матн фаҳмоанд.

Калимаҳои тақлидӣ ба нидоҳо наздиканд, вале маънои онҳо бо интонация (оҳанги талаффуз) вобаста набуда, имою ишоратро талаб намекунад. Онҳо аз грамматика ҷудо набуда, метавонанд дар вазифаи мубтадо ва хабар оянд.

254. **Ќумлаҳоро нависед ва калимаҳои тақлидиро аз рӯи маъно ба навъҳо ҷудо кунед.**

1. Аз даруни меҳмонхона гайр аз садои **хур-хури** хобидагон дигар овозе шунида намешуд. (С. А.)

2. Гир-гири чархи ароба аз кӯча ҳам шунида мешуд. (С У.)
3. Ҳамин ки Ёдгорро дид, худи гов хӯъ-хӯъ гуфта пеш омадан гирифт. (С. А.)
4. Бо дахшати аз одат берун ҳаво гулдуррос зад. (С. А.)
5. Аз як гӯшаи айвон мусича “ку-ку” мегуфт. (С. Т.)
6. Ба гув-гуви рӯди Кофрун тақар-тақари суми аспҳо даромехта дараи Охугузарро гӯё ба ларза меовард. (С. Т.)
7. Магасе беист гинг-гинг мекард. (С. Т.)

255. Чумлаҳоро хонда гӯед, ки дар калимаҳои тақлидӣ чӣ хусусияти овозиро пай бурдед ва онҳо чӣ тавр сохта шудаанд.

1. Об ... шилдиррос зада садо мебарорад ва сангрезаҳоро гелонда, ба чуқуриҳои гузаргоҳи худ хобонда, роҳи худро ҳамвор мекунад. (С. А.)
2. Чашмаи равон шаррос зада мефурояд. (С. А.)
3. Қоҳи кушода аз дуртари майдон монанди кӯли пуроб лаппос мезад. (С. А.)
4. Шабар-шабари мавҷҳои Ому ба гӯш мерасад.
5. Аз дур садои шав-шуви дарё шунида мешуд.
6. Оби ҷӯй шурр-шурр ҷорӣ мегашт. (С. Т.)

256. Бо истифода аз калимаҳои зер чумлаҳо тартиб диҳед ва гӯед, ки онҳо садон чиро фаро гирифтаанд.

Ав-ав, ак-ак, ялт-ялт, милт-милт, пичир-пичир, тапар-тапар, вичиррос, хиширрос, гурриш, лаппиш, фарри, лаппи, чарангос, шартос, чарсос.

257. Ҷумлаҳоро нависед ва калимаҳои тақлиди ро муайян карда, тарзи сохта шудани онҳоро шарҳ диҳад.

1. Ҳезуми явшон гуррос зада месӯхт. (С. А.)
 2. Садои аккос ва авваси понздаҳ-бист сағ дар ин дашти бедолу дарахт паҳн шуда, ҳама ҷоро фаро гирифт. (С. А.)
 3. Пас аз фурсате садои гурси карда аз сакфи регхона ба замин афтодани як чизи вазнин омад. (С. А.)
 4. Поезд ҳуштаки дурударозе кашиду тақатақ карда ба роҳ даромад.
 5. Оромии шабро танҳо хишир-хишири бедаҳой ва гуп-гупи пойкӯбии асбон ҳалалдор мекарданд.
 6. Садои таракко-турук ба акси садо ҳамроҳ шуда замини дараро дар ларза андохт. (С. А.)
-
-

258. Порчаи манзумро хонед ва нақши калимаҳои тақлиди ро баён созед.

Гурум, Ҷ
Гурум, Ҷ
Гурум, Ҷ
Ин корвони оташбор
Ба пеш медаваду
Пеш меравад ҳамвор.
Тапар...
Тапар...
Тапар...
Ин чархҳои фӯлодӣ
Ба гардишанд
Ба болои релсҳои қатор.
Шабар...
Шабар...
Шабари
Мавҷҳои оби Аму

Ба гӯш мерасад ҳамчун навои мусикор.

Шибир...

Шибир...

Шибири

Қатраҳои борон, бин,

Ки мужда меліхадат аз вусули киштукор?

Пайрав Сулаймонӣ

259. Қумлаҳоро хонда, хусусияти муҳими калимаҳои тақлиди ро муайян созед ва имлои онҳоро дар ёд нигоҳ доред.

1. Ман чақ-чақҳои ўро завқ карда мешунидам. (С. А.)
 2. Шагол уллосе кашида аз назар ғоиб шуд.
 3. Аз садои хишир-хишираш маълум мешуд, ки дар ин наздикӣ касе кор карда истодааст. (С. А.)
 4. Бой... аз даҳлези меҳмонхона садои хисир-хисири касеро шунида: “Кист?” гуфт. (С. А.)
 5. Гӯшҳои сарбозон ғайр аз гув-гуви худ дигар чизеро намешунавид. (С. А.)
-
-

260. Дар мавзӯи “Баҳори хуррам” иншоие нависед ва дар мавқеи зарурат аз нидою калимаҳои тақлидӣ истифода баред.

САВОЛҲОИ БАРОИ ТАҚРОРУ ҶАМЪБАСТИ НИДО ВА КАЛИМАҲОИ ТАҚЛИДӢ

1. Ниδο ба кадом гурӯҳи ҳиссаҳои нутқ дохил мешавад?
2. Ниδο чӣ тобишҳоеро ифода мекунад?
3. Ниδο аз ҳиссаҷа ва дигар ҳиссаҳои нутқ чӣ фарқ дорад?
4. Ниδο маънои лугавӣ дорад ё не? Он дар чӣ зухур меёбад?
5. Оё ниδο сермаъно шуда метавонад? Кадоме аз он ба ин хусусият соҳиб аст?
6. Ниδο аз рӯи маъно ба чанд гурӯҳ ҷудо мешавад?
7. Ниδοҳои гурӯҳи яқум кадомоянд? Номбар кунед.
8. Чӣ ниδοҳо ба гурӯҳи дуҷум ҷудо мешаванд?
9. Ниδοҳое, ки диққат ва тавачҷӯхро ҷалб мекунанд, кадомҳоянд?
10. Кадом ниδοҳо тобиши даъват ва аз худ дур кардан доранд?
11. Ниδοҳо ба оҳанги талаффуз чӣ робитае доранд?
12. Ниδοҳо оё метавонанд тобишҳои гуногун дошта бошанд?
13. Ниδοҳо ба вазифаи аъзоҳои ҷумла омада метавонанд ё не?
14. Ниδοҳо ба ҳиссаҳои дигари нутқ робитае доранд?
15. Микдори ниδοҳо аз кадом ҳисоб зиёд мегарданд?
16. Сохти ниδοҳо чӣ гуна аст? Номбар карда мисолҳо оред.
17. Чӣ гуна калимаҳои тақлидӣ мегӯянд?
18. Хусусиятҳои муҳими калимаҳои тақлидӣ кадомҳоянд?
19. Бо кадом хусусиятҳояш калимаҳои тақлидӣ аз ниδο фарқ мекунад?
20. Чӣ пасвандҳо дар сохтани калимаҳои тақлидӣ ширкат мекунанд?
21. Калимаҳои тақлидӣ кадом овозҳоро фаро мегиранд?
22. Имлои калимаҳои тақлидӣ чӣ гуна аст?

ҶАМЪБАСТ ВА ТАҚРОҶИ ДАРСҲОИ ГУЗАШТА

261. Мутоябаро хонда, ҳикмати онро дарёбед ва шарҳ диҳед.
Кадам ҳиссаи нутқ будани калимаҳои порчаи мансури
онро муайян кунед.

Аъробие шутуре гум кард. Бонг зад, ки!

- Ҳар кӣ шутури маро ба ман орад, мар ёрост ду шутур бо
вай.

Гуфтанд:

- Ҳайхот, ин чӣ қор аст, ки сарборӣ меҳ аз харвор аст?

- Шумо лаззати ёфт ва ҳалди он начашидаед, маъзуред.

ҚИҶА

Гумшуда гарчи ҳақир аст, мағӯй,

Ки инон аз талабаш тофта бех.

Ҳаст дар қоидаи хурдашинос

Лаззати ёфтан аз ёфта бех.

Абдурахмони Ҷомӣ

Шарҳи луғатҳо:

мутояба – ҳазл, шӯҳӣ, хуштабӣ, мазох

аъробӣ – араби бодиянишин

сарборӣ – бори хурде, ки болои бор монда

мебаранд, бори иловагӣ

меҳ – бузург, қалон

харвор – боре, ки як хар бардошта метавонад;

ченаки вазн, ки баробари 300 кг аст

ёфт – пайдо шудан

инон тофтан – рӯгардонидан аз чизе

хурдашинос – одами бодикқат, тезбин

Савол ва супоришҳо:

1. **Сарборӣ** чӣ тавр сохта шудааст?

2. **Ҳайхот** кадом ҳиссаи нутқ аст?

3. Байти дуоми китъаро ба наср баргардонед.

262. Матро ҳонед ва сифатҳои онро ёфта, ба аслии нисби ҷудо кунед. Сохти онҳоро шарҳ диҳед.

Дар мадрасаи Мири Араб ду бародарон буданд, ки онҳо диққати маро зиёдатар ба худ ҷалб карданд ва бо онҳо аввал шиносӣ ва баъд аз он ошно шудам. Калонтарини ин бародарон Маъсумхоҷа ном дошта, лақабиаш “Махдуми Гав” буд. Қомати ин одам аз миёна баландтар буда, баданаш ҷунон пурупур буд, ки ба назари кас кӯтоҳкад менамуд. Чехрааш сабзинаи сиёҳтоб ва ҷашмонаш калон ва сиёҳи шӯълапош буд. Рӯяш кулчаи сергӯшт ва қариб тамоман бо риши сиёҳи гӯлии дағалмӯй пӯшидагӣ буд. Абрӯвони сермӯй пайваста бо ҳам ва миҷгонҳои дарози сарҳам дошт, дастанааш то оринҷ ва поҳояш то зону, ки бештарин вақт намуда меистоданд, пур аз мӯйҳои ҷингила буданд.

Ин одам, ки аз рӯи ин тасвир хеле бадхайбат менамояд, бисёр ҳалим, нарммуомила ва кушодапешонӣ буда, ба як дидан мухаббати ҳар касро ба худ ҷалб мекард. Лабонаш ҳеч гоҳ аз табассум ва ҷашмонаш доимо аз нигоҳи меҳрубонана ҳолӣ набуд.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. Сифатҳои дар матн ҷӣ нақше доранд?
2. Дар **нарммуомила** магар ҳамсадо ташдид ёфтааст?
3. **Миҷгон** ё **миҷгон**?
4. Аз сифатҳои истифода бурда шахси бароятон наздик ва ошноро тасвир кунед.

263. Шейро ҳонед ва сифатҳои феълиашро ёфта, аз ҷиҳати сохт муайян кунед.

Дар барам дил андалеби бӯстонгумкардааст,
Ҷон дар аъзоям ҷу мурғи ошёнгумкардааст.
Лолаи саҳро диҳад аз хаймаи Лайли нишон,
Гирдбодаш хоксори хонумонгумкардааст.
Соҷаи иқбол мечӯяд сари бемағзро,
Давлати дунё хумои устухонгумкардааст.
Тифли дурафта аз модар шавад паррехта,

Тири тобоварда оғӯши камонгумкардааст.
Лаъл чун аз кон барояд, қадри худро бишканад,
Бесадаф гавҳар ду дандони дахонгумкардааст.
Чашми гардун мешавад шабҳо сафед аз интизор,
Чархи беҳуршед чун пири чавонгумкардааст.
Нест дар олам қароре, Сайидо, хуршедро,
Ин гариби бесарупо корвон гум кардааст.

Сайидои Насафӣ

Савол ва супоришҳо:

- ?
1. Таркиби **гирдболаш**-ро аниқ созед.
 2. Тифли дурафтода аз модар шавад паррехта-ро чӣ тавр мефаҳмед?
 3. **Гавҳар**-ро шакли дигар чӣ гуна аст?
 4. **Бесарупо** чӣ тавр сохта шудааст? Сохти онро шарҳ диҳед.

264. Матиро хонда, сифатҳои феълнашро муайян ва хусусиятҳои онҳоро баён созед.

Мӯйсафед ба пухтани шинни кӯзагӣ сар кард: ӯ шарбати софи аз ҷувол гузаштаро бо як ёми шарбати софи дигар, ки вай аз лойи шарбатҳои кулӯҳзада ба воситаи аз ҷувол гузаронидан тоза карда монда шуда будааст, деғҳои шиннипазиро пур кард ва Тохирҷон оташ мондан гирифт. Мӯйсафед ин шарбатро ба дараҷае ҷӯшонд, ки ҳубобҳои дар вақти ҷӯшиш ба рӯи шиннӣ пайдошуда ба дараҷаи калонии чашми шутур расиданд. Ранги ин шиннӣ ҳам аз ранги шиннии аввалӣ фарқ дошт: шиннии аввалӣ сиёхчатоб буд, ин шиннӣ ранги тиллоӣ пайдо кард.

Мӯйсафед ин шинниро ба ёмҳои мисин бардошта монда, баъд аз сард шуданаш ба кӯзаҳои сафоли обнарасида, ки гарданҳояшон аз шикамҳояшон дарозтар буданд, андохт ва даҳони кӯзаҳои аз шиннӣ пуршударо бо хамираи гач баста маҳкам кард.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

- ?
1. **Оташ мондан гирифт** – кадом замонро далолат мекунад?
 2. **Сиёхчатоб** аз сиёх чӣ фарқ дорад?

3. Иншое нависед, ки дар он тайёр кардани ягон навъи шарбат тасвир гардад.
4. Сифати феълӣ аз кадом ҷихат ба сифат монанд аст?

265. Порчаи манзумро хонед ва шарҳ диҳед. Гӯед, ки дар он кадом фасл тасвир шудааст.

Омад баҳори хуррам бо рангу бӯи тиб,
 Бо сад хазор нузхату ороиши ачиб...
 ..Хуршедро зи абр диҳад рӯй гоҳ-гоҳ,
 Чун он ҳисорие, ки гузар дорад аз ракиб.
 Якчанд рӯзгор ҷаҳон дардманд буд,
 Бех шуд, ки ёфт бӯи суман бодро табиб.
 Борони мушкбӯй биборид нав ба нав,
 В-аз барф баркашид яке хуллаи қасиб.
 Кунче, ки барф пеш ҳамедошт гул гирифт,
 Ҳар чӯяке, ки хушк ҳаме буд, шуд ратиб.
 Тундур миёни дашт ҳаме бод бардамад,
 Барк аз миёни абр ҳамебаркашад қазиб.
 Лола миёни кишт бихандад ҳаме зи дур.
 Чун панҷаи арӯси ба хино шуда ҳазиб.
 Булбул ҳаме бихонад дар шоҳсори бед,
 Сар аз дарахти сарв мар ўро шуда мучиб.
 Сулсул ба сарвбун - бар бо нағмаи қуҳан,
 Булбул ба шоҳи гул бар бо лаҳнаки ғариб...

Абуабдулло Рӯдакӣ

Шарҳи лугатҳо:

таб – бӯи хуш, форама

нузхат – **моқӣ**, покизагӣ, хушхолӣ, сурур

қасиб – либоси рангоранг

ратиб – рутубатнок, мартуб, намнок

қазиб – баровардан, амали навдаву шоҳи **дарахтону**

набоҳ

ҳазаб – рангин, рангкардашуда

сор – парандаи ҳушовози сиёҳранг

сулсула – **Ҷаҳта**

сарвбун – дарахти сарв

Савол ва супоришҳо:

1. Оё ҳамаи сифатҳои баҳор дар шеър тасвир шудаанд?
2. Кадом паррандаҳоро боз Шумо илова карданиед.
3. Номи дарахтонро бо иловаи худ нависед.

266. Матро хонед ва лутфи онро шарҳ диҳед.

Рӯзе Ҳаҷҷочӣ золим ба шикор рафта буд, аз лашкар чудо афтод. Дар шаби торик ба об афтода наздик ба ҳалокат расида буд. Шахсе ӯро нашинохта аз об халос кард. Ҳаҷҷоч аз ӯ пурсид, ки чӣ ном дорӣ ва дар кучо мебошӣ. Гуфт: “Фалон(и) ва дар фалон маҳалла”. Чун сабоҳ шуд ва Ҳаҷҷоч бар тахт нишаст, гуфт: “Фалониро аз фалон маҳалла биёред”. Чун оварданд, Ҳаҷҷоч гуфт: “Аз (ту) чизе мепурсам, агар ба ростӣ ҷавоб доӣ, растӣ ва илло арзаи теги сиёсати ман шудӣ”. Гуфт: “Он шахсе, ки зулму тааддӣ ва бедодӣ карда бошад ва халқ фанон ӯро аз худо толиб бошад ва вай дар мӯхлака ва вартасе афтода бошад наздик ба ҳалокат расида. Шахсе ӯро... аз он бало халос диҳад ва балои ӯро боз бар сари халқ оварад, бар вай чӣ бояд кард?” Он шахс дарёфт ва гуфт: “Шоҳо дониستم, ки мегӯед, он золим, ки бар халқи худой зулму ситам мекунад, шумоед ва дар бало афтода будед ва ман шуморо халос кардам. Бинобар ин ки падари шумо, ки бар сари мо ҳоким буд, зулму тааддӣ бисёр мекард ва халқ ӯро нафрин месохтанд. Бо умеди он ки шумо, ки писари ӯед, шояд ки бехтар аз ӯ бошед, чун ӯ мурд шумо ба сад ҳаромзодагӣ (ӯ) будед, тарсидам, ки мабодо ки миред, писари шумо бадтар аз шумо бошад. Ҳаҷҷоч ханда кард ва гуфт: Туро бахшидам ва ӯро тарбият кард.

Зайтунддин Восифӣ**Савол ва супоришҳо:**

1. Чонишинҳои матро муайян сохта навъи онҳоро шарҳ диҳед.
2. Дар калимаи **маро** кадом ҳиссааш чонишин аст ва чаро?

267. Матиро хонда ифодаҳои солиби онро шарҳ диҳед ва гӯед, ки кадом ҷонишинҳо истифода шудаанд.

Надимони хушманзари ширинмакол ва ҳарифони маҳпайкари ҳумоюнхисол тарҳи гуфтугӯи зарифона андохтанд ва маҷлисро рашики фирдавси барин сохтанд. Хоча ангеzi бадеҳа гуфтан карданд ва бар хисори маҷлис дар бадеҳа ба мартабае ғалаба намуданд, ки мазиде мутасаввур бар он набошад. Мавлоно Қатилӣ, ки афзали фузалои Ироку Хуросон буд, дар гӯши фақир гуфт: Ин хоча маро аҷаб дар назари ин ҷамоат забун ва расво гардонид ва кор ба ҷое расонид, ки мо пеши ӯ дам наметавонем зад. Фақир гуфтам, шумо сабр кунед ва таъҷил манмояд, ки ҷаноби хоча аз либоси илм орист ва дар зулмати ҷаҳл мутаворӣ. Оқибат аз вай амре сар бар хоҳад зад, ки мӯҷиби хиҷолати вай гардад ва сабаби истилои мо шавад.

Зайниддини Восифӣ

Шарҳи лугатҳо:

надимон – ҳамсӯҳбатон

ҳарифон – ҳампеша ва ҳамкасбон

мазиде – зиёда аз он

афзали фузало – фозилтарин ва беҳтарин донишманд

забун – очизу нотавон, мағлуб

мутаворӣ – пинҳоншуда

Савол ва суноришҳо:

1. Муродиҳои **худ**-ро ном бурда, бо онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.
2. Ҷаро ба ҷои **ман** ҷонишинҳои дигар дар матни боло истифода шудаанд?

268. Матиро хонед ва гӯед, ки он ба кадом услуб мансуб аст. Дар тасвир кадом калимаҳо нақши муҳим доранд?

Осмон хеле сафед шуда, ба замин низ равшанӣ мебахшид. Аз паси абрҳои хокистарранги тунук хира бошад ҳам, гоҳ-гоҳе курси офтоб ба назар мерасид. Ҳатто дидан мумкин буд, ки вай дар муҳити бекарони худ ҷӣ зайл оҳиста шино

мекунад. Замини аз оби раҳмат таъмин осуда нафас мегирифт. Насими серуни баҳорон суст ва гуё бо дили хоҳам-нахоҳам вазида, шоҳаҳои дарахтонро базӯр мечунбонд. Сабзаҳои рӯи ҳавлӣ тар, тоза ва хушрангтар гашта буданд. Кӯҳи Ҳафтсар ҳафт куллааш аз барф сапсафед, чун ҳазорон сол муқаддам дар макоми худ босалобат ва устувор меистод. Аз як гӯшаи айвон мусичае “ку-ку” мегуфт. Аз кӯчаҳо тоқа-тоқа ё ду-ду гунчишкон парида омада, ба лаби боми айвон менишастанд; чирик-чирик мекарданд ва боз ба ҳаво мехестанд. Аспҳои қантар баъзан сар бардоштаву бинӣ афшонда аз нав ба охур ҳам мешуданд. Деҳа дигар ором буд. Ҳавои софи андак рутубатноки он ба тану чони кас ҳаловат мебахшид.

Саттор Турсун

Савол ва супоришҳо:

1. Зарфҳои матнро нависед ва сохти оҳоро муайян кунед.
2. Тоқа-тоқа, ду-ду кадом ҳиссаи нутқанд ва чаро дар байни онҳо дефис гузошта мешавад?
3. Ҳафтсар чӣ тавр сохта шудааст?
4. Як лаҳзаи баҳори мавзеи бароятон ошноро тасвир кунед.
5. Зарф аз сифат чӣ фарқҳо дорад?

269. Матнро хонед ва феъли ҳолу зарфҳои онро нависед. Сохти зарфҳоро муайян созед.

Об гулгула бардоштаву печида, башаст меомад; сангҳои маҷро лағжонак буданд. Таманно аз зону баланд тар шуда, ҳамон зайл охиста-охиста то нисфи рӯд рафту ногаҳон саҳт лағжид ва бо вучуди чандала мувозинаташро гум карда, якпахлӯ афтид. Кафшҳо аз дасташ хато хӯрданд. Рӯймолашро, ки низ аз сараш канда шуда буд, базӯр қапида вай фавран ба по хест ва ҳама либосаш тар, калавида-калавида, оқибат аз рӯд гузашт. Дар лаби он даме истода, куртаву камзӯл ва пойчомаашро аз ҳар ҷо – ҳар ҷояш дошта, рост дар танаш чафид. Қарсашро ҳам чафида, ду-се бор афшонд; оби гесувонашро низ фишурд.

Саттор Турсун

Савол ва супоришҳо:

1. **Баландтар шуд** аз баланд тар шуд чӣ фарк дорад?
 2. Дар **якпахлӯ** чӣ ходисаро дучор гаштед?
 3. **Қанида** дуруст ё **дошта** чаро?
 4. Дар ифодаи **сахт лағжид** сахт сифат аст ё зарф? Барои чӣ?
 5. Дар ифодаҳои **ду-ду мерафтанд** ва **ду-се** бор кадоме зарф аст?
-

270. Матро хонед ва хулосаатонро баён кунед.

Дар охири соли 1940 ман дар Душанбе дар меҳмонхонаи кӯхна манзил доштам. Рӯзи бозор буд, хостам бозор рафта ангур харам. Дар бозори колхозӣ ангурфурӯшони харангонӣ қатор рост истода, ангурхояшонро ба рӯи пештахта ниҳода мефурӯхтанд.

Азбаски дар пеши ангурфурӯшон харидор бисёр буд, ба ман як муддат нигарон шуда мондан рост омад. Дар ҳамин вақт духтарчаи тахминан ҳаштсолаи ангурфурӯш бо писарчаи як ангурфурӯши дигар чанҷол карданд. Падари духтарча тарозуро аз дасти худ ба рӯи пештахта сахт партофта, ба духтари худ гуфт:

— Арбада нақун!

Ман то он вақт ба гумони ин ки калимаи “арбада” (ба маънои чанҷол ва хархаша) калимаи мурдааст, кор намефармудам. Он рӯз дидам, ки он калима дар дараи Харангон дар байни тоҷикони бесавод ханӯз зинда будааст.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. **Калимаи мурда**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
 2. **Калима зинда аст** ба кадом маъно омадааст?
 3. Аз ин матн чӣ таъкиди устод Айниро пай буред?
-

271. Ҷумлаҳоро нависед ва ба зери таъбирҳояш хат кашида, онҳоро маънидод кунед.

1. – Ман чорае андешидаам, ки бо вай сад ба сад дар кори худ комёб хоҳам шуд. (С. А.)

2. – Ҳайф аст чавоне, ки аз сад гулаш як гулаш
нашукуфтааст, худро ба як беандешагӣ нобуд кунад. (С. А.)

3. Ман дар мактаби кӯхна ҳам бошад, ба хондан тайёр будам
ва агар ин муяссар мешуд, сарам ба осмон мерасид. (С. У.)

4. Сад раҳ дар интизорат то пушти дар давидам,
Поям зи кор афтод, он гоҳ ба сар давидам.

А. Лоҳутӣ

**272. Чумлаҳоро хонед ва таъбирҳоро ёфта, хусусиятҳои
муҳими онҳоро баён кунед.**

1. Шумоҳо ҳамон корфармоии осонро ҳам накарда, дар
сои дарахт шикам хорида мехобед. (С. А.)

2. – Падар, гӯед, то фаҳмида гирам
– Ту медонӣ, ки ман як марди пирам,
– Чавонона намояд гарчи рӯхам,
Вале чун офтоби нӯги кӯхам.

М. Турсунзода

3. Ҳамеша ҳамраҳат чун соя бошам,
Нахоҳам дурию якҷоя бошам.

М. Турсунзода

4. Ман ду чашмамро ба ӯ дӯхтам. (С. А.)

273. Таъбирҳои зеринро истифода бурда чумлаҳо тартиб диҳед.

Ҳамири муштнахӯрда, аз ханда рӯдакан шудан, хабари
обнарасида, фукро ба осмон бардоштан, хушкдаст баргаштан,
худро аз даст додан, хонаи касе дар пушташ шудан.

**274. Порчаҳоро хонед ва ба матн ҷӣ гуна тобиш бахшидани
таъбирҳоро маънидод кунед.**

Қорӣ-Ишкамба ин “гӯсфанди фарбеҳи ба пой худ омада”-
ро дида, оби даҳонаш рафта, гулӯяш хориш кардан гирифт.

Аммо чӣ навъ шуда ин “гӯсфанд” аз чанголи “гурғони сахрой” халосӣ ёфта, ба пеши шағоли шахрӣ омаданаширо мулоҳаза карда дар шубҳа афтод, “мабодо дар зери коса нимкосае бошад мақсади ҳарифон ба даст афтондани ман бошад” гуфта дар дили худ андешид ва бо ҳамин мулоҳаза аз деҳқон пурсид. (С. А.)

Ноиб дар ҷавоб баъд аз накли деҳқони миёнаҳол, коркуни фаъол, сохиби панҷ таноб замин, як сар гови корӣ ва як сар модагов будани Ҳамроҳрафик гуфт:

— Ӯ одами ростқавл, содаи зудбовар аст, бинобар ин аз қабили “аз борон гурехта ба новадон афтодан” аз судхӯрони сахро гурехта ба доми шумо афтодааст. (С. А.)

Савол ва супоришҳо:

1. Таъбирхоро нависед.
 2. Нумеративҳои порчаи дуҷумро нависед.
 3. Судхӯр-ро шарҳ дода, муродифи онро гӯед.
-

275. Порчахоро хонед ва гӯед, ки таъбирҳо дар нутқ чӣ аҳамият доранд ва кадом вазифаро иҷро мекунанд.

1. Дар ҳақиқат ҳам он рӯз дар хавлии Арбоб Рӯзӣ тӯй набошад ҳам, як зиёфати тӯймонанде ташкил ёфта буд, гули сари сабади ин зиёфат Қорӣ-Ишқамба ва ноиби дар деҳаи Галаосиё бошандаи қозикалон Мирзохӯҷаи Шикамбанда буданд. (С. А.)

2. – Соз кардӣ! — гуфт Қорӣ бо оҳанги таҳсин ва аз вай пурсид, — дар ин кор чанд танга харҷ кардӣ?

— Ба ҳар муфти дусад тангагӣ – ба чор муфти ҳаштсад танга сарф кардам.

— Бояд ба ноиб ҳам ягон чиз дода бошӣ?

— Албатта, — гуфт Мӯҳсин, — “аробаи равған карда нашуда ҳаракат намекунад” гуфтаанд, бо дусад танга гулӯи ноибро ҳам равған кардам. Дар асл мурофиаро то як ҳафта дер мондани ноиб ҳам барои “хориши гулӯяш” буд. (С. А.)

3. – Дар зимистони ҳамон тирамоҳе, ки Арбоб Рӯзӣ бо Қорӣ-Ишқамба забон як карда бо векселбозӣ заминҳои деҳқонро бо зӯру зулм аз дасташон зада гирифта буд,

деҳқонони ба чон расида дар як шаби торик ҳавлии ўро зер карданд, Арбобро куштанд, чизҳои киматбаҳояшро тороч карданд ва ҳавлиашро оташ зада қасоси худро гирифтанд.

(С. А.)

276. **Аз Фарҳанги ибораҳои рехта панҷ таъбирро, ки шаклҳои дигар доранд, бо мисолҳои нависед ва фарқи онҳоро аз дигар калимаҳои ибораҳои муайян созед.**

277. **Шеърро хонед ва вазифаи пешояндҳоро шарҳ диҳед. Дар он қадом пешояндҳо бештар истифода шудаанд?**

Дар фазо парвоз кардам гарчи аз рӯи замин,
Чашмо аммо намекамдам ман аз сӯи замин.
Бо ситора ҳамнишин, бо моҳ гаштам ҳамнафас,
Лек будам сархушу сармаст аз бӯи замин.
Бори аввал дар замин сар шуд тапиданҳои дил,
Бо умеди зиндагӣ заҳмат кашиданҳои дил,
Тӯшаи раҳро ба дӯши хештан бардошта,
Сабру тоқатро надониста давиданҳои дил.
Зинда кардам дар замин ман шӯълаи хомӯшро,
Бо сухан дар чӯш овардам дили бечӯшро.
Ман ба ҳар як тифли аз модар ба дунё омада,
Боз кардам аз раҳи сидку вафо оғӯшро.
Бо замин, бигзор, ки пайванд бошад пой ман,
Дар замин, бигзор, ки бошад муқаррар чои ман.
То абад, бигзор бошад шӯълаафкан, шӯълабор,
Он чароге, ки фурузон гашт дар маъвои ман.

Мирзо Турсунзода

Савол ва супоришҳо:

1. Ба шеър чӣ ном гузоштан мувофиқ аст ва чаро?
2. Дар ин шеър қадом пешояндҳои аслии зиёдтар истифода шудаанд?
3. **Боз кардан** аз **боз омадан** чӣ тафовут дорад?
4. Чаро шоир ҳамеша бо замин буданро таъкид мекунад? Назари шумо нисбати ин нуқта чӣ гуна аст?

278. Порчаи манзумро хонда маънидод кунед. Вазифан пешояндҳои матиро муайян созед.

Зи камхорагӣ кам шавад ранчи мард,
На бисёр монд, он ки бисёр х(в)ард.
Ҳамеша лаби марди бисёрхор
Дар оруги бад бошад аз ногувор.
Чу шерон ба андакхӯрӣ хӯй гир,
Ки баддил бувад гови бисёршир.

Низомии Ганҷавӣ

Савол ва супоришҳо:

1. **Камхорагӣ** боз чӣ тавр гуфта ва навишта мешавад?
2. **Бисёрхор** аз чихати сохт содда аст ё мураккаб?

279. Матиро хонед ва гӯед, ки лутфи ҳикоя дар чӣ нухфта аст?

Меғуянд боре Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ ба Бағдод рафта буд. Пирчамоли Ироқӣ, ки яке аз шайхони он аср буд, ба иттифоқи гурӯҳе аз муридони худ ба истикболи вай омад. Одати Пирчамоли ва муридони вай он буд, ки либоси худро аз пашми шутур тайёр мекарданд ва ҷуз он чизе наменӯшиданд. Пирчамоли пас аз мулоқоти Мавлоно Ҷомӣ аз рӯи эҳтиром хитоб ба Мавлоно гуфт:

— Мо ҷамоли худро дидем!

Мавлоно Ҷомӣ дар ҷавоб гуфт:

— Мо низ ҷамоли илохиро дидем.

Шарҳи луғат:

ҷамоли – шакли ҷамъи ҷамал буда, маънояш уштурони нар аст

Савол ва супоришҳо:

1. Пешояндҳои матиро ёфта, сохти онҳоро муайян кунед.
2. Оё метавон баъзеи онҳоро бо пешояндҳои дигар иваз кард?
3. **Ҷуз** чӣ тобише дорад?

280. Матро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Айнӣ мегуфт: барои сохтани ҳар як чизи нағзу дилкаш масолеҳи нағз лозим аст ва масолеҳи адабиёт забон аст. Бинобар ин ӯ шабу рӯз барои суфтаву ораста, салису равон шудани забон мекушид. Калимаҳои алоҳидаро ёфта, гӯё зангу губори асрхоро аз болои онҳо бозҳаҷтӣ, хеле бодикқат ба ҳеч кучои даркориашон ҳалалу зиён нарасонда пок мекард ва мисли як гавҳаршинос онҳоро хуб, бодикқат ба тобиши офтоб нигаронида, ҷило ва ҷилваҳояшонро ба эътибор гирифта, баъд менавишт, баъд кор мефармуд, баъд ба дигарон тавсия мекард.

Раҳим Ҳошим

Савол ва супоришҳо:

1. Пешояндҳои изофию гайриизофиру аз матн чудо карда нависед ва фарқи онҳоро гӯед.
2. **Масолеҳи адабиёт** гуфтан ҷӣ маъно дорад?
3. **Зангу губори асрҳо**-ро аз калимаҳо ҷӣ тавр пок кардан мумкин аст?

281. Ҳикоятро нависед ва ба зерин пасояндҳо хат кашада, вазифаашонро баён созед.

Искандари Румиро пурсиданд: “Диёри Машрику Мағриб ба ҷӣ гирифтӣ, ки мулуки пешинро ҳазоин ва умуру лашкар беш аз ин будааст ва ҷунин фатҳе муяссар нашуд?”.

Гуфто:

— Ба авни худои азза ва ҷалла ҳар мамлакатеро, ки гирифтам, раияташ наёзурдам ва номи подшоҳон ҷуз ба нақӯй набурдам.

Бузургаш нахонанд аҳли хирад,
Ки номи бузургон ба зиштӣ барад.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи луғатҳо:

мулук – ҷамъи молик, подшоҳ, сардор
ҳазоин – ҷамъи ҳазина, ҷои нигоҳ доштани пул ё ҷизе
умур – ҷамъи амр
авн – ёрӣ, мадад
фатҳ – ғалаба, ғирӯзӣ, кушоян

282. Порчаи шеъриро хонда маънидод кунед.

Чу бех гаштӣ, табиб аз худ маёзор,
Ки беморӣ тавон будан дигар бор.
Чу борон рафт, боронӣ маяфкан,
Чу мева сер хӯрдӣ, шох машкан.
Чу хирман баргирифтӣ, гов мафрӯш,
Ки дунхиммат кунад неъмат фаромӯш.
Манех бар рӯшноӣ дил ба як бор,
Чароғ аз баҳри торикӣ ниғаҳ дор.
Нашояд, к-одамӣ чун курраи хар,
Чу сер ояд, нагардад гирди модар.
Вафодорӣ куну миннатшиносӣ,
Ки бадфарчомӣ орад носипосӣ.
Чазои мардумӣ чуз мардумӣ нест,
Хар он к-ӯ ҳақ надорад, одамӣ нест...

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Шумо дар хусуси ақидаи баёнкардаи шоир чӣ назар доред?
2. Пайвандакхоро ба хелҳо чудо карда нависед ва гӯед, ки онҳо чӣ вазифаеро анҷом додаанд?
3. Байти панҷуму шашумро ба наср баргардонед.

283. Порчаи шеъриро хонед ва муайян созед, ки дар он рочаъ ба чӣ суҳан меравад.

То насозад пой нопокон лагад хоки туро,
То нагирад дасти малъун домани поки туро,
То напарронад хазон ранги тарабноки туро,
Нафканад то золим аз тан дасти чолоки туро,
Аз барои дафъи душман тегёзон меравам,
Ман ба майдон аз барои ҳифзи чонон меравам.

Абулқосим Лоҳутӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Пайвандакро муайян карда, вазифаи онро гӯед.
2. **Тегёзон** кадом ҳиссаи нутқ аст?

284. Матиро хонед ва гӯед, ки мақсади асосӣ дар кадом сарсастр ифода ёфтааст.

Юнони дастур Нӯшервонро гуфт: “Ҳамдостон мабош бо зулм, ки вилоят вайрон шаваду раият дарвеш гардад, ки ту он гоҳ подшоҳи дарвешон бошиву солори вайронӣ ва дар ҷаҳон бадном шавӣ”.

Нӯшервон ба уммоли хеш нома кард, ки “Агар хабар ёбам, ки дар мамлакати ман замин вайрон аст, магар ҷоё, ки тухм напазирад, он омилро ҳам он ҷо бар дор фармоям”.

Ва вайронии замин аз ду чиз бувад, яке аз аҷзи подшоҳу дигаре аз ҷаври вай. Дар он рӯзгор подшоҳон бар якдигар ҳасад бурдандӣ, то вилдяти кӣ ободонтар аст.

Муҳаммад Ғазолӣ

Шарҳи луғатҳо:

ҳамдостон – шарик, дӯст, ҳамкор

уммол – ҷамъи омил, кормандон, ҳокимону волиҳо

солор – сардор, сарвар

Савол ва супоришҳо:

1. Матиро нависед ва зери пайвандакҳо хат кашида, вазифаи онҳоро шарҳ диҳед.
2. Дар сарсастри сеюм **ва** кадом вазифаро адо кардааст?
3. Аз мазмуни ҳикоят чӣ натиҷа бардоштед, онро бо як ҷумла ифода кунед.

285. Шеърро хонда маънидод кунед. Аз он ба чӣ натиҷа расидед?

Танида ёди ту дар тору пудам, меҳан, эй меҳан!

Бувад лабрес аз ишқат вучудам, меҳан, эй меҳан!

Ту будам кардӣ аз нобудию бо меҳр парвардӣ,

Фидои номи ту буду набудам, меҳан, эй меҳан!

Фузунтар гармии меҳрат асар мекард чун дида,

Ба ҳоли пуразобат мекушудам, меҳан, эй меҳан!

Ба ҳар маҷлис, ба ҳар зиндон, ба ҳар шодӣ,

ба ҳар мотам,

Ба ҳар ҳолат, ки будам, бо ту будам, меҳан,

эй меҳан!

Агар мастам, агар хушёр, агар хобам, агар бедор,
Ба сӯи ту бувад рӯи сучудам, механ, эй механ!
Ба дашти дил гиёҳе чуз гули рӯят намерӯяд,
Ман ин зебозаминро озмудам, механ, эй механ!

Абулқосим Лоҳутӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Эҳсоси ватандӯстии хешро дар иншое баён кунед.
2. Кадом ифодаҳои шоир бароятон писанд афтод?
Онҳоро дар иншо истифода баред.
3. Пайвандаку пешояндҳои шеърро муайян сохта,
вазифаашонро баён созед.
4. Гӯед, ки дар байти чорум **ба** кадом пешояндро
иваз кардааст ва чаро?

286. Ҳикоятро хонда, мазмуни онро нақл кунед ва гӯед, ки дар мураттаб баён гаштани маъно пешояндо пайвандакҳо чӣ нақш доранд?

Аз Анӯшервон касе пурсид:
“К-аз чӣ майли дилат ба адл кашид?
Ту, ки дурӣ зи давлати ислом,
Муттасиф чун шудӣ ба адл тамом?
Сабаби ин ҳама адолат чист,
Мӯчиби адли безаволат чист?”
Гуфт: “Дар ҳини кӯдакӣ як бор,
Мешудам дар раҳе ба азми шикор.
Дар рикобам пиёда буд басе,
Чӯб бар каф ниҳода буд касе.
Аз миёншон саге гузар мекард,
В-аз ҳаёхуяшон ҳазар мекард.
Он пиёда фиганд чӯб аз даст,
Хӯрд бар пой саг, ки хурд шикаст.
Саги мискин фиғону войкашон,
Рафт аз пай шикастапой кашон.
Рафт чун он пиёда як-ду қадам,
Асп бар по-ш зад, ки гашт қалам.
Аспи бадфеъл низ тарф набаст,
Пой вай дар кӯе фитоду шикаст.

Чун мукофотро чунон дидам,
Равиши одилӣ писандидам.
3-ин мукофот нафси золими ман,
Монд занчири аддро гардан.
Чун мукофоти зулм донистам,
Зулм бар халқ кам тавонистам.
Қазм кардам, ки мардуми золим.
Кам бимонанд дар ҷаҳон солим”.

Қамолиддини Биноӣ

Шарҳи лугатҳо:

муттасиф – ба сифати шӯҳратёфта
мӯчиби – сабаб
хурд шикастан – майда шудан.
тарф набаст – нигоҳ накард.

Савол ва супоришҳо:

-
1. Мазмуни ин ҳикоят кадом зарбулмасалро ба ёд меорад?
 2. Фикри шумо дар ин хусус чӣ гуна аст?
 3. Оё дар ҳаёт ҳодисаи ба ин монандро дида ё шунидаед, накл кунед.

287. Ҳикоятро хонед ва ҳикмати онро шарҳ диҳед.

Қумлаҳои пасоянддорро ёбед ва гӯед, ки пасояндҳо чӣ тобише доранд.

Яке аз қуззот бидуни гирифтани ришва коре сурат намедод ва мураттабан ҳақро бо ришва ноҳақ мекард. Рӯзе марде мӯхтоҷ ба ин шуд, ки санадашро қозӣ тасдиқ намояд. Вай чандин рӯз омадурафт кард ва оқибат натиҷа нагирифт, то ин ки рӯзе кӯзае аз асал бардошта ба хидмати қозӣ рафт ва бо дидани он санадро ба имзо расонида баргашт.

Фардои он рӯз, ки дигаре кӯзаи қаймоқе барои қозӣ ба унвони таориф оварда буд, қозӣ дастур дод, ки асалро биёваранд, ки миқдоре аз он бо қаймоқ махлут карда тановул кунад. Вақте сари кӯзаро боз карданд, диданд, ки мухтавии он банди ангушт асал ва боқӣ гил будааст.

Қозӣ, ки аз гӯл хӯрдани худ комилан хашмгин шуда буд, навқарашро фиристод, то ба ҳар навъ аст, санадро аз он мард

гирифта биёварад. Навкар, пас аз таҷассуси зиёд соҳиби асалро ёфта гуфт: Қозӣ арз карданд, дар санади шумо иштибоҳе рух дода, онро барои ислоҳ назди ман биёваред.

Он мард гуфт: Хидмати қозӣ саломи маро расонида бигӯед: “Иштибоҳ дар санад нест, ҳар иштибоҳе ҳаст, дар кӯзаи асал аст”.

аз китоби «Зарбулмасал ва мақолҳо»

Шарҳи лугатҳо:

санад – ҳуччат

таорӯф – пешкаш ва ҳадя кардан

мухтавӣ – фарогиранда, даруни он

таҷассус – чуствучӯ кардан

Савол ва супоришҳо:

Хулосаи ҳикоятро бо ду-се ҷумла нависед.

288. Ҳикоятро хонда ҳикмати онро дарёбед ва маънидод кунед.

Бӯзинае дуредгареро дид, ки ба чӯбе нишаста онро мебурид ва ду мех дошт, якеро ба шикофи чӯб фуру мекӯфт, то ки буридани он осон шавад ва роҳи омадурафт ба арра осон гардад. Вақте ки шикоф аз ҳалди муайян мегузашт ин мехро гирифта, мехи дигарро ба ҷои нав мекӯфт ва ба ҳамин тарик амал мекард.

Бӯзина дар ин вақт сайругашт менамуд, ногоҳ дуредгар дар аснои кор ба ҳоҷате рафт. Бӯзина дарҳол болои чӯб нишаст ва думи вай аз он ҷониб, ки бурида буд, ба шикофи чӯб фуру рафт. Бӯзина он мехро, ки дар пеши кор буд, пеш аз он ки мехи дигарро фуру кӯбад, аз шикофи чӯб баркашид. Чун мех аз шикоф кашида шуд, ҳар ду тарафи чӯб ба ҳам пайваста шуда, думи Бӯзина дар миёни чӯб маҳкам монд. Бечора бӯзина аз дард ранҷур шуда менолид ва мегуфт:

Он бех, ки ҳар касе ба ҷаҳон кори худ кунад,

В-он кас, ки кори худ накунад, нек бад кунад.

Кори ман мева чидан аст, на арра кашидан, пешаи ман тамошон беша аст, на задани табару теша.

Бӯзина бо худ ин суҳанхоро мегуфт, ки дуредгар расида омад ва ўро ба сазо ва ҳалокат расонид. Ва аз ин ҷо гуфтаанд: “Кори бӯзина нест наччорӣ”.

аз «Қатли ва Димна»

Савол ва супоришҳо:

1. Матиро чӣ ном гузоштан мумкин аст?
2. Вазифаи пасоянди **ро** аз чӣ иборат аст? Имлои онро гӯед.
3. Ҷумлаеро, ки пеш аз сарсатри охир қарор дорад, аз ёд кунед.

289. Порчаро нависед, ҳиссаҷа ва нидохон онро ёфта, вазифа ва тобиши онҳоро шарҳ диҳед. Тарзи навишти онҳоро дар ёд нигоҳ доред.

— Ҳа-а, — гуфт Тӯрон тракторчӣ, ки ба рӯяш сояи таассуф мелағжид. — Олимов аз райони мо соли чилум рафт.

— Душанбе рафта буд?

— Бале, — лаб газид ӯ. Қариб ҳашт сол дар районамон роҳбарӣ кард. Шумо он вақтҳо раис будед. Дар хотиратон бошад, раҳматӣ... аз барои қор ҷонашро дарег намедошт.

— Раҳматӣ гуфтед?!

— Ҳа, порсол гузашт.

— Э, афеӯс! Одами калон шуда рафта буд-а?

— Ҳа-а, калон... — нимгурма ҷавоб дод Тӯрон тракторчӣ.

— Хоксор буд. Ба ҳама баробар буд.

— Ғам маҳуред, ҳамсоя, ин дунё ҳамин хел бевафо!

Мӯйсафед лаб фуру бастан.

Саттор Турсун

290. Шеърро хонед ва гӯед, ки дар он чӣ тасвир ёфтааст. Ҳиссаҷаи бале дар он чӣ нақше дорад?

Боз гардад оқибат ин дар, бале,

Рӯ намояд ёри симинбар, бале.

Сокии мо ёди ин мастон қунад

Бори дигар бо маю соғар, бале.

Навбахори ҳусн ояд сӯи боғ,

Бишқуфад он шохҳои тар, бале.

Токҳои сабз чун бандад чаман,
Ќуфт гардад варду нилуфар, бале.
Домани пурхоку хошоки замин
Пур шавад аз мушк, аз анбар, бале.
Он бари симину ин рӯи чу зар,
Адаромезанд симу зар, бале.
Ин сари махмуру андешапараст,
Маст гардад з-он майи аҳмар, бале.
Ин ду чашми ашкбори навҳагар,
Равшани ёбад аз он манзар бале.
Гӯшхо, ки ҳалқадаргӯши вай аст,
Ҳалқахо ёбанд аз он заргар, бале.
Ман ҳамӯш кардам, валекин дар дилам,
То абад рӯяд наю шаккар, бале.

Ҷалолiddини Румӣ

Шарҳи луғатҳо:

вард – гули сурх, гули садбарг

мушк – моддаи сиёҳранги хушбӯӣ

анбар – моддаи хокистарранги хушбӯӣ

симин – нуқрагин, маҷозан ба маънои сафеду хушнамо

аҳмар – сурх

манзар – ҷое, ки ба он нигоҳ карда мешавад.
тамошоғоҳ

Савол ва супоришҳо:

1. Ќуфтхоеро, ки дар шеър бо пайвандаки -у(-ю) пайваст шудаанд, ёбед ва вазифаю имлои онро шарҳ диҳед.
2. Андаромезад-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.
3. Пурхок кадом ҳиссаи нутқ аст? Сохти онро муайян созед.

291. Порчаро хонда маънидод кунед. Гӯед, ки рӯҳияи
Мачнун асосан тавассути кадом калимаю ифодаҳо баён
шудааст. Он калимаҳоро нависед ва аз ҷиҳати сохту
тобиши маъно эзоҳ диҳед.

Чандон зи мижа сиришки хун рехт,
К-андоми замин ба хун баромехт.

Гуфт:

— Эй падар, эй падар, кучой?

К-афсар ба писар наменамоӣ?

Эй гамхӯри ман кучот чӯям?

Темори гами ту бо кӣ гӯям?

Ман бепадарӣ надида будам,

Талх аст кунун, ки озмудам!

Фарёд, ки дурам аз ту фарёд!

Фарёдрасе на чуз ту бар ёд!

Ёрам ту будию ёварам ту!

Нерӯи дили диловарам ту.

Устои тариқатам ту будӣ!

Гамхори ҳақиқатам ту будӣ.

Бе буди ту бар мачоз мондам,

Афсӯс, ки аз ту бозмондам!

Саркӯфти дуриям макун беш,

Ман худ хичилам зи кардаи хеш!..

Низомии Ганҷавӣ

292. Порчаҳоро хонед, байтҳои ҳиссаҷа ва нидодорро
нависед, вазиға ва сохти онҳоро шарҳ диҳед.

1. Агар ҳаёт хамин асту дилбарони ҳаёт,
Бидех маям, ки шавам масти ҷовидони ҳаёт!
Дило, зи ҷӯш намон!
Эй забон, хамӯш мабош!
Қалам! —
Биё, бинависем достони ҳаёт!
Ҳаёт манбаи зебоиясту маъдани ишқ,
Ҳазинаест ба дил омада зи кони ҳаёт.
Ба чашмҳои кабуду сиёҳи худ,
Эй воҳ!
Чӣ! Дилбаред шумо, тоза гулрухони ҳаёт!

2. Мевазад аз канори дарё бод,
 Дода овоз медавад чолок...
 Не, ин овози бод не,
 Хайхот!
 Месарояд суруд чӯли казоқ...

Ҳабиб Юсуфӣ

Савол ва супоришҳо:

1. **Эй** дар порчаи аввал чӣ тобишero ифода мекунад? Оё метавонад **эй** дорои тобишҳои гуногун бошад?
2. Байти аввалро ба наср баргардонед.
3. **Не** дар порчаи дуом чӣ тобише дорад ва он кадом ҳиссаи нутқ аст?

293. Порчаро нависед ва сабаби баъд аз нидохо аломатҳои китобати гуногун гузоштанро шарҳ диҳед.

- Хуб, чаро рӯзона наёмадӣ? — Ятим пурсид.
 — Вақти имтиҳон аст. — Ман бояд имсол имтиҳони давлатӣ супорам, техникумро тамом кунам.
 — А, имсол техникумро тамом мекунӣ?
 — Бераҳм! — гуфт Норбибиш дасти Ятимро саҳт чунбонда,
 — магар худат намедонӣ, ки ман имсол техникумро тамом мекунам? Медонӣ! Лекин қасдан худро ба нодонӣ мезанӣ.

Садриддин Айӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Соҳти нидохоро муайян кунед.
2. **Магар** ба кадом хели ҳиссаҷа дохил мешавад?
3. Дар ҷумлаи “Дар хона қасе набуд магар он тифли хурдсол” **магар** чӣ вазифаро адо мекунад?
4. Дар калимаи **қасдан** ва **чунбонда** чӣ ҳодисаи забонӣ ба назар мерасад?

294. Порчаҳоро хонед ва дарёбед, ки ҳикмати он дар чист.

1. На афғонему на турку таторем,
 Чаманзодему аз як шохсорем.
 Тамизи рангу бӯ бар мо ҳаром аст,
 Ки мо парвардаи як навбахорем.

2. Худо он миллатеро сарварӣ дод,
Ки тақдираш ба дасти хеш бинвишт,
Ба он миллат сару коре надорад,
Ки деҳқонаш барои дигарон кишт.

Муҳаммад Иқбол

Шарҳи луғат:

тамиз – имтиёз, фарк

Савол ва супоришҳо:

-
1. Дар порчаи аввал кадом ҳиссача аст ва чӣ тобишро ифода мекунад?
 2. Пайвандаку пешоянди банди дуюмро аз рӯи хел ва сохт маънидод кунед.
 3. Порчаи дуюмро ба наср баргардонида нависед.
 4. **Сарварӣ** исм ё сифат, содда, сохта ва ё мураккаб?

-
295. **Шеърро бодикқат ва ифоданок хонед. Гӯед, ки сухан дар бораи чӣ меравад?**

Маро гаҳвора мегӯянд,
Чун гаҳвораи заррин,
Вале ман модари бечораам, хокам,
Агар тифле ба рӯям по ниҳад, шодам,
Агар марде фитад аз пой, гамнокам,
Чу модар дар азо бо синаи чокам,
Напиндоред бедардам, кафи хокам!
Ба даври хеш чун сайёра чунбидам,
Ба ҳар як хона чун гаҳвора чунбидам.
Ба рӯзи нек ҳамчун тифл хандидам,
Ба рӯзи бад чу марди пир ларзидам,
Баҳорон гул шудам,
Аз хеш рӯидам.
Ба уммеде ки бӯедам,
Ғубори раҳ шудам дар роҳи дилёбӣ,
Ба уммеде ки пӯедам.
Ҷаҳон гардеду рози якдигар донед,
Маро модар,
Шумо, эй қавмҳо, худро писар хонед.
Чу модар аз бисотам

Бар шумо эъҷоз бахшидам,
Зи ҷазби худ гузаштам,
Бар шумо парвоз бахшидам,
Ки боре модари гамхор гӯедам.

Муъмин Қаноат

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро замиро бояд муқаддас донист?
 2. Барои чӣ Ватанро чун модар меҳисобанд?
 3. Моҳияту ҳадафи шеър дар чист?
 4. Иншое нависед, ки дар он аҳамияти замин тасвир шуда бошад?
-

1. Як боғ: атрофаш бо девори пастаке ихота шудааст; аз тарафи дарун сар то сари зери девораш чӯйчае кашида шуда, дар лаби ин чӯйча дарахтони себ, зардолу, гелос, олуболу, дӯлона, нок, дилафрӯз, олуча, мурӯд ва дигар дарахтони мевадор қатор шинонда шуданд, лекин ҳар кадоми ин дарахтон сархушк ва шикасташох буда аз мева додан бозмондаанд.

Дар як тарафи ин боғ тахминан як таноб тоқзор аст, ки аз гафсии кундаҳояш хеле пир буданаш ва аз печдарпечии навдаҳояш дар ин як сол, ду сол тоқбур ва қайҷи нахӯрданаш маълум мешавад, баъзе тоқҳо ба дарахтони бед ва зардолу печида баромада буданд, агарчи баъзе шохҳои ин тоқҳои ба дарахтпечида сархушк шуда бошад ҳам, аз баъзеҳояш навдаҳо сар зада аз онҳо ҷо-ҷо сарҳои ангур намоён мегардид.

Дар як тарафи дигари ин боғ ҷариҳои чуқуре ҳаст, ки аз сохташ оббурда будани ин ҷарӣ ва аз саҳлгирии соҳиби боғ як миқдор замини боғро хароб кардани он маълум мешавад.

Дар даромадгоҳи боғ як работи ҳафтпоҳсагии кӯҳна. Дар рӯ ба рӯи дарвозаи работ як сарҳавз ҳаст, ки гирдогирдашро дарахтони гучум (қарояғос) соя андохтаанд.

Ба рӯи суфаи ин сарҳавз ҷор нафар мард ба паҳлу дароз кашида, бо ҳам сӯхбат мекарданд.

Садриддин Айни

2. **Чашмасор.** Шумо гумон накунед, ки ҳар кадоми чашмаҳои дар ин чашмасор буда ба қадре сероб аст, ки як санг ё ним санги осӣро мегардонад. Не! Балки инҳо чашмаҳоеанд хурду заиф, ки монанди чашмҳои ситамдидагони даври подшоҳӣ оби худро чакра-чакра мечаконанд, танҳо фарқ дар ин ҷост, ки аз чашми ситамдидагони давраи подшоҳӣ хун мечаканд, аз инҳо - об.

Чакраҳое, ки аз чандин чунин чашмачаҳо мечаканд, дар як ҷо гун шуда чӯйчаи мусаффоеро ба ҳам мерасонанд, оби ин чӯйчаҳо чунон соф аст, ки гӯё аз санг гузаронида софкориаш карда бошанд, монанди алмоспора бегубор менамояд. Дар

ҳақиқат ҳам ин об ҳамон оби барфу боронҳо аст, ки аз мағзи сангпораҳои кӯҳ софкори ёфта баромадааст.

Ин ҷӯйча монанди он ҷӯйчаҳое, ки дар миёни заминҳои қорам қандаанд, аз лой ва гил бино наёфтааст, балки қанор ва замини ин ҷӯйча аз сангпораҳои бино ёфтааст, ки ба сабаби шустушӯи ҳамешагии об монанди оина шаффоф шудаанд.

Шаффофии қанор ва замини ин ҷӯйча шаъшаапошии ин оби софро чанд-чанд зиёд мекунад.

Агар шумо дар нимрӯзи ба лаби ин ҷӯйча оед, аз тамошояш чашм қанда наметавонед:

Партави офтобе, ки ба сари девори ин дара афтадааст, аз даруни ин оби соф ва ҷӯи шаффоф акси худро намоян карда шаъшаапошӣ мекунад; сангҳои девори дара аз даруни ин оби оташтоб ба тарзе намоян мешавад, ки гӯё сангтарошони ҳунарманд сангҳои раҳдорро ба як тартиби ҳандасагӣ болои ҳам чида бошанд. Намуди ин девори боазамати баланд, бо партави офтоби қаҳонтоб аз даруни як ҷӯйчаи танг шуморо дар ҳайрат меандозад...

Ситораҳои, ки аз шикофи боми ин дара қатор шуда намоян мегарданд, акси худро бо тамоми нурафшонӣ ба даруни ин ҷӯйча меандозанд. Азбаски замини ин ҷӯйча бо сангрезаҳои паррадор фарш ёфтааст, об монанди як занҷири симин ҳалқаҳои нафис намоян карда, бо частухези нозуқона пасту баланд шуда меравад: ҳар ситорае, ки акси худро дар ин об меандозад, аз ҳар қадоми ин пастихо, баландихо, ҳалқачаҳо ва гирдобчаҳо ҷудоғона-ҷудоғона намоян мешавад...

Садриддин Айни

3. Агар шумо пеш нигоҳ карда рафтаи гиред, баноғоҳ оби дурахшон монанди моҳи тобоне, ки дар паси абре мебарояд, ба зери санге даромада аз назаратон пинҳон мешавад. Ба сабаби маҳрум монданатон аз ин тамошои муфти табиӣ, албатта, гамгин мешавад; лекин дилтангӣ накунад! Ҳамин ки боз сад-дусад қадами дигар пештар рафта аз як-ду ҳамгашти пой кӯҳ гузаштед, ҳамон оби ба зери санг фурурафта аз таги

санги дигаре чӯшида мебарояд, ҳамонро дар ин роҳи зеризаминии худ чанд чашмаи дигарро ба худ ҳамроҳ кардааст, ки аз аввала пурзӯртар ва хушчавлонтар шуда мебарояд. Акнун роҳи шумо ҳам он қадар танг ва бадвоҳима нест, акнун ба боло нигоҳ кунед, осмони паҳновари кушодаро мебинед; акнун аз қанда афтодани харсангҳои девори дара, ки тағашонро обҳои барфу борон кофтаанд, наметарсед. Зеро акнун чунин ҳодисае рӯй диҳад, метавонед, ки худро ба канорае кашед ва аз паҳш қарда реза-реза намудани он эмин бошед; акнун ягон-ягон дарахтони pista, чормағз, арча ва дигар растаниҳои кӯхиро мебинед.

Боз агар як миқдор роҳ равед, ниҳоят ба миёнаҳои дара мерасед, ки дар он ҷо аз як чашмаи равони шаршарадоре, ки аз камари кӯҳ шарраса зада мефурояд, ҷӯи пуробе дар ҷавлон аст; агар дар ин ҷо истода ба гирдогирди худ нигоҳ кунед, гумон мебаред, ки ба даруни киштии сангине ҳастед, лекин фарқ дар ин ҷост, ки киштиҳои муқаррарӣ ба даруни об мераванд, аммо аз даруни киштии шумо об меравад. Кунҷу камари ин киштиро мардум кофта барои худ хона сохтаанд.

Шумо гумон накунад, ки дар ин ҷо хонаҳои кабзафурӯмони (нақшин) ҷӯбин, ҳеч набошад, иморатҳои хишти хоҷро мебинед. Не! Балки хонаҳои бошандагони ин дара аз ошӯнаи парандагонаш фарқ надоранд. Танҳо фарқ дар ин ҷост, ки хонаҳои мардум мувофиқи ҳуссашон иборат аз сӯроҳи васеътар аст, ки тарафи болояшро барои нигоҳдории аз ҳучуми сел бо харсангҳо саҳт кардаанд.

Садриддин Айӣӣ

4. Ба замини боготу саҳроҳо нигаред: ҳар қитъа гӯё лавҳаи тасвирест, ки дастӣ қадом расоми санъаткори сеҳрнигор бо қамолӣ маҳорат ороштааст! Рангҳои назаррабо - сабз, зангор, сурх, зард, пистокӣ, гулобӣ, бунафш, ҷигарӣ ва ҳоказо бо ҳам омехта шуда, тобишҳои гуногун пайдо мекунад. Гулу гиёҳҳо ба ҳар сӯ тароват мепошанд. Садои ҷӯйчаҳо ва шаршараҳо бо ҷаҳ-ҷаҳу гул-гули мургони хушхон як шуда консерти форами ташкил мекунад.

Ба богу бӯстонҳо, ки медаросед, ба болон саратон, ба шохсори дарахтони мевадор назар андозед. Ҳосили фаровон ханӯз аз ҳозир - аз гӯрагӣ сари онҳоро ҳам кардааст! "Имсол соли мева аст" мегӯянд боғдорони ботаҷриба.

Баҳор шаҳрҳои Ватани моро ҳам бо либоси сабзи зумуррадӣ оростааст. Инро дар мисоли пойтахти Тоҷикистон - Душанбе дидан мумкин аст. Сахаргоҳ аз хиёбони Рӯдакӣ гузаред, пеш аз ҳама насими форами кӯҳсори Варзоб чехраи шуморо навозиш мекунад.

Дар шимоли шаҳр назаратон ба куллаҳои пурбарфи кӯҳ меафтад, ки бо шӯълаи офтоби нав тулӯкунанда ба тарзи дилрабое медурахшанд. Дар зери чодирӣ сабзи табиӣ кӯчаҳо гулфурӯшонро мебинед, ки даста-даста лолаҳои сурху зард ва дигар гулҳои рангорангро бо шабнамаи ханӯз напарида ва таровати бомдоднашон ба ишқбозии гул пешниҳод мекунанд.

Хулоса, баҳор дар ҳама ҷо нашъунамо мекунад, ҳусни оламорои худ, санъати сеҳрангези худро намоиш медиҳад.

Баҳорро иди табиат номидан равост. Чи ҳодисаи хуш, чи тасодуфи нек аст, ки ин ид бо иди байналхалқии меҳнаткешон, бо рӯзи якдилии коргарони ҳамаи мамлакатҳои дунё - Якуми Май дар як вақт меояд! Меҳнат ва табиат ба ҳамдигар саҳт вобастаанд. Табиат, ҳарчанд бой ва зебо бошад ҳам, бе иштирок ва қудрати дасти меҳнат, сарвати мурдаасту ҳусни бекора ва меҳнати инсон бе мусоидат ва созгории табиат - саъйи бесамара.

Абдусалом Деҳотӣ

Ихтисораҳо:

С.А. – Садриддин Айни

М.Т. – Мирзо Турсунзода

С.У. – Сотим Улугзода

С.Т. – Саттор Турсун

М.С. – Муҳаммадзамон Солеҳ

МУНДАРИЧА

1. Такрор ва чамъбасти маводи синфи VI	6
2. Зарф	28
3. Навъҳои зарф	38
4. Сохти зарфҳо	44
5. Калима ва таъбирҳо	51
6. Маълумот дар бораи ҳиссаҳои номустакили нутқ	78
7. Пешояндҳо	80
8. Сохти пешояндҳо	83
9. Пасояндҳо	112
10. Пайвандакҳо	116
11. Хелҳои пайвандакҳо	124
12. Пайвандакҳои пайваस्तунанда	126
13. Пайвандакҳои тобеъунанда	131
14. Ҳиссачаҳо	147
15. Хелҳои ҳиссача	154
16. Нидо	169
17. Сохти нидо	176
18. Хелҳои нидо	178
19. Калимаҳои тақлидӣ	189
20. Чамъбаст ва такрори дарсҳои гузашта	194
21. Матнҳо барои нутқи мураттаб	218

Саидамир Аминов

Забони модарӣ

китоби дарсӣ барои синфи 7-ум

Мухаррир	Баходур Раҳматзод
Мусахҳех	Фарангис Раҳматова
Мухаррири техникӣ	Мохира Боева
Саҳифабанд	Гаджимагомед Мирзаметов
Дизайн ва ороиши мукова	Тимур Бабаев
Чопи компютерӣ	Фотима Қодирова

© “Сарпараст”, 2002

Ба чопаш 20.04.2002 имзо шуд.
Андозаи қоғаз 60x90 $1/16$. Қоғази офсетӣ.
Гарнитурани Times New Roman Tj.
Чопи офсетӣ. Ҳачм 14 чузъи чопии аслӣ.
Адади нашр 105 000.

It was printed in Printing Corporation «АП ТПК»
Order № K-9361

НИШОНИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН

ПАРЧАМИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН

СУРУДИ МИЛЛИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Шеъри Гулназар Келдӣ

Оҳанги Сулаймон Юдо

Диёри арҷманди мо,
Ба баҳти мо сари азизи ту бағанд бод,
Саодати ту, давлати ту бӣ
Зи дурии замонаҳо расидаем,
Ба зерӣ парчами ту саф кашидаем,
кашидаем,

Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!

Барои нангу номи мо
Ту аз умеди рафтагони мо нишонаӣ,
Ту баҳри ворисон ҷаҳони ҷовидонаӣ,
Хазон намерасад ба навбахори ту,
Ки мазраи вафо бувад канори ту,

Зинда бош *ей Ватан*
Тоҷикистони озоди ман!

Ту модарӣ, ягонаӣ,
Бақои ту бувад бақои хонадони мо,
Мароми ту бувад мароми ҷисму ҷони мо,
Зи ту саодати абад насиби мост,
Ту ҳастиву ҳама ҷаҳон ҳабиби мост,
ҳабиби мост

Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди

